ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ: Ρ. ΠΑΛΑΜΗΔΗ 4, ΤΗΛ. 30-297 ||| ΙΔΡΥΤΗΣ: Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ ||| ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΤ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ||| ΣΑΒΒΑΤΟ 11 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1939

ΕΦΗΜΕΡΑ

"ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ ΤΗΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥ"

Τοῦ κ. Δημήτρη Φωτιάδη

Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐντύπωση ποὺ προκάλεσε — ὅπως διαπίστωσα — τὸ μικρὸ κομμάτι ποὺ δημοσίεψα, σὲ προηγούμενο «ἐφήμερό» μου, ἀπὸ τὸν «Γ' Φιλιππικὸ» τοῦ Δημοσθένη, μεταφράζω σήμερα ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν «Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου» λόγο τοῦ μεγάλου ρήτορα. Ἐκφωνήθηκε ἀπὸ τὸν Δημοσθένη — δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσω ὁδῶ τὶς ἀντιρρήσεις ποὺ ὑπάρχουν γιὰ τὴν πατρότητά του — στὸ 339, σὰν ἀπάντηση στὸ γράμμα τοῦ Φιλίππου πρὸς τὴ Συνέλευση καὶ τὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας, ποὺ μ' αὐτὸ ἐκήρυττε τέλος ὕστερα ἀπὸ μιὰ σειρὰ αὐθαιρεσιῶν ποὺ ἀκολούθησαν τὴν πρώτη εἰρήνη, φανερὰ πιὰ τὸν πόλεμο.

Νὰ ποιὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, σὲ πρόχειρη μετάφραση καὶ δίχως κανένα ἄλλο σχόλιο:

«Εἶναι τώρα, ἄντρες Ἀθηναῖοι, σ' ὅλους πιὰ φανερό, πὼς ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε κάνει εἰρήνη μ' ἐμᾶς, παρὰ ἀναβολὴ μονάχα τοῦ πολέμου. Γιατὶ μιὰ καί, μ' ἀνύπαρχτες ἀφορμὲς καὶ βρίσκοντας ἄδικες προφάσεις, παράδωσε τὴν Ἅλο στοὺς Φαρσαλιῶτες, κανόνισε ὅπως τοῦ καλοάρεσε τὴν τύχη τῶν Φωκέων κ' ὑποδούλωσε ὁλόκληρη τὴ Θράκη, μὲ τὰ ἔργα του ἀπὸ καιρὸ μᾶς πολεμᾶ, πρᾶμα ποὺ καὶ μὲ τὰ λόγια πιὰ ὁμολογεῖ, μὲ τὸ γράμμα ποὺ μᾶς ἔστειλε. Πὼς δὲν πρέπει οὔτε νὰ τρομοκρατηθοῦμε ἀπὸ τὴ δύναμή του κι' οὔτε νωθρὰ νὰ τοῦ ἀντιταχθοῦμε, παρὰ πὼς καὶ μὲ τὰ σώματά μας καὶ μὲ τὰ χρήματά μας καὶ μὲ τὰ πλοῖα μας, καὶ μ' ὅ,τι ἄλλο, μὲ μιὰ λέξη, διαθέτουμε, νὰ ριχτοῦμε στὸν πόλεμο — νὰ ποιὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ θέλω τώρα νὰ σᾶς πείσω.

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΗΡΥΤΤΕΙ ΕΠΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

»Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἄντρες Ἀθηναῖοι, φυσικὸ εἶναι οἱ θεοὶ νὰ μᾶς συντρέξουν καὶ νὰ σταθοῦν οἱ μεγάλοι σύμμαχοί μας, ὅπως ἐκεῖνος, πατώντας τοὺς ὅρκους του, ἔλυσε ἄπιστα τὴν εἰρήνη. Ἔπειτα, ὅσα ἴσαμε σήμερα τοῦ ἐξασφάλιζαν τὴν ἐπιτυχία, τὰ παντοτεινὰ ξεγελάσματά του, οἱ ψεύτικες ὑποσχέσεις του γιὰ μεγάλες εὐεργεσίες, δὲν ἔχουν πέραση τώρα. Καὶ οἱ Περίνθιοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, καθὼς καὶ οἱ σύμμαχοί τους, ξαίρουν πιὰ πὼς ἡ ἐπιθυμία του εἶναι νὰ φερθεῖ καὶ σ' αὐτούς, ὅμοια ὅπως πρωτύτερα καὶ στοὺς Ὀλυνθίους. Κι' οὔτε οἱ Θεσσαλοὶ ἀγνοοῦν, πὼς ἡ πρόθεσή του εἶναι νὰ τοὺς ἐξουσιάσει κι' ὄχι νὰ ἡγηθεῖ μιᾶς ὁμοσπονδίας. Οἱ Θηβαῖοι πάλι τὸν ὑποπτεύουνται, ὅπως τὸν βλέπουν νὰ γυρεύει νὰ τραβήξει μὲ τὸ μέρος του τοὺς συμμάχους των, νὰ κρατᾶ φρουρὰ στὴ Νίκαια, νὰ τρυπώνει στὴν Ἀμφικτυονία καὶ νὰ προσκαλεῖ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Πελοποννήσου. Τὸ λοιπόν, ἀπ' ὅσοι πρὶν ἦταν φίλοι του, ἄλλοι τώρα ἀδιάλλαχτα τὸν πολεμοῦν κι' ἄλλοι ἔπαψαν νὰ εἶναι πρόθυμοι συναγωνιστές του· ὅλους πιὰ τοὺς κοιτᾶ ὕποπτα κι' ὅλοι εἶναι συκοφαντημένοι σ' αὐτόν.

... ...

»Ἐχτὸς ἀπ' ὅλ' αὐτὰ τὰ τόσο σημαντικὰ — παρ' ὅλο ποὺ δὲ μπορῶ νὰ πῶ πὼς στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, δὲ μᾶς πῆρε πολλοὺς τόπους καὶ λιμάνια κι' ἄλλα τέτοια χρήσιμα σὰ θὰ ἔφτανε ἡ ὥρα τοῦ πολέμου — μοῦ κάνει ἀκόμα ἐντύπωση τοῦτο δῶ: Ἡ συνεννόηση ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ συμπολεμοῦν τότε μονάχα εἶναι σταθερή, ὅταν τοὺς σμίνει ἡ καλὴ διάθεση καὶ τὸ ἀμοιβαῖο συμφέρον· ὅταν ὅμως κατέχουνται ἀπὸ ἐπιβουλὴ καὶ πλεονεξία, ἀπὸ ἀπάτη καὶ βία — ὅπως εἶναι τώρα ἡ περίπτωση τοῦ Φιλίππου — τότε φτάνει κ' ἡ παραμικρὴ πρόφαση κ' ἡ πρώτη σύγκρουση ποὺ θὰ τύχει, γιὰ νὰ κλονίσει τὴ συνεννόησή τους καὶ νὰ τὴν καταλύσει. Πολλὲς φορές, ἄντρες Ἀθηναῖοι, σὰν στοχάζουμαι, ὄχι μονάχα βρίσκω πὼς ἔχουν πέσει σὲ ὑποψίες καὶ σὲ δυσαρέσκειες οἱ συμμαχίες τοῦ Φιλίππου, παρὰ καὶ πὼς οὔτε κι' αὐτὰ τὰ πράματα τοῦ κράτους του δὲν εἶναι καλὰ κι' ἁρμονικὰ ταιριασμένα, ὅπως θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φανταστεῖ. Δίχως ἄλλο, ἡ δύναμη τῶν Μακεδόνων, ὅταν πρόκειται σὲ κάποια ἄλλη νὰ προστεθεῖ, τότε καὶ σημαντικὴ εἶναι καὶ χρήσιμη. Ἀπὸ μόνη της ὅμως στέκεται ἀνήμπορη καί, γιὰ τέτοιες μάλιστα καταπληχτικὲς ἐπιδιώξεις, καταφρονεμένη. Βάλετε ἀκόμα πὼς ὁ Φίλιππος μὲ τοὺς πολέμους του, μὲ τὶς ἐκστρατεῖες του καὶ μ' ὅλα τ' ἄλλα ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ νομίσει πὼς τὸν μεγάλωσαν, ἔκανε πιὸ ἀβέβαιη τὴ δύναμή του. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ πιστεύετε, ἄντρες Ἀθηναῖοι, πὼς ὅ,τι χαροποιεῖ τὸν Φίλιππο, χαροποιεῖ καὶ τοὺς ὑπηκόους του. Νοιώσετε πὼς ἂν αὐτὸς ὀρέγεται τὴ δόξα, ἐκεῖνοι ἐπιθυμοῦν νὰ ζοῦν ἀσφαλισμένα. Κι' ἂν ὁ ἴδιος ξαίρει βέβαια πὼς ἀκίνδυνα δὲ θὰ τὴν καταχτήσει, ἐκεῖνοι ὅμως καθόλου δὲ ζητοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν στὰ σπίτια τους παιδιά, γονιούς, γυναῖκες, νὰ λυώνουν καί, πρὸς χάρη του, ὁλημερὶς νὰ κινδυνεύουν τὴ ζωή τους».

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΟΣΟ ΔΥΝΑΤΟΣ ΟΣΟ ΦΑΙΝΕΤΑΙ

ΠΕΠΟΙΘΗΣΗ ΣΤΗ ΝΙΚΗ

Γιὰ τὴ μετάφραση,

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

«Πνεύματα», ἐλαιογραφία τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ ζωγράφου Πάσσου Δάφνη. (Ἐξετέθηκε στὴν ἔκθεση Ἑλληνοαμερικανῶν καλλιτεχνῶν τοῦ ἑλληνικοῦ περιπτέρου τῆς παγκόσμιας ἔκθεσης τῆς Ν. Ὑόρκης).

"ΑΛΛΟΤΡΙΑ"

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Τοῦ Λεόν Μπλοὺμ

Γράφοντας αὐτὸ τὸ ἄρθρο ἔχω μπροστὰ στὰ μάτια μου ἕνα ἀντικείμενο καθαρὰ καθορισμένο κι' ἀπέραντα σημαντικό: θεωρῶ, δηλαδή, σὰν πολὺ σοβαρὴ τὴν προσπάθεια τῆς ἐχθρικῆς προπαγάνδας, ποὺ ἐγκαινιάστηκε τελευταῖα ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Γκαῖριγκ στὸ Βερολῖνο, συνεχίστηκε ἀπὸ τὸ Χίτλερ στὸ Ντάντσιγκ, καί, καθεμέρα, ἀνανεώνεται ἀπὸ τοὺς ἰθύνοντες τῆς γερμανικῆς ραδιοφωνίας, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν δόχτορα Γκαῖμπελς. Ἡ προπαγάνδα αὐτὴ ἔχει σὰν σκοπό της — κι' αὐτὸ εἶναι πολὺ φανερό — νὰ χωρίσει τὴ γαλλικὴ ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κοινὴ γνώμη, ἤ, καλύτερα, νὰ σκορπίσει, σιγὰ—σιγά, μέσα στὸ πνεῦμα τῶν γάλλων τὴν ὑπόνοια γιὰ τὴν ἀφιλοκέρδεια, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν ἠθικότητα τῆς Μεγάλης Βρεττανίας.

Ἀλλὰ τὸ τέχνασμα εἶναι πολὺ παλιὸ καὶ τὸ ξέρουμε. Ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ εἶπε καὶ ξαναεῖπε πολλὲς φορὲς πὼς ὁ χωρισμὸς τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τῆς Γαλλίας ἦταν ὁ ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ κάθε γερμανικὴ νίκη. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ σηκώνουμε τοὺς ὤμους μας, δὲν πρέπει καθόλου νὰ πάρουμε αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία στ' ἀστεῖα. Κάνοντας τὸ ἴδιο καθεμέρα καὶ σ' ὅλους τοὺς τόνους, ἁρπάζοντας ὅλες τὶς εὐκαιρίες, καὶ χρησιμοποιῶντας κάθε μέσο, προσπαθῶντας τέλος, ν' ἀγγίξει, μὲ τὴ σειρά, ὅλα τ' ἀνθρώπινα ἔνστιχτα, ἡ ἔξυπνη προπαγάνδα προσπαθεῖ νὰ χύσει τὸ δηλητήριό της σέ κάθε ψυχή, ὅσο γενναία κι' ἄν εἶναι... Ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐμποδίσουμε αὐτό, εἶναι νὰ ἐπιτεθοῦμε μὲ τὰ ἴδια μέσα, νὰ χτυπήσουμε σκληρά, νὰ ξεσκεπάσουμε καὶ νὰ ἐκθέσουμε αὐτὴ τὴν προπαγάνδα κάτω ἀπὸ τὸ παντοδύναμο φῶς τῆς ἀλήθειας, τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς λογικῆς.

* * *

Θὰ φτάσω ὥς τὸ τέρμα τῆς σκέψης μου. Δὲν πρέπει νὰ φοβόμαστε νὰ ἐξετάσουμε μιὰ πληγὴ ὥς τὸ βάθος της, ἀκόμα κι' ἄν τὸ πρῶτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐξέτασης αὐτῆς εἶνε πολὺ ὀδυνηρό. Ἤθελα, δηλαδή, νὰ πῶ πὼς ἡ ἐχθρικὴ προπαγάνδα εἶναι τόσο περισσότερο ἐπικίνδυνη, γιατὶ ἀπειλεῖ νὰ ξαναζωντανέψει μέσα στὰ βάθη τῆς γαλλικῆς ψυχῆς ἕνα κατάλοιπο προαιώνιας πρόληψης καὶ δυσπιστίας. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, γιὰ πολλά, γιὰ παραπολλά, χρόνια ἦταν ἐχθρές. Ὅλη ἡ ἱστορία τους εἶναι γεμάτη ἀπὸ τοὺς μεταξύ τους ἀγῶνες. Οἱ σχέσεις τῶν δυὸ λαῶν τῶν δυὸ κοινωνιῶν, χαραχτηρίζονται πάντα ἀπὸ περίεργες ἀντιθέσεις: ἡ Γαλλία, λογουχάρη, ἦταν σχεδὸν μόνιμα ἀγγλόφοβη καὶ πολὺ σπάνια ἀ γ γ λ ό φ ι λ η. Ἡ παλιὰ ἰδέα ποὺ σχηματίστηκε μέσα μας γιὰ τὴ Μεγάλη Βρεττανία, εἶναι ἡ ἰδέα ἑνὸς ἔθνους ἐμπόρων καὶ χρηματιστῶν, ὁδηγούμενου ἀπὸ ἐγωϊστικοὺς ὑπολογισμούς, καθαρὰ ὑλιστικούς, γιὰ τὸ ὁποῖο κι' αὐτὴ ἡ εἰρήνη, κι' αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶναι ὑπόθεση συμφερόντων, στὴν ὁποία περισσότερο χρησιμοποιοῦσε τὴν πανηγιὰ καὶ τὸ χρῆμα, παρὰ τὸ αἷμα τῶν στρατιωτῶν της.

Αὐτὰ τὰ λέω ἀνοσκατεμένα γιὰ νὰ γλυτώνω καὶ νὰ ξανασάνω μονομιᾶς. Τὰ λέω ἀκόμα καὶ γιὰ νὰ δείξω πὼς δὲν θέλω νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὸ πρόβλημα ποὺ ἐξετάζω. Πιστεύω κατάβαθα πὼς ἡ Γαλλία κι' ἡ Ἀγγλία θὰ εἶναι ἀδελφικὰ ἑνωμένες ὄ χ ι μ ό ν ο κ α τ ὰ τ ὸ ν π ό λ ε μ ο, ἀ λ λ ὰ κ ἀ ὶ π ο λ ὺ π έ ρ' ἀ π' α ὐ τ ό ν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἕνωση ἀποτελεσματικὴ καὶ γόνιμη καὶ γιὰ νὰ γίνει ἡ βάση ποὺ πάνω της θὰ χτιστεῖ μιὰ νέα τάξη πραγμάτων, τάξη δικαιοσύνης καὶ λευτεριᾶς, πρέπει μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ κάθε γάλλου νὰ ἐκμηδενιστοῦν, ὄχι μόνο τὸ νέος ὑλικὰ ποὺ κάθε μέρα ἡ ξένη προπαγάνδα ἀποθέτει ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπολείμματα ποὺ ἕνα παρελθόν, γιὰ πάντα λησμονημένο, ἄφησε.

* * *

Δὲν πρόκειται πιὰ νὰ μάθουμε τί ἦταν ἡ Ἀγγλία τοῦ Τσάθαμ γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ Σουαζέλ καὶ τί ἡ Ἀγγλία τοῦ Πίτ γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα. Ἀκόμη, δὲν πρόκειται νὰ μάθουμε ἄν, στὰ πρῶτα χρόνια αὐτοῦ τοῦ πολέμου, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐπηρεάστηκε εἴτε ὄχι ἀπὸ συμφέροντα καθαρὰ ἐμπορικά. Ἕνας φίλος μοῦλεγε ἐδῶ καὶ λίγες μέρες:

—Ἤμουνα στὴν Ἀγγλία στὰ 1911, τὸν καιρὸ τοῦ Ἀγκαντίρ. Ἐκεῖνο ποὺ ἀπασχολοῦσε τότε τὴν Κοινὴ Γνώμη, ἦταν ὁ φόβος ποὺ προκάλεσαν οἱ οἰκονομικὲς πρόοδοι τῆς Γερμανίας. Σχεδὸν εὔχονταν τότε τὸν πόλεμο, γιατὶ τὸν θεωροῦσαν σὰν τὸ πιὸ σίγουρο μέσο γιὰ νὰ ξεμπλέξουν μὲ τὸν ἐπικίνδυνο ἀνταγωνιστή...

Μπορεῖ ὁ φίλος μου νἄχε δίκιο. Κι' ἐγὼ ἤμουνα στὸ Λονδῖνο στὰ 1905, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλγικεθίρας καὶ στὸ μυαλό μου ἔμειναν μερικὲς παρόμοιες ἀναμνήσεις. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν βρίσκεται αὐτοῦ: σήμερα εἶναι ἄλλος ἀγώνας, σήμερα εἶναι ἄ λ λ ο κ α ι ρ ὸ ς. Εἶναι ἤ ἔνι ἀλήθεια — ὅπως ὑποστηρίζει ἡ ἐχθρικὴ προπαγάνδα — ὅτι ἡ Ἀγγλία σπρώχνει τὴ Γαλλία μπροστὰ της στὸν πόλεμο, σὰν ἕνα μιστοφόρι; Ὅτι σήμερα οἱ γαλλικὲς ζωὲς θυσιάζονται στοὺς ὑπολογισμούς, στοὺς συνδυασμοὺς, στὰ κέρδη, τέλος, τῶν ἐμπόρων τοῦ Σίτυ;

Νὰ τὸ ἐρώτημα. — ἀκόμα, τὸ μοναδικό. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου εἶναι ν' ἀπαντήσει καθαρά, ρητὰ κι' ὁριστικὰ ὥστε νὰ μὴ μεῖνει καμμιὰ ἀμφιβολία.

Θέλω, δηλαδή, ν' ἀποδείξω:

Ὅτι ὁ ἀγγλογαλλο — γερμανικὸς πόλεμος δὲν ἀντιπροσωπεύεται, ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας, σὲ κανένα σχέδιο ἐγωϊστικό, εἴτε ἐμπορικό.

Ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν εἶχε νὰ περιμένει ἀπὸ τὸν πόλεμο οὔτε τὴν ἐκμηδένιση ἑνὸς ἐπικίνδυνου συναγωνιστῆ στὴ διεθνῆ

ἀγορά, οὔτε τὴν κατάχτηση νέων ἀγορῶν.

"Ὁτι ἀντὶ νὰ ἐξυπηρετήσει τὰ συμφέροντα τῶν ἀγγλῶν ἐμπόρων καὶ χρηματιστῶν, ὁ πόλεμος αὐτὸς ἀπεναντίας μόνο νὰ τὰ ἀπειλήσει καὶ νὰ τὰ βλάψει μπορεῖ,

"Ὁτι ἡ Ἀγγλία δὲν μπῆκε στὸν πόλεμο, παρὰ γιὰ «συμφέροντα» ἄλλου εἴδους ποὺ ἀξίζουν ἄλλο ὄνομα : ἐλευθερία, πολιτισμός, ἀσφάλεια.

***

"Οποιος θέλει νὰ σχηματίσει μιὰ ἰδέα σωστὴ καὶ δίκαιη γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση, πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ διαλύσει τὴ σύγχυση ποὺ βαωιλεύει στὰ πνεύματα καὶ ποὺ διατηρεῖ ἡ ἐγθρικὴ προπαγάνδα. Εἶναι βέβαιο πὼς ἡ Αὐτοκρατορικὴ Γερμανία ἦταν γιὰ τὴν Ἀγγλία ἕνας ἀντίπαλος, ποὺ κάθε χρόνο γινότανε περισσότερο ἐπικίνδυνος. Ἀλλὰ εἶναι ἐξάλλου ἄλλο τόσο βέβαιο πὼς ἡ χιτλερικὴ Γερμανία ἦταν γιὰ τὴν Ἀγγλία ἕνας συναγωνιστὴς ποὺ κάθε χρόνο γινότανε λιγότερο ἐπικίνδυνος. Οἱ ἔμποροι τοῦ Λονδίνου καὶ οἱ χρηματιστὲς τοῦ Σίτυ μποροῦσαν βέβαια νὰ βλέπουν τὸν ἕνα, τὸν πρῶτο, μ' ἀνησυχία, μὲ ζῆλεια, ἂν θέλετε, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν δεύτερο δὲν εἶχαν νὰ φοβηθοῦν τίποτε.

Γιατί; Ἀπλοῦστατα, γιατὶ ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Γουλιέλμου τοῦ 2ου ἐστρεφε πρὸς τὰ ἔξω ὅλη τὴς τὴν δυναμικότητα, ἐνῶ ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Χίτλερ πρὸς τὰ μέσα. Νὰ ἡ βασικὴ ἀντίθεση τῶν δυὸ αὐτῶν καθεστώτων.

Ὁ Γουλιέλμος ὁ 2ος εἶχε διακηρύξει: «Τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας βρίσκεται πάνω στὸ νερό...». Κι' εἶχεν ἐπιδιώξει μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ τὴν ἀνάπτυξη τόσο τοῦ πολεμικοῦ, ὅσο καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ἡ κατὰ ξηρὰν ἡγεμονία ποὺ κατάχτησαν ὁ Μπισμαρκ καὶ ὁ Μόλτκε, δὲν τοῦ ἦταν ἀρκετή· εἶχε συλλάβει τὸ μεγάλο κι' ἀπέραντα φιλόδοξο σχέδιο νὰ διαμφισβητήσει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία τὴν κυριαρχία τῶν θαλασσῶν. Οἱ Γερμανικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ ἐμπόριο εἰσχωροῦσαν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ στὴ Μουσουλμανικὴ Ἀσία, στὴν Μακρυνὴ Ἀνατολὴ καὶ στὶς δυὸ Ἀμερικές. Ἡ Γερμανία τοῦ Κάτζερ ἦταν πραγματικὰ ἕνας φοβερὸς ἀντίπαλος γιὰ τὴν τότε Ἀγγλία.

"Ενα διπλὸ πλεονέχτημα τῆς ἐξασφάλιζε τὴν προτίμηση τῶν προϊόντων της σ' ὅλες τὶς διεθνεῖς ἀγορές: ἡ ἀνωτερότητα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς ὀργάνωσης καὶ ἡ ἀνωτερότητα τῆς ὀργάνωσης τῆς πώλησης. Στὴ Γερμανία ὁ ἐπιστήμονας καὶ ἔξω στὶς ἀγορὲς ὁ παραγγελιοδόχος θριάμβευαν. Στὴν Κίνα, στὴν Ἀφρική, μιὰ ἀποικιακὴ αὐτοκρατορία ἰδρύοταν γοργότατα. Πόσες φορὲς δὲν ἀκούσαμε νὰ λένε ἐδῶ κι' εἴκοσι χρόνια : «Γιατὶ ὁ τρελλὸς αὐτὸς Γουλιέλμος ρίχτηκε στὴν πολεμικὴ περιπέτεια; "Ἂν ἄφηνε τὰ πράγματα νὰ τραβήξουν ἥσυχα τὸ δρόμ τους, ἡ Γερμανία θὰ ἐγκαθιστοῦσε στὴν Εὐρώπη τὴν ἡγεμονία τῆς χάρη στὴν οἰκονομικὴ κυριαρχία τῆς».

"Ἂν ἡ σημερινὴ Γερμανία ἦταν σὰν τὴν χθεσινή, σὰν αὐτή, δηλαδή, ποὺ τὸν πιὸ ζωντανὸ πίνακά της μᾶς ἔδωσεν «Τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Φὸν Μπύλοφ», τότε θὰ μποροῦσε κανένας νὰ βρεῖ ἕνα στοιχεῖο ἀληθοφάνειας στὴν ἐχθρικὴ προπαγάνδα. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Γερμανία ἐκείνη δὲν ὑπάρχει τίποτε στὴ σημερινὴ καὶ γιὰ νὰ πειστεῖ κανένας γι' αὐτό, δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀνοίξει ἕνα ἄλλο βιβλίο, τὸν «Ἀγώνα μου» τοῦ Χίτλερ.

Ὁ συγγραφέας χτυπάει τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ μὲ τὸ συνηθισμένο του μίγμα λύσσας καὶ περιφρόνησης. Κατοχυγέλνει τὴν ψευτιὰ καὶ τὴν ταπεινότητα τῶν μερκαντιλιστικῶν ἀντιλήψεων. Ὁ σκοπὸς μιᾶς πραγματικὰ γερμανικῆς πολιτικῆς δὲν ἔπρεπε νὰνναι ἡ κατάχτηση ἐξωτερικῶν ἀγορῶν καὶ ἀποικιῶν : ἡ Γερμανία πρέπει νὰ καταχτήσει εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἡ πιὸ πικρὴ ἡ πολεμικὴ βιομηχανία καὶ τὰ ἐπίπληξη ποὺ ὁ Χίτλερ ἔχει γιὰ τὸν Κάϊζερ εἶναι ἀκριβῶς αὐτή : ὅτι ἐξόργισε τὴν Ἀγγλία μὲ τὰ σχέδιά του γιὰ ἐξωτερικὴ ἐπέχταση, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ συνεννοηθεῖ μαζί της γιὰ ἕνα σχέδιο ἐδοφικὼν προσαρτήσεων.

Αὐτὴ εἶναι ἡ χιτλερικὴ θεωρία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐκπλήρωσή της χρειάζεται ἕνας γερὸς στρατός. Στὴ χιτλερικὴ Γερμανία κάθε βιομηχανικὴ προσάθεια, κάθε οἰκονομικὴ δυνατότητα ἀφιερώθηκε στὶς πολεμικὲς κατασκευές. Τὸ περίφημο τετράχρονο σχέδιο δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ. Ἡ Αὐτοκρατορικὴ Γερμανία ἦταν γιὰ τὴν Ἀγγλία ἕνας ἀντίπαλος, ποὺ κάθε χρόνο γινότανε περισσότερο ἐπικίνδυνος. Ἀλλὰ εἶναι ἐξάλλου ἄλλο τόσο βέβαιο πὼς ἡ χιτλερικὴ Γερμανία ἦταν γιὰ τὴν Ἀγγλία ἕνας συναγωνιστὴς ποὺ κάθε χρόνο γινότανε λιγώτερο ἐπικίνδυνος. Οἱ ἔμποροι τοῦ Λονδίνου καὶ οἱ χρηματιστὲς τοῦ Σίτυ μποροῦσαν βέβαια νὰ βλέπουν τὸν ἕνα, τὸν πρῶτο, μ' ἀνησυχία, μὲ ζῆλεια, ἂν θέλετε, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν δεύτερο δὲν εἶχαν νὰ φοβηθοῦν τίποτε.

Γιατί; Ἀπλοῦστατα, γιατὶ ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Γουλιέλμου τοῦ 2ου ἐστρεφε πρὸς τὰ ἔξω ὅλη τὴς τὴν δυναμικότητα, ἐνῶ ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Χίτλερ πρὸς τὰ μέσα. Νὰ ἡ βασικὴ ἀντίθεση τῶν δυὸ αὐτῶν καθεστώτων.

Ὁ Γουλιέλμος ὁ 2ος εἶχε διακηρύξει: «Τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας βρίσκεται πάνω στὸ νερό...». Κι' εἶχεν ἐπιδιώξει μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ τὴν ἀνάπτυξη τόσο τοῦ πολεμικοῦ, ὅσο καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ἡ κατὰ ξηρὰν ἡγεμονία ποὺ κατάχτησαν ὁ Μπισμαρκ καὶ ὁ Μόλτκε, δὲν τοῦ ἦταν ἀρκετή· εἶχε συλλάβει τὸ μεγάλο κι' ἀπέραντα φιλόδοξο σχέδιο νὰ διαμφισβητήσει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία τὴν κυριαρχία τῶν θαλασσῶν. Οἱ Γερμανικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ ἐμπόριο εἰσχωροῦσαν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ στὴ Μουσουλμανικὴ Ἀσία, στὴν Μακρυνὴ Ἀνατολὴ καὶ στὶς δυὸ Ἀμερικές. Ἡ Γερμανία τοῦ Κάτζερ ἦταν πραγματικὰ ἕνας φοβερὸς ἀντίπαλος γιὰ τὴν τότε Ἀγγλία.

"Ενα διπλὸ πλεονέχτημα τῆς ἐξασφάλιζε τὴν προτίμηση τῶν προϊόντων της σ' ὅλες τὶς διεθνεῖς ἀγορές: ἡ ἀνωτερότητα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς ὀργάνωσης καὶ ἡ ἀνωτερότητα τῆς ὀργάνωσης τῆς πώλησης. Στὴ Γερμανία ὁ ἐπιστήμονας καὶ ἔξω στὶς ἀγορὲς ὁ παραγγελιοδόχος θριάμβευαν. Στὴν Κίνα, στὴν Ἀφρική, μιὰ ἀποικιακὴ αὐτοκρατορία ἰδρύοταν γοργότατα. Πόσες φορὲς δὲν ἀκούσαμε νὰ λένε ἐδῶ κι' εἴκοσι χρόνια : «Γιατὶ ὁ τρελλὸς αὐτὸς Γουλιέλμος ρίχτηκε στὴν πολεμικὴ περιπέτεια; "Ἂν ἄφηνε τὰ πράγματα νὰ τραβήξουν ἥσυχα τὸ δρόμ τους, ἡ Γερμανία θὰ ἐγκαθιστοῦσε στὴν Εὐρώπη τὴν ἡγεμονία τῆς χάρη στὴν οἰκονομικὴ κυριαρχία τῆς».

"Ἂν ἡ σημερινὴ Γερμανία ἦταν σὰν τὴν χθεσινή, σὰν αὐτή, δηλαδή, ποὺ τὸν πιὸ ζωντανὸ πίνακά της μᾶς ἔδωσεν «Τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Φὸν Μπύλοφ», τότε θὰ μποροῦσε κανένας νὰ βρεῖ ἕνα στοιχεῖο ἀληθοφάνειας στὴν ἐχθρικὴ προπαγάνδα. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Γερμανία ἐκείνη δὲν ὑπάρχει τίποτε στὴ σημερινὴ καὶ γιὰ νὰ πειστεῖ κανένας γι' αὐτό, δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀνοίξει ἕνα ἄλλο βιβλίο, τὸν «Ἀγώνα μου» τοῦ Χίτλερ.

Ὁ συγγραφέας χτυπάει τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ μὲ τὸ συνηθισμένο του μίγμα λύσσας καὶ περιφρόνησης. Κατοχυγέλνει τὴν ψευτιὰ καὶ τὴν ταπεινότητα τῶν μερκαντιλιστικῶν ἀντιλήψεων. Ὁ σκοπὸς μιᾶς πραγματικὰ γερμανικῆς πολιτικῆς δὲν ἔπρεπε νὰνναι ἡ κατάχτηση ἐξωτερικῶν ἀγορῶν καὶ ἀποικιῶν : ἡ Γερμανία πρέπει νὰ καταχτήσει ἡ πολεμικὴ βιομηχανία καὶ τὰ παράγωγά της ἀποτελοῦσαν ἐπίσης ἕνα μεγάλο μέρος. Ἀλλὰ αὐτὸ προπάντων πρέπει νὰ τονιστεῖ: κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση αἰτίων διαφορετικῶν (νέος χαραχτήρας τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας, καταδίωξη πολλῶν ἐπιστημόνων καὶ τεχνικῶν κτρ.) ἡ Γερμανία ἔχανε ἀπὸ μέρα σὲ μέρα τὰ κυριώτερα πλεονεχτήματά της, τὴν ποιότητα καὶ τὴ μικρὴ ἀξιακόστους.

"Οσο, λοιπόν, ἐπίφοβη κι' ἂν ἦταν σ' ἄλλα σημεῖα ἡ χιτλερικὴ Γερμανία, δὲν ἦταν καθόλου ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος γιὰ τὴν Ἀγγλία στὸ οἰκονομικὸ πεδίο. Κι' ἂν δὲν ἦταν, ἔφταιγε ἡ ἴδια σ' αὐτό. Τὸ σύστημα τῆς αὐτάρκειας φανέρωνε σημεῖα ἐξάντλησης καὶ φθορᾶς, ὅλο καὶ πιὸ φανερά: ὅ,τι εἴχαν πεῖ στὰ 1914, ὅτι δηλαδὴ ἡ Γερμανία θὰ κέρδιζε τὴν οἰκονομικὴ νίκη δίχως τὸν πόλεμο, αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλ'α θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ ποῦν πρὶ ἀρχισει ὁ σημερινὸς πόλεμος: «Δίχως τὸν πόλεμο ἡ οἰκονομικὴ κατερείπωση τῆς Γερμανίας θὰ συντελεστεῖ μόνη της». Κι' ἐπαναλαμβάνω τὴν ἐρώτησή μου: «Ποῦ εἶναι τὸ συμφεροντολογικὸ κίνητρο, τὸ ἐγωϊστικό, τὸ κερδοσκοπικό, ποὺ ἔκαμε τὴν Ἀγγλία νὰ μπεῖ στὸν πόλεμο;» Ψάχνω. μὰ δὲ βρίσκω..

***

Ἡ ἐχθρικὴ προπαγάνδα πασχίζει κάθε στιγμὴ καὶ μὲ κάθε τρόπο νὰ γεννήσει μέσα στὸ μυαλὸ τῶν γάλλων ἰδέες καταστρεπτικές: «Φυλαχθεῖτε καλά. Μιὰ φορὰ ἀκόμα ἡ Ἀγγλία κάνει τὸν πόλεμο μὲ τρίτο πρόσωπο. Μιὰ φορὰ ἀκόμα ἡ Ἀγγλία πολεμάει μὲ ξένα στήθεια... Μιὰ φορὰ ἀκόμα ἡ Ἀγγλία μπαίνει στὸν πόλεμο ἀπὸ κερδοσκοπικοὺς ὑπολογισμούς, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσει τὰ συμφέροντα τῶν ἐμπόρων της καὶ τῶν τραπεζιτῶν της».

Τὸ ἀντίδοτο σ' αὐτὸ τὸ φαρμάκι βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ συζήτηση εἰλικρινὴ καὶ φωτεινή.

Ἡ ἐχθρικὴ προπαγάνδα θέλει νὰ μεταδώσει ἀνάμεσα στὸν γαλλικὸ λαὸ τὴν ὑποψία πὼς «ἡ Ἀγγλία δὲν μπῆκε στὸν πόλεμο, καὶ δὲν ἔκαμε κι' ἐμᾶς νὰ μποῦμε σ' αὐτόν, δὲν μᾶς κρατάει σ' αὐτὸν, παρὰ ἀπὸ σ υ μ φ έ ρ ο ν». Δὲ φτάνει νὰ λέμε : «τὸ ἀγγλικὸ συμφέρον». Ἡ ἔκφραση εἶναι πολὺ ἀκαθόριστη, πρέπει νὰ τὸ καθορίσουμε: Συμφέρον ἀγγλικό!.. Μὰ ποιό;..

Ποιὰ εἶναι τὰ συμφεροντολογικὰ κίνητρα, ποὺ μποροῦν ν' ἀναγκάσουν ἕνα ἔθνος νὰ κάνει τὸν πόλεμο; Ἡ κατάχτηση, πρῶτα. ἡ ἀρπαχὴ ἐδαφῶν ἢ πλούτου, ἢ ἀπόχτηση ἀνθρώπων ποὺ ἀργότερα θὰ γίνουν στρατιῶτες γιὰ ἄλλον καταχτητικὸ πόλεμο. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ ποὺ γίνονται γιὰ τὴν ἀπόχτηση νέων ἐδαφῶν καὶ ἀνθρώπων, γιὰ τὴν αὔξηση τῆς στρατιωτικῆς δυναμικότητας ἑνὸς κράτους, δὲν γίνονται πιά. Σήμερα ὑπάρχει βέβαια ἕνα κράτος ποὺ θέλησε νὰ κάνει — καὶ ἔκανε — τέτοιους πολέμους, ποὺ ξαναγόρισε πρὸς τὰ πίσω τὴν ἱστορία. Κι' αὐτὸ τὸ κράτος εἶναι τὸ Ράϊχ. Ἀλλὰ ἡ Ἀγγλία;...

***

Ἀκόμα καὶ τὴν ἄλλη μέρα μιᾶς νίκης πλέρας καὶ συντριπτικῆς, τί θὰ μποροῦσε ἡ Ἀγγλία νὰ ἐπιθυμήσει, τὶ νὰ καταχτήσει πιά; Στὴν Εὐρώπη; Κανένας δὲν θάχει τὴ γνώμη, βέβαια, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει νὰ βγεῖ σπ' τὸ νησί της καὶ νὰ ξεπ-γνίνει, ὅπως στὸν 18ο αἰώνα, ποὺ ὁ βασιλιᾶς τῆς ἦταν ταυτόχρονα καὶ βασιλιᾶς τοῦ Ἀννόβερου, δύναμη ἠπειρωτική. Ὑπάρχουν ἄλλες ἐλεύθερες χῶρες, πολλὰ κομμάτια στὸν κόσμο, ἀλλὰ πῶς νὰ τὰ πάρει ἀπὸ τὴν Γερμανία, ποὺ δὲν ἔχει πιὰ κανένα; Εἶναι ἀπλοῦστα τρελλὸς ὁποιος σκεφτεῖ ὅτι ἡ νίκη μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τὴν Ἀγγλία ν' κατάχτηση ἔστω καὶ μιᾶς δρ κελιᾶς γῆς, ἔστω κι' ἑνὸς ἀνθρώπου. Καὶ καθὼς δὲν εἶναι κανένας τρελλὸς γιὰ νὰ ὁλικοῦ συμφέροντος, νομίσει πὼς ἡ Ἀγγλία θέλει νὰ οὔτε ὁ πόθος τοῦ πλουτισμοῦ, εἰ-

ΜΙΑ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΜΕ ΤΟΝ ΜΩΡΙΣ ΜΑΙΤΕΡΛΙΓΚ

Τοῦ TZIOBANNI ΠΑΠΙΝΙ

Μετάφραση τοῦ κ. Στ Κατσ-ιπη

Στὴν «Ἐπαυλη τῶν Μελισσῶν», ἐκεῖ ὅπου τοῦ τσαγιοῦ. Ὁ Μαίτερλιγκ περίμενε ἤρεμος καὶ χαμογελαστός, ὅπως ἕνας φιλόσοφος συνηθισμένος σὲ κάθε εἴδους ἐγκαρτέρηση.

— Σὰν ἀπολογητὴς τῆς θείας Σιγῆς, μοῦ εἶπε, θὰ ἔπρεπε νὰ σωπάσω. Μὰ αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει μεταξὺ ἐκείνων ποὺ γνωρίζονται πολὺ — καὶ ἀγαπιοῦνται. Οἱ σχέσεις οἱ δικές μας, νομίζω, δὲν εἶναι τέτοιες κι' εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ καταφύγω σὲ κείνη τὴν καθαίρεση καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς σιωπῆς ποὺ φέρνει ὁ λόγος. Θὰ μὲ συγχωρήσετε ἂν θὰ σᾶς μιλήσω μονο γιὰ ἀστρονομία. Αὐτοὺς τοὺς μῆνες δὲν κάνω ἄλλο παρὰ νὰ διαβάζω ἀστρονομικὰ συγγράμματα καὶ δὲν κατορθώνω ἄλλο νὰ σκεφτῶ παρὰ τὸν οὐρανό.

»Σεῖς δὲν θὰ ξέρετε πὼς ἡ ἐποχή μας, ἡ λίγο τυχερὴ στὰ ζητήματα τῆς τέχνης, εἶναι ὁ χρυσὸς αἰώνας γιὰ τὴν ἀστρονομία. Οἱ πρόοδοι τῶν τελευταίων τριάντα χρόνων εἶναι ἀλματικές. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Κοπέρνικου καὶ τοῦ Γαλιλαίου δὲν ἔγιναν τόσες ἀνακαλύψεις σὲ τόσο σύντομο διάστημα καὶ τόσο μεγάλης σημασίας. Διάφοροι σύγχρονοι σοφοὶ ἔχουν ἀνανεώσει καὶ ἐπεκτείνει ἐννοϊκὰ τὴ γνώση τοῦ ἀστρικοῦ κόσμου. Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας θὰ εἶναι γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῶν ἄστρων ὅ,τι ὑπῆρξε τὸ 400 γιὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ 600 γιὰ τὴ φυσική: μιὰ ἀληθινὴ Ἀναγέννηση. Δυστυχῶς ὑπάρχουν δυὸ λόγοι ποὺ ἐμποδίζουν αὐτὴ τὴν ἀνθηση νὰ φέρει ὅλους τοὺς καρποὺς της. Τὰ καλλιεργημένα πρόσωπα καὶ τὰ συνηθισμένα νὰ σκέπτονται, δὲν ἀντιλαμβάνονται μὲ ἀστρονομικὲς μετάτες καὶ ἔχουν μιὰν ἐπιπολαιο μονο γνώση τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πάλι, οἱ ἀστρονόμοι ποὺ εἶναι συχνὰ καὶ ἐξαίσιοι φυσικοὶ καὶ μαθηματικοί, δὲν εἶναι προικισμένοι μὲ φιλοσοφικὴ διάθεση. Ἀποκαλύπτουν μὲ ἐπιμέλεια καὶ ἐκθέτουν ἀκριβῶς γεγονότα καὶ θεωρίες, ἀλλὰ εἶναι ἀνίκανοι νὰ βγάλουν τὰ ἠθικὰ καὶ μεταφυσικὰ συμπεράσματα. Ἐγὼ ἀθέλα νὰ ἤμουν, ἂν δὲν τὸ νομίζατε πολὺ ὑπερφυσικό, ὁ Μαίτερλιγκ περίμενε ἤρεμος καὶ χαμογελαστός, ὅπως ἕνας φιλόσοφος συνηθισμένος σὲ κάθε εἴδους ἐγκαρτέρηση.

»Ξέρετε, ἴσως, ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς παιπιάλαιης ἐξωτερικῆς ἐπιστήμης καταλήγει στὸ ὅτι ὁ μικρόκοσμος εἶναι μιὰ ἐπανάληψη ἢ ἀντανάκλαση τοῦ μακρόκοσμου, δηλαδὴ ὅτι στὸν ἄνθρωπο βρίσκεται ὁ σπόρος καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ σύμπαντος. Οἱ θετικιστὲς ἐπισημόνες γέλασαν γι' αὐτό, ποὺ φαινόταν κωρπὸς μιᾶς ἀφελοῦς παναθοξολογίας. Ἀλλὰ οἱ τελευταῖες ἀνακαλύψεις καὶ ἀστρονομικὲς θεωρίες προσφέρουν μιὰ δικαίωση ἀπροσδόκητη τῆς παλιᾶς αὐτῆς ἀρχῆς. Μ' ἕνα λόγο: ἡ ζωὴ τῶν ἄστρων μοιάζει ἀπίστευτα μὲ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων στὴ γῆ.

»Ὡς τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα πιστεύονταν πὼς τὰ ἄστρα ἦσαν σκορπισμένα ἐδῶ καὶ κεῖ ἀκατάστατα καὶ πὼς ἦσαν, καθὼς ἔλεγαν οἱ Ἕλληνες, ἀκατάλυτα, δηλαδὴ μόνιμα καὶ τὰ ἴδια. Ἡ ἀστρονομία ἀστρονομία τὰ ἔδειξε ὅλα αὐτά. Ἐμεῖς βρίσκουμε στὴ πρακτικὰ ἀπροσδιόριστο διάστημα ἕθνη καὶ λαοὺς ἄστρων. Εἶναι τὰ σημισμένα Οὐράνια Ἡνσιά, ποὺ εἰδοθήκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Herschel καὶ σήμερα παρατηροῦνται ἀπὸ ὅλους. Αὐτὰ τὰ νησιὰ εἶναι δύο εἴδῶν: οἱ Σπειροειδεῖς Νεφελώσεις, ὅπως ὁ Γαλαξίας μας, στὸν ὁποῖον ἀνήκει ὁ Ἥλιος, καὶ οἱ Σφαιροειδεῖς Σωροί. Οἱ Σπειροειδεῖς εἶναι ἕνα ἀτμώδες ρεῦμα, ὅπου πλέουν μερικὰ δισεκατομμύρια ἄστρων. Τὰ ἄστρα λοιπὸν δὲν ζοῦν ἐχχωρισμένα, ὅπως ἐνόμιζαν μιὰ φορά, ἀλλὰ κατὰ μεγάλες κοινωνίες. Στὸν σφαιρικὸ ὅπως καὶ στὴ γῆ βασιλεύει ἡ κοινωνικὸς βίος.

»Καὶ αὐτὲς οἱ ὁμάδες, ὅπως καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελοῦνται ἀπὸ οἰκονένειες: τὰ ἡλιακὰ συστήματα. Στὸν γιγαντιαῖον αὐτὸ λαὸ ὁ Γαλαξίας εἶναι σχηματισμένος, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ ἑκατοντάδες δισεκατομμύρια οὐρανίων σωμάτων ζωντανῶν καὶ πεθαμένων—εἶναι τοὐλάχιστον ἑκατὸ χιλιάδες συστήματα ὅμοια μὲ τὸ δικό μας, ὅπου ὁ Ἥλιος κάνει τον πατέρα σ' ἕναν κύκλο πλανητῶν, τῶν παιδιῶν του, ἀφοῦ βγῆκαν ἀπὸ τὰ πλευρά του, ἂν δεχτοῦμε τὴ θεωρία τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Λαπλάς, ἡ τὴ νεώτατη τοῦ Jeans. Οἱ δορυφόροι εἶναι, μὲ τὴ σειρά τους, παιδιὰ τῶν πλανητῶν, δηλαδὴ κάθε ἡλιακὸ σύστημα μοιάζει τέλεια μὲ μιὰ πατριαρχικὴ οἰκογένεια.

»..... ἄλλη θαυμαστὴ ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἄστρων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὰ ζεύγη. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπινων ὄντων ζοῦν κατὰ ζεύγη — σύζυγος μὲ τὴ σύζυγο, φίλοι ἀχώριστοι, ἐραστὲς — καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἄστρων εἶναι, ὅπως λένε οἱ ἀστρονόμοι, ζεύγη. Φαίνονται σὰν δυὸ ἄστρα μεγέθους ὁμοιου ποὺ κινοῦνται μαζὶ καὶ σύμφωνα, γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιο κέντρο βαρύτητας.

»Τὰ ἄστρα ζοῦν κι' αὐτὰ — δηλαδὴ γεννιοῦνται, μεγαλώνουν, ὑστερα γερνοῦν καὶ πεθαίνουν. Ἡ φασματοσκοπία μᾶς ἐπέτρεψε νὰ παρακολουθήσουμε τὴ βιογραφία τῶν ἄστρων. Εἶναι στὴν ἀρχὴ σωροὶ ἀτμώδεις ποὺ σιγὰ σιγὰ συμπυκνώνονται καὶ φτάνουν στὴν ἀνώτερην ἀκτινοβολία καὶ θερμότητα: εἶναι ἡ ἐφηβεία, ἡ νειότη. Εἶναι ἀστέρια γίγαντες σὲ χρῶμα λευκὸ ἢ μπλοῦ, πελώριοι ἐφηβοι τοῦ οὐρανοῦ. Σιγὰ σιγὰ ὕστερα μικοσαινουν, γίνονται κίτρινα, μετὰ κόκκινα καὶ ὁλοένα πιὸ μικρά.

»Μέσα στὰ κίτρινα σὰ νάνοι, νὰ ποῦμε, ἀστέρια, ποὺ δεῖχνουν σημεῖα γεραταιεῖν, εἶναι καὶ ὁ "Ηλιος μας. Στὸ τέλος τ' ἀ δὲν ἀκτινοβολοῦν: τὸ ρουμπίνι σκοτεινιάζει. Τὰ ἄστρα πεθαίνουν, μὰ τὸ νεκρο τους σῶμα ἐξακολουθεῖ νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ζωντανῶν ἀδερφῶν τους.

»Μὰ εἶναι καὶ ἄλλες ὁμοιότητες μοναδικὲς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ ἀστρικοῦ κόσμου. Τόσο ποὺ καὶ σ' αὐτὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν πεθαμένων ξεπερνα τοὺς ζωντανοὺς. Τὰ νέα ἄστρα, πλούσια ἀπὸ φῶς καὶ θερμότητα, εἶναι πολὺ πιὸ λιγότερα ἀπὸ τὰ γεραμένα καὶ τὰ ἐξασθενισμένα. Τὰ μεγάλα ἀστέρια καὶ τὰ γιγαντιαῖα εἶναι ἐλάχιστα, ἀπέναντι στὸν ἀριθμὸ τῶν νάνων.

»Καὶ μιὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τὰ γεραταιὰ τῶν ἄστρων, θέλω νὰ σᾶς ἀποκαλύψω μιὰν ὁμοιότητα ἐκπληκτικὴ μὲ τὰν ἀνθρῶπων. Ὁ πως παρουσιάζει ἡ φασματοσκοπικὴ κλίμακα τοῦ Χάρβαρντ — ποὺ μᾶς δίνει τὸ βέβαιο μέσο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἡλικίας τῶν ἄστρων — τὰ γεραταιὰ σημειώνονται στὸ φάσμα μὲ τὴ γραμμὴ ἐκείνη ἡ παρουσίας τοῦ ἀσβεστίου. Καὶ στὸν ἄνθρωπο τὸ σημάδι τῶν γεραιοτέρων εἶναι ἡ ἀρτηριοσκλήρωση, δηλαδὴ ἡ ὀστέωση τῶν ἀρτηριῶν, ἡ κυριαρχία τοῦ ἀσβεστίου.

»Τὰ γιγαντιαῖα ἄστρα — λευκὰ καὶ μπλοῦ — εἶναι, θὰ λέγαμε, οἱ ἀσωτοι τοῦ οὐρανοῦ : φλέγονται καὶ φωτίζουν μὲ μιὰν ἀλογάριαστη γενναιοψυχία, χόνουν σὲ κάθε στιγμὴ ποταμοὺς φωτὸς καὶ θερμότητας. Εἶναι ἡ θεία τρέλλα τῆς νειότης, μετρόμενη μὲ τὴ βραχύτητα. Αὐτὴ ἡ περίοδος, ὅπως κι' ἐκείνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸν ἄνθρωπο, διαρκεῖ λίγο καὶ τοῦτο ἐζῆγεί γιατὶ τὸ στερεόμενα κατοικεῖται ἀπὸ νάνους τὸ περισσότερο ἀστέρια καὶ κίτρινα, δηλαδὴ μικρά, πιὸ ψυχρὰ καὶ γερασμένα. Ὑπάρχουν ἀκόμα ἀστρικοὶ ὄγκοι, ποὺ δὲν φτάνουν ποτὲ σὲ κατάσταση ἀκτινοβολίας ἢ τὸ λιγότερο δὲν φτάνουν στὴν ἐλάχιστη θερμοκρασία τῶν 2700 βαθμῶν ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ γίνουν ὀρατοὶ ἀπὸ μᾶς. Μοιάζουν μὲ κεῖνα ποὺ λέμε στὸν κόσμο μας ἐξαμβλώματα.

»Προβλέπω τὴν ἀντίρρησή σας στὸ ζήτημα τῆς ἡλικίας.

»Ἔνα ἄστρο προτοῦ νὰ σβήσει ζεῖ ἑκατομμύρια αἰώνων. Μὰ ἂν συγκρίνετε τὸν ἀκαταμέτρητο ὄγκο τοῦ ἄστρου μὲ τοῦ ἀνθρώπου, θὰ παρατηρήσετε τὸ ἀντίθετο. Ἔχω κάμει λογαριασμοὺς καὶ ἀνακάλυψα, προσεγγίζοντας, ὅτι οἱ ἀνθρωποι ἔχουν μιὰ μικροδιότητα μεγαλύτερη ἀπὸ τὰν πλανῆτῶν, ἂν πάρει κανένας ὀπ' ὄψη τοὺς ὄγκους. Ἡ Γῆ ἀπὸ δσο φαίνεται εἶναι μόνο δυὸ δισεκατομμύρια χρόνων καὶ θὰ ζῆσει ἄλλα τόσα ἴσως· μὰ ἂν εἶχε τὴ μακροδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τόσο πιὸ μικροῦ, θἄπρεπε νὰ ζήσει ἀντὶ γιὰ τέσσερα δισεκατομμύρια, πολλὰ κυρίσκατομμύρια χρόνων.

»Θὰ μοῦ πεῖτε πὼς ὑπάρχουν διαφορές: τὰ ἄστρα εἶναι σώματα καθαρῶς φυσικὰ καὶ ὑλικά, ἐνῶ οἱ ἀνθρωποι εἶναι ζωντανὲς φύσεις καὶ αἰσθανόμενες ἢ ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄστρων ἔχει ἕνα

ΑΛΝΤΟΥΣ ΧΑΞΛΕΥ

ΚΟΝΤΡΑΠΟΥΝΤΟ

Μετάφραση απ' τ' Αγγλικά Σταύρου Στάνκου

Ο "Αγγλος λογοτέχνης "Αλντους Χάξλεϋ είναι ένας απ' τους πιο λαμπρούς ―ίσως τοῦ φιλολογικοῦ σύμπαντος τῆς Εὐρώπης κι' ὅλου τοῦ σύγχρονου κόσμου. Τὸ «Κοντραπούντο» του ἔκανε κρότο. Ἡ κριτικὴ τὸ βρῆκε ἐξαιρετικὸ στὴν οὐσία, στὴ μέθοδο, στὴν τεχνική του. Εἶναι ἕνα ἔργο σταλαγμένο ἀπ' τὴ ζωή. Κεντρικὸ μόθο δὲν ἔχει, οὔτε κεντρικὸ ἥρωα. Τὸ συγκροτοῦν πολλοὶ πρωταγωνιστές, ἰδιόμορφοι τύποι, ποὺ περνοῦν μισα στὴ ροὴ τῆς ἀφήγησης, ὁλοκληρωμένοι, κι' ἀνάγκη φροι ὅλοι τους, καὶ φεύγουν σὰν ἀσύνδετα σύνθετα ἐπίφαση. Εἶναι ὅμως ἔτσι ἀρχιτεκτονικὰ τοποθετημένοι στὴ διάπλαση τῆς ἱστορίας, ὥστε ὁ καθ' νας μὲ τὴν αὐτοτέλειά του ἀποτελεῖ μιὰ ξεχωριστὴ κι' ἀναπόφευκτη στροφὴ κι' ἀντιστροφὴ, σφυροκοπώντας μ' ὅλους τοὺς ἄλλους τὸ σύνολο―ἕνα πολυφωνικὸ, ἁρμονικὸ σύνολο. Οἱ ἄνθρωποι στὸ «Κοντραποῦντο» διαβαίνουν ἐλεύθεροι ἀπὸ περιορισμοὺς κάθε σχηματικότητας ―ὅπως γίνεται στὴ ζωή. Ὑφαίνουν ὅμως τὴν ἱστορία τους στὸ ἴδιο στημόνι τῆς κοινῆς ἀνθρώπινης μοίρας.

Τέτοιο εἶναι, μὲ λίγα λόγια, στὴν πλαστικὴ καὶ στὴν οὐσία τοῦ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Χάξλεϋ: μιὰ πολύδεδρη σύνθεση ἀριστοτεχνικὰ, πρωτότυπα λαξευμένη. Τὸ ψυχολογικὸ καὶ πνευματολογικὸ κάλμα τῶν τόπων του εἶναι ἀνώτερο. Οἱ δονήσεις τους, οἱ ἀνησυχίες, οἱ ἀναζητήσεις καὶ οἱ ἐκδηλώσεις τους, ἀνάλογες. Κι' ὁ διάκοσμος ὅπου κινοῦνται, ἄφθαστα ζωγραφισμένος. Γενικώτερα, τὸ «Κοντραποῦντο» εἶναι προϊὸν μιᾶς ἀνιψωμένης ἀνθρώπινης ζωῆς.

Μερικὰ ἀπ' τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ κεφάλαιά του θὰ δίναν, ἐλπίζω, κάποιαν ἰδέα τοῦ ποιοῦ του. Ἡ δημοσίευσή τους, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ φύλλο τοῦτο, θὰ συνεχιστεῖ σὲ ἀρκετὲς συνέχειες.

Στ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

"Δὲ θ' ἀργήσεις;' ρωτοῦσε μὲ φανερὴ αἰσιοδοξία ἡ Μάρζορη Κάρλιγκ. Ἡ φωνή της ἀπλωνόταν σὰν ἰκεσία.

"Ὄχι, δὲν θ' ἀργήσω', εἶπε ὁ Γῶλτερ, μὲ τρόπο ποὺ μαρτυροῦσε θλιβερὴ καὶ ἔνοχη βεβαιότητα ὅτι θὰ ἀργοῦσε. Ἡ φωνή της τὸν ἐνοχλοῦσε. "Ἦταν σωρτή, ἀργή, ἦταν ὑπερβολικὰ καθαρία, ἀκόμα καὶ σὲ στιγμὲς κακομοιριᾶς.

"Ὄχι πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα'. Μποροῦσε νὰ τοῦ θυμίσει τὸν καιρὸ ποὺ ἔκαναν πάντα μαζί της. Μποροῦσε, ἀλλὰ δὲν τόθελε. Δὲν τὸ νόμιζε πρέπον, δὲν ταιριαζε μὲ τὶς ἀρχές της. Δὲν ἤθελε μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐκδιάσει τὴν ἀγάπη του.

'Καλά, πὲς στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ξαίρεις τί εἶναι αὐτὲς οἱ δεξιώσεις'. Ἀλλὰ ποῦ νἄξαιρε ἡ Μάρζορη τί ἦταν 'αὐτὲς' οἱ δεξιώσεις, ἀφοῦ δὲν τὶς γνώριζε ποτέ, γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ποὺ, ἐπειδὴ δὲν τὴν εἶχε στεφανωμένη, δὲν τὴν εἶχαν προσκαλέσει καμμιὰ φορά. Εἶχε ἐγκαταλείψει τὸ νόμιμο σύζυγό της γιὰ χάρη τοῦ Γῶλτερ Μπίντλεηκ. Ὁ Κάρλιγκ ὅμως ―ἔτσι τὸν ἔλεγαν τὸν καθαυτὸ σύζυγό της―δὲν ἔδινε διαζύγιο, γιατὶ εἶχε χριστιανικὲς τύφεις, ἦταν λίγο σαδιστὴς καὶ ἤθελε νὰ ἐκδικηθεῖ. Πέρασαν δυὸ χρόνια ποὺ συζοῦσαν. Μόλις δυὸ χρόνια, καὶ ὅμως εἶχε παύσει πιὰ νὰ τὴν ἀγαπᾶ καὶ ἐμπλεξε μὲ τὴν ἄλλη. Τὸ ἀμάρτημα ἔχανε πιὰ τὴ μόνη του δικαιολογία, ἀπ' τὴν κοινωνικὴ καταφορὰ δὲν τῆς ἔμενε λόγος παρηγορᾶς. Καὶ κάτι ἀκόμα χειρότερο ― εἶπενε ἔγκυος.

"Στὶς δωδεκάμισυ, τοῦλάγιστο', εἶπε παρακαλεστά, ἀνκαὶ εἴξαιρε πῶς ἡ ἐπιμονὴ τῆς θὰ τὸν πείραζε καὶ θὰ τὴν ἀγαποῦσε ἀκόμη πιὸ λίγο. Ἀλλὰ δὲ μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ. Τὸν ἀγαποῦσε πάραπολυ, τόνε ζοῦλευε νὰ ἀκράτητη ἀγωνία. Ἡ αὐτοπειθάρχηση καὶ οἱ ἀγρές τῆς δὲν ἔφθαναν, γιὰ νὰ κλείσει ὧς τὸ τέλος τὸ στόμα τῆς. Τῆς ἐφευγαν οἱ λέξεις. Θὰ ἦταν καλύτερα γι' αὐτή, καλύτερα ἴσως γιὰ τὸ Γουῶλτερ ἀκόμη, ἂν εἶχε λιγώτερες ἀρχὲς καὶ ἔδινε στὰ αἰσθήματά της ἔκφραση ἀνάλογη μὲ τὴ βιαιότητά τους. Ἀλλὰ ἀπὸ ἀνατροφὴ προσπαθοῦσε πάντα νὰ κρατιέται. "Ηταν συνηθισμένη σ' αὐστηρὴ αὐτοσυγκράτηση. Μόνο τὸ 'ἐκδιασμός. Γιατί πρέπει σώνει καὶ καλὰ νὰ ἐκδιασθῶ μὲ τὴν ἀγαση της, ἢ μὲ τὸ ὅτι κοπτοτε τὴν ἀγάπησα; Μήπως τὴν ἀγάπησα κιόλας ποτέ μου;'

Ὁ Μάρζορη ἔβγαλε τὸ μαντῆλι της νὰ σκουπίσει τὰ δάκρυά της. Βλέποντάς την αἰσθάνθηκε ντροπιγμή, τὰ ὁλομαγρά του μάτια ἀπὸ τὴ γραδάτα του καὶ τὰ προσήλωσε στὰ δικά της. Τα γκρίζα, τὰ θλιμμένα, τ' ἀσάλευτα μάτια. Τῆς χαμογέλασε. Μὰ ἀν ἦταν δυνατὸ ― συλλογίζοταν ― νὰ μ' ἀφήσει ἡσυχο!' Σούρωσε τὰ χείλη του καὶ τ' ἀμοῆσε ὅπως ὅταν φιλοῦμε. Ἡ Μαρζορη ὅμως

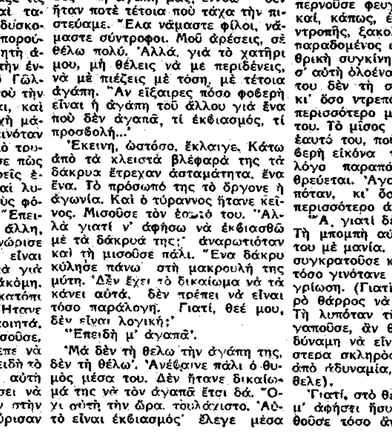

Μιὰ τελευταία φωτογραφία τοῦ Χάξλεϋ σ' ὁ Μεξικό, ὅπου τώρα ζεῖ.

στεκόταν ἀπαθής. Τὸ πρόσωπό της λ- ἔμεινε λυπημένο, παραδομένο σ' ἔντονη ἀγωνία. Στὰ μάτια της, ἐπειτα, φτερούγισε μιὰ τρεμουλιαστὴ λάμψη καὶ ξαφνικὰ κυλήσανε στὶς βλεφαρίδες της δάκρυα.

"Δὲ θὰ μποροῦσες νὰ μείνεις μαζί μου ἀπόψε;' τὸν παρακάλεσε δειλά, ξεφεύγοντας μὲ φονερὸ παραδαρμὸ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἔπαιρνε κάθε στιγμὴ νὰ μὴ μεταχειρισθεῖ κανένα καταναγκασμό, νὰ τὸν ἀφίσει ἐλεύθερο νὰ κάνει ὅ,τι ἤθελε.

Βλέποντας τὰ δάκρυά της κι' ἀκούοντας τὴν τρεμουλιαστὴ, ἐπιπληκτικὴ φωνή της, ὁ Γῶλτερ ἀνακινήθηκε κι' ἀπὸ ὁρμητικὴ ταραχή, σὲ μιὰ συγκρουση λογήσεις αἰσθημάτων. Τὸν ἔβεραν ἀπανωτὰ τύφεις, μετάνοια, θυμός, οἴκτος, ντροπή.

"Μὰ δὲ μπορεῖς νὰ κατοφλιάσεις― θυ ἤθελε νὰ πεῖ, θὰ λεγε, ἂν εἶχε τὸ ἀπαιτούμενο θάρρος ― δὲ μπορεῖς νὰ ἐννοήσεις ὅτι δὲν εἶμαστε ὅπως πρῶτα, δὲ μποροῦμε νὰ εἶμαστε ὅπως ἄλλοτε; Καὶ ἴσως, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ποτὲ ἢ σχέση μας δὲν ἦταν ὅπως τὴ θαροῦσες ― ἢ ἀγάπη μας, ἐννοῶ ― δὲν ἦταν ποτὲ τέτοια ποὺ τάχα τὴν πιστεύαμε. "Ελα νάμαστε φίλοι, νἀμαστε σύντροφοι. Μοῦ ἀρέσεις, σὲ θέλω πολύ. 'Αλλά, γιὰ τὸ χατῆρι μου, μὴ θέλεις νὰ με περιδένεις, νὰ μὲ πιεζεῖς μὲ τόση, μὲ τέτοια ἀγάπη. "Αν εἴξαιρες πόσο φοβερὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ ἄλλου γιὰ ἕνα ποὺ δὲν ἀγαπᾶ, τί ἐκδιασμός, τί ντροσβολή...'

'Ἐκεινη, ὡστόσο, ἐκλαιγε. Κάτω ἀπὸ τὰ κλειστὰ βλεφαρὰ της τὰ δάκρυα ἔτρεχαν ἀσταμάτητα. Ἕνα ἕνα. Τὸ πρόσωπό της τὸ ὄργονε ἡ ἀγωνία. Καὶ ὁ τύραννος ἤτανε κεῖνος. Μισοῦσε τὸν ἑαυτό του. "Αλλα γιατί ν' ἀφῆσω νὰ ἐκδιασθῶ δλ' ἀλλάξαν. Ὁ Γῶλτερ γνώριζε κεῖνη τὴ γυναῖκα. "Εκανε, εἶναι κλίψης πάνω στὴ μακρουλὴ της μύτη. Δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὰ κάνει αὐτά. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι τόσο παράλογη. Γιατί, θεέ μου, δὲν εἶναι λογική;'

"Επειδὴ μ' ἀγαπᾶ'.

'Μὰ δὲν τὴ θέλω τὴν ἀγάπη της, δὲν τὴ θέλω'. Ἀνέβρισε πάλι ὁ θυμὸς μέσα του. Δὲν ἤτανε δικαίωμα νὰ τὸ μισεῖ. Πρὶν προσθέσει τὴ δική μου ἀξιοπρέπειαν'.

Τὸ ἀγαπᾶ τὸν ἄνθρωπο, ἔλεγε, τὸ νοῦ της. Τὸ μέλλον τὄβλεπε δύο βάσανα καὶ καημοὺς. Καὶ στὸ μεταξὺ, ἀσχημιὰ, ἀνημποριὰ, κούραση. Πῶς μποροῦσε νὰ βγεῖ πέρα μὲ τέτοια χάλια;

'Μ' ἀγαπᾶς, Γῶλτερ;' τοῦ ρώτησε ξαφνικά.

Ὁ Γῶλτερ ἔστρεψε, γιὰ μιὰ στιγμή, τὰ ὁλομαγρά του μάτια ἀπὸ τὴ γραδάτα του καὶ τὰ προσήλωσε στὰ δικά της. Τα γκρίζα, τὰ θλιμμένα, τ' ἀσάλευτα μάτια. Τῆς χαμογέλασε. Μὰ ἀν ἦταν δυνατὸ ― συλλογίζοταν ― νὰ μ' ἀφήσει ἡσυχο!' Σούρωσε τὰ χείλη του καὶ τ' ἀμοῆσε ὅπως ὅταν φιλοῦμε. Ἡ Μαρζορη ὅμως

Καὶ ἡ ἴδια θάτανε πιὸ εὐτυχισμένη. Γιὰ τὸ καλό της... 'Αλλὰ τοτε, πάλι, εἶδε ὅτι ἡ ἀδημονία του αὐτὴ ἔκρυδε ὀποκρισία. "Εστω, ὁ-πολὺ ἀληθινὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι λόνος νὰ μὴ μ' ἀφινε ἡσυχο... Τὶ στὸ διάβολο θέλει νὰ μοῦ κάνει αὐτες τις σκηνές;

'Αλλὰ τί ἤθελε, ἐπὶ τέλους, ὁ Γω..τερ; Μὰ ἤθελε, ἁπλούστατα, τὴ Λουση Τανταμάουντ. Καὶ τὴν ἤθελε στὸ πεῖσμα κάθε λογικῆς, στὸ πεῖσμα τῶν ἰδανικῶν του καὶ τῶν ἀρχῶν του, τρελλά, μ' ὅλο ποὺ οἱ ψυχικές του ἐπιθυμίες ἤτανε ἀντίθετες, καὶ καλὰ-καλὰ χωρὶς νὰ τὸν σέρνει κανένα αἴσθημα ― γιο― ! δὲν τὴν ἀρεξε τὴ Λουση. "Ι-σα-ἴσα, τὴ μισοῦσε. "Ενας εὐγενικὸς σκοπὸς μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει ἀδιάντροπα μέσα. "Οταν, ὅ-μως, ὁ σκοπὸς εἶναι ἀχρεῖος, τότε: Γιὰ τὴ Λουση ἔκανε τὴ Μάρζορη νὰ ὑποφέρει ― τὴ Μάρζορη, ποὺ τὸν ἀγαποῦσε, ποὺ ἔκανε τόσες θυσίες γιὰ χατῆρι του, ποὺ ἤτανε δυστυχής. "Ελα ὅμως ποὺ μὲ τὴ δυστυχία τῆς πήγαινε νὰ τὸν ἐκδιάσει...

'Μεῖνε μαζί μου ἀπόψε', ἱκέτευε ἡ Μάρζορη, μιὰ φορὰ ἀκόμη. "Ενα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του ἤθελε νὰ ὑποχωρήσει, νὰ συγκατανεύσει, νὰ μὴν πάγει στὴν ἐσπερίδα, νὰ μείνει στὸ σπίτι. 'Αλλὰ τὸ ἄλλο μέρος ἤτανε ἰσχυρότερο. Τῆς ἀποκρίθηκε μὲ φέματα― μισὰ φέματα ποὺ εἶναι χειρότερα ἀπὸ τὰ σωστὰ, τὰ ἀκέραια ψέματα, γιατὶ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὴν ἀνανδρη ἀληθοφάνεια.

"Απλωσε τὸ χέρι του γύρω στοὺς ὤμους της. Ψευτιά.

'Μὰ ἀγαποῦλα μου', καμώνοταν μὲ τὸ θωπευτικὸ ὕφος ποὺ ξεγελοῦν τὰ παιδιά γιὰ νὰ κάθουνται ἥσυχα, 'πρέπει, εἶναι ἀνάγκη νὰ πάγω. Βλέπεις, θὰ εἶναι κι' ὁ πατέρας μου ἐκεῖ'. Αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια. Ὁ γέρο Μπίντλεηκ ἤτανε πάντοτε παρὼν στὶς δεξιώσεις τοῦ Τανταμάουντ. 'Καὶ πρέπει νὰ τοῦ μιλήσω, ξαίρεις. Γιὰ δουλειά' πρόσθεσε μὲ ἀοριστία καὶ σπουδαιότητα, ρίγνοντας, ἔτσι, στὰ μάτια τῆς Μάρζορη ἕνα εἶδος πέπλου μυστηριακοῦ ἀνδρικοῦ διαφέροντος ἀπαγορευμένου γυναῖκες. 'Αλλὰ τὸ ψέμα ― συλλογίζοταν ― θὰ εἶνε φανερό. Ὁ πέπλος εἶνε διάφανος.

'Δὲ μπορεῖς νὰ τὸν δεῖς ἄλλη φορά;'

'Πρέπει ἀπόψε', ἀποκρίθηκε, σκαλεύοντας τὸ κεφάλι του. "Εκτὸς τοῦτου', πρόσθεσε, χωρὶς νὰ συλλογισθεῖ ὅτι οἱ πολλὲς οἱ δικαιολογίες εἶναι πάντοτε λιγώτερο πειστικὲς ἀπὸ τὴ μιά, ἡ λαίθη 'Ενταρτ ἔχει προσκαλέσει ἕναν ἀμερικανὸ ἐκδότη γιὰ τὸ χατῆρι μου. Μπορεῖ νὰ βγεῖ σὲ καλὸ ἡ γνωριμία. Ξαίρεις πόσοι κόσμο καλὰ πληρώνουν οἱ ἀμερικανοί'. Ἡ λαίθη "Ενταρτ τοῦ εἶχε πεῖ ὅτι θὰ προσκαλοῦσε τὸν ἐκδότη, ἂν δὲν εἶχε φόγει στὴν Ἀμερική, ἀλλὰ θαροῦσε πὼς ἔφυγε. Πληρώνουν ἀφαντοστοὺς καλά', συνέχισε, προσπαθώντας νὰ πωκνώσει τὸν πέπλο μὲ ἀσχετες, ἀπρόσωπες κουβέντες. 'Εἶναι τὸ μόνο μέρος τοῦ κόσμου, ὅπου εἶναι δυνατὸ νὰ καλοπληρωθεῖ μὲ τὸ παραπάνω ἕνας συγγραφέας.' "Εκανε νὰ γελάσει. 'Κι ἐμένα, καταλαβαίνεις, δὲ θὰ μοῦ ἔκανε κακὸ μιὰ τέτοια καλοπληρωμή'. Τὴν ἔσφιξε κι' ἔσκυψε νὰ τὴ φιλήσει. Ἡ Μάοζορη τραδήχτηκε. 'Μάοζορη', τὴν παρακαλοῦσε, 'μὴν κλαῖς, μὴν κλαῖς'. Αἰσθανόταν τὸν ἑαυτό του φταίχτη καὶ δυστυχισμένο. Μὰ ὦ! γιατί δὲν τὸν ἄφινε ἥσυχο, ἥσυχο.

'Δὲν κλαίω', ἀποκρίθηκε κείνη. Τὸ μάγουλό της ὅμως ἦταν ὀγρὸ καὶ κρύο στὰ χείλη του.

'Μάρζορη, δὲ θὰ πάγω ἂν δὲν τὸ θέλεις'.

"Οχι, τὸ θέλω', τοῦ εἶπε, ἀποτραεῶντας πάντα τὸ πρόσωπό της.

'Δὲ λὲς ἀλήθεια. Δὲ θὰ πάγω'.

'Πρέπει νὰ πάς'. Ἡ Μάρζορη τόνε κοίταζε στὰ μάτια καὶ ποσπαθοῦσε νὰ γαμογελάσει. 'Εἶμαι ἀνόητη. Θὰ ἤτανε βλακεία νὰ μὴν ἰδεῖς τὸν πατέρα σου καὶ τὸν ἀμερικάνο'. Τοῦ ἀπαντοῦσε μὲ τὶς ἴδιες του δικαιολογίες, ποὺ τοῦ φαίνονταν τώρα ἀλλόκοτα ἀστεῖες καὶ ἀπίθανες. 'Ανατρίγιασε, νοιώθοντας κάτι εἶδος ἀνδίσς.

(Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ)

ΤΟ ΞΕΝΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΟΙ ΓΙΟΙ ΤΟΥ ΒΑΓΚ ΛΟΥΓΚ

ΤΗΣ ΠΕΡΛ ΜΠΑΚ (Βραβεῖο Νόμπελ 1938)!

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ)

Ὁ Βάγκ ὁ "Εμπορας ἄκουσε μὲ μεγάλη προσοχὴ ὅλα τοῦτα καὶ δὲν ἐξύπνησε μιλιὰ ὡς ποὺ νὰ τελειώσει ὁ γιός του τὴν ὁμιλία του καὶ μόλις ἄφησε νὰ φανεῖ τίποτα ἀπὸ τὴ χαρὰ τοῦ ἀπὸ τὴν ἀπρόσοφο τοῦ. "Οχι. "Αν ἤτανε ἀστὴ θέση του ὁ Βάγκ ὁ Γαιεχτήμονας ὁ ἀξιοπρεπὴς ἀπὸ τὴν ἀλλὸς συνάμα, γιατὶ δὲν σκοτώνει ποτὲς μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ σκοτώσει. 'Ανόμα κι' ὁ κυβερνήτης ἤτανε ἀπὸ τὴν ἐπαρχίας τὸν φοβᾶται. Ὁ θεῖος δὲν φοβᾶται τίποτα, τίποτα. Μονάχα αὐτὸς μποροῦσε νὰ πάρει μιὰ γυναῖκα πεὶς ὅλοι τὴν λένε πονηρὴ ἀλεποῦ! Κι' ἂν τοῦ θρεῖς τὰ ὅπλα ποὺ ζητάει, αὐτὸ θὰ πεῖ πὼς θὰ γίνει πιὸ δυνατὸς; ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά.

Τὰ λόγια τοῦ γιοῦ δὲν μπορεῦνε νὰ πείσουν πάρα πολὺ ἕναν πατέρα. Μὰ ὁ Βάγκ ὁ "Εμπορας εἶδε πὼς τὰ λόγια τοῦ γιοῦ του ἤτανε ἀληθινὰ καὶ κεῖνο ποὺ τὸν ἔκανε ν' ἀπεφασίσει ἤτανε τὸ πὼς τὸν σύμφερε νἄχει ἀδερφὸ του ἕναν ἰσχυρὸ στρατιωτικὸ ἄρχοντα. Ναί. "Αν εἶχε ἔτσι ἡ ἐποχὴ τοῦ μεγάλου πολέμου, ὅπως κυκλοφορεῦσανε διαδόσεις, καὶ ἂν ὁ πόλεμος ἔρταινε τὴ φύλαξε γιὰ νὰ τὸ φάει ὁτὸ δρόμο. Καὶ ὕστερα καθισμένος στὸ γαιξοφάκι του τρώκθηξε τὸ δρόμο πίσω γιὰ τὸ θεῖο σου τὸν Βάγκ τὸν Τίγρη.

⁂

Τὸν ἄλλο μῆνα συνέβηκε κάτι ποὺ μὲ τὴν περηφάνεια του ὁ Βάγκ ὁ Τίγρης ποτὲ δὲν θὰ τὸ πίστευε πὼς ἤταν ἀληθινὸ ἂν δὲν τοῦ τὸ λέγανε. Ὁ πορτὲς τοῦ παλέμου ἀπλώθηκε πάνω σ' ἐλλοκαιρη τὴν περιοχὴ σὰν μαθεύτηκε πὼς ἡ ἀνώτερει στρατιωτικοὶ ἄρχοντες; χωρίσανε τὴ χώρα σὲ δυὸ κομμάτια κι' ἀρχίσανε πόλεμο. Μέσα σὲ τοῦτο τὸν πυρετὸ ξυπνήσανε παντοῦ μικρὰ πολεμόχαρα πνεύματα. "Ανθρωποι τεμπέληδες καὶ χωρὶς δουλειὰ ἢ ὅσοι δὲν θέλανε νὰ ἐργασταοῦνε, ὅσοι ἀγαποῦσανε τὴν περιπετεια, γιοὶ ποὺ δὲν ἀγαποῦσανε τοὺς γονιοὺς των, παϊξτες ποὺ εἶχανε χάσει τὴν περιουσία τους; στὰ τυχερὰ παιχνίδια καὶ κάθε μικρὸς ἀπλοῦθρε πάνω σ' ἐλλοκαιρη τὴν εὐκαιρία νὰ ὀγοῦνε στὸ ὀπόμενο δρόμο. Μὰ ὁ Βάγκ ὁ Τίγρης δὲν ἤξαιρε ἂν ἔπρεπε νὰ πιστέψει ἢ ὄχι τὴν ἱστορία τοῦτη, γιατὶ σὰν ἔστειλε τοὺς κατασκόπους του νὰ ρωτήσουν ἄλλους χωρικοὺς, οἱ τελευταῖοι ἤταν ἀδύνατοι καὶ φοβιτσιάρηδες καὶ ἀρνιόνταν ὅλη τὴν ἀλήθεια. "Ετσι γιὰ ἕνα διάστημα ὁ Βάγκ ὁ Τίγρης δὲν ἔκανε τίποτα γιατὶ τὰ πῆρε στ' ἀψήφιστα καὶ ὅλος του ὁ νοῦς ἤταν ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴ σκέψη ποιὰ θὰ ἤταν ἡ κατάλληλη στιγμὴ νὰ ἐνσηλωθεῖ στὸν πόλεμο.

Μὰ ἔφτασ' ὁ καιρὸς τῆς μεγάλης ζέστης καὶ πολλὰ στρατεύματα βαδίζανε κατὰ τὸ νότο. Ἀπὸ τὰ στρατεύματα αὐτὰ πολλοὶ λιποταχτεῖσαν καὶ συκνώνανε τὴ συμμορία τῶν λησταῖων, ποὺ αὐξηθήκανε πάρα πολὺ σ' ἀρίθμὸ κι' ἀποθρασύνθηκαν. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ σὲ κεῖνα τὰ μέρη τὰ στάχια φηλώσανε πάρα πολὺ καὶ δίνανε περίφημο κρησφύγετο στοὺς λησταῖς. Αὐτοὶ γίναν τότες ἔτσι θρασεῖς καὶ τὰ πράματα φτάσανε σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ οἱ ἄνθρωποι δὲν τολμοῦσανε νὰ ταξιδεύουνε στὴ δημοσιὰ πκρὰ μονάχα σὰν ἤτανε μαζεμένοι πολλοὶ μαζί.

Κανεὶς λοιπὸν δὲν μποροῦσε νὰ πεῖ ἂν ὁ Βάγκ ὁ Τίγρης μποροῦσε νὰ πιστέψει πέσο ἀσκημη ἤτανε ἡ κατάσταση, γιατὶ φρικοῦτανε στὸ ἔλεος τῶν ἀνθρώπων του κι' ἤταν ὑποχρεωμένος νὰ πιστεύει τοὺς κατασκόπους του καὶ τοὺς ἐμπιστους κοντοὺς του. Μὰ αὐτοὶ τὸν παραπαιγνιστὸ ἀνθρωπο ἤταν ἀνίκανοι νὰ πιστεύει τοὺς ἀνθρώπους τους καὶ τοὺς ἐμπιστους τοὺς ἀπὸλεσε ἀπὸ κάπου καὶ νὰ τὸν προστατεύει ἂν παρουσιοστεῖ καμμιὰ φορὰ καμμιὰ ξαφνικὴ ἀνάγκη.

Σκέρτηκε λοιπὸν πὼς τὰ ὅπλα ἐκεῖνα μπορεῦσανε καὶ νὰ τὸν προστατέψουνε κι' αὐτὸν μιὰ μέρα καὶ συλλογιστηκε κάμποσην ὥρα πὼς μποροῦσε νὰ τ' ἀγοράσει καὶ νὰ τὰ παρόσει λαθραία. Αὐτὸ μπορεῦσε νὰ τὸ κάνει, γιατὶ εἶχε δικὰ του δυὸ μικρὰ καράβια καὶ μ' αὐτὰ μετάφερνε ροῦχα σὲ μιὰ γειτονικὴ ξένη χώρα. Ἠ ἐξαγωγὴ ρυζιοῦ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἤταν ἀντίθετη μὲ τὸ νόμο καὶ γι' αὐτὸ ἤταν ὑποχρεωμένος νὰ ἐνεργεῖ μυστικά. Μὰ τὸ λαθρεμπόριο τοῦτο τοῦ ἐξασφάλιζε μεγάλα κέρδη κι' ἄς δωροδοκοῦσε ἀδιάκοπα. Οἱ κυβερνῆτες ἤταν ἐλαστικοὶ σὰν πληρώνενταν καὶ δὲν προσέχανε τὰ δυὸ μικρὰ του πλοῖα ποὺ ξεπιτηδὲς τὰ εἶχε κάνει μικρὰ καὶ ἀφήνανε νὰ ξεθωμαίνει ὁ δυμὰ; τους καὶ ὁ ζῆλος τους γιὰ τὴ δικαιοσύνη στὰ ξένα καράβια εἶτε πάνω σ' ἄλλα πλοῖα ποὺ δὲν τοὺς φέρνανε κανένα κέρδος.

Καὶ ὁ Βάγκ ὁ "Εμπορας σκέφτηκε πὼς μερικὲς φορὲς τὰ δυὸ του καράβια γιὰ νὰ ἀδειανὰ ἀπὸ τὴν ξένη χώρα ἢ μισοφορτωμένα βαμβακερὰ ὑφάσματα καὶ παιχνιδάκια ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ πὼς εὔκολα θὰ μποροῦσε νὰ κρύψει μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἐμπορεύματα τὰ ὅπλα. Κι' ἀν τὸν πιάνανε θὰ ἔδινε λεφτὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ θὰ πλήρωνε κάτι περισσότερο στοὺς δυὸ του καπετάνιους γιὰ νὰ τοὺς κλείσει τὸ στέμα. Νναὶ, αὐτὸ μπορεῦσε νὰ τὸ κάνει. Τότε, ἀφοῦ κύτταξε πρῶτα μὴν εἶναι κανεὶς κοντά, κοντὰ, οὔτε πελάτης, οὔτε γναρσόνι, ἄρχισε νὰ λέει ἀνάμεσα στὰ δόντια του χωρὶς νὰ κουνάει τὰ χεῖλη καὶ πολὺ ἥσυχα:

―Μπορῶ νὰ φέρω τὰ ὅπλα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ μάλιστα σ' ἕνα ὁρισμένο σημεῖο, ὅπου ὁ σιδηρόδρομος περνάει κοντὰ στὸ μέρος ὅπου βρίσκεται ὁ ἀδελφός μου. Μὰ πῶς μπορῶ νὰ τοῦ τὰ παραδώσω ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ποὺ χρειάζεται δρόμος μιᾶς καὶ περισσότερο ἀκόμα μέρας, μέσα ἀπὸ τέτοιο ὅπου δὲν ὑπάρχει μονοπάτι καὶ μπορεῖ νὰ περάσει κανένας μονάχα μὲ τὰ πόδια ἢ καβάλλα;

Μὰ ὁ Βάγκ ὁ Τίγρης δὲν εἶχε μιλήσει λέξη γι' αὐτὸ στὸ νέο. "Ετσι περιοριστῆκε νὰ ξύνει σοστισμένος τὸ κεφάλι του καὶ νὰ κυτάζει τὸν πατέρα του.

―Πρέπει νὰ πάω νὰ τὸν ρωτήσω, εἶπε.

Καὶ ὁ Βάγκ ὁ "Εμπορας εἶπε:

―Πές; του πὼς θὰ ἤθελα τὰ ὅπλα μέσα σὲ διαφορετικὰ ἐμπορεύματα. Θὰ τὰ μαρκάρω μὲ ἄλλα ἀνόματα καὶ θὰ τὰ ἀφήσω σ' ἕνα σημεῖο καὶ ὕστερα αὐτὸς θὰ μπορέσει νὰ τὰ πάρει κάπως ἀπὸ ἐκεῖ.

Ξεκίνησε λοιπὸν τὴν ἄλλη μέρα πὼς τὰ λόγια τοῦ γιοῦ του ἤτανε ἀληθινὰ καὶ κεῖνο ποὺ ἔκανε ν' ἀπεφασίσει ἤτανε τὸ πὼς τὸν σύμφερε νἄχει ἀδερφὸ του ἕναν ἰσχυρὸ στρατιωτικὸ ἄρχοντα. Ναί. "Αν εἶχε ἔτσι ἡ ἐποχὴ τοῦ μεγάλου πολέμου, ὅπως κυκλοφορεῦσανε διαδόσεις, καὶ ἂν ὁ πόλεμος ἔρταινε ὅλη ἐκεῖνο ποὺ τὸν

ΣΑΙΞΠΗΡ: ΡΙΧΑΡΔΟΣ Ο Γ' - ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΣΟΦΟΚΛΗΣ: ΗΛΕΚΤΡΑ - ΘΕΑΤΡΟ ΜΑΡΙΚΑΣ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ

τοῦ κ. Σωκρ. Καραντινοῦ

Ὁ «Ριχάρδος ὁ Γ'» εἶναι πρόγραμμα πραγματικά ἐπίσημο γιά τὴν ἔναρξη τῶν παραστάσεων ἑνὸς μεγάλου θεάτρου. Τὸ δυνατό δρᾶμα ποὺ ἀπὸ μόλις ἀνοίγει ἡ αὐλαία ὧς τὸ τέλος τῆς παράστασης ἀναμοχλεύεται ἀπὸ τὴν πολύπλευρη κυριαρχία τῶν παθῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ σὲ δράση καὶ κακία δούκα τοῦ Γκλόστερ. Ἡ ποιοτουρβαλιασμένος μέσα στὴν ἠθικὴ ἀστάθεια μιᾶς ἠθικὰ ξεχαρβαλωμένης ἐποχῆς, κερδίζει μὲ τὶς μέθοδές της τὰ πάντα καὶ χάνεται μέσα στὸ ἴδιο ρεῦμα καὶ μὲ τὴν ἴδια γοργότητα. εἶναι σχεδιασμένο ἀπὸ τὸ μεγάλο ποιητὴ μὲ τὴν κατοπληκτικὴ σκηνικὴ του οἰκονομία, μὲ τὴ σοφὴ διείσθηση τοῦ ἀπαραίτητου καὶ μὲ τὴν μετρημένη, ὅσο καὶ ἔντονη διαγραφὴ καὶ κορύφωση τῶν καθέκαστων, ὅπως καὶ τοῦ σύνολου. Τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητὴ μαζὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τὴν αἰσθητικὴ τῶν στοιχείων ποὺ διαθέτει, τὴν ποίησή του, ὁλοκληρώνουν τὸ ἔργο τὸ μεγάλο.

Καὶ χάρη σ' ἄλλους, μὰ κυρίως στὸν ποιητὴ Καρθαῖο, ποὺ μὲ κλασσικὴν ἁπλότητα καὶ διαύγεια, χωρὶς καμμιὰ ἐπίδειξη καὶ μὲ ὡραίους στέρεους ρυθμοὺς, μᾶς ἔδωσε τὴν περιστροφὴ καὶ τὴν πλαστικότητα, τὴ συνθετικὴ ἔκφραση καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐξόγου κείμενου, χάρη σὲ ὅσα ἄρθρα του σχετικὰ δημοσιευτήκανε, τοποθετήθηκε σὲ σωστὴ βάση τὸ νόημα τῆς τραγωδίας καὶ ἐξηγήθηκε σωστὰ ἡ ὑπόσταση τοῦ ἡρωά της. Καὶ ἡ ἐργασία τοῦ Καρθαίου ἦταν ἔνα ὡραῖο «διδόμενο» γιὰ ἑρμηνευτὲς καὶ σκηνοθέτη.

Κάθε φορὰ ὡστόσο ποὺ βλέπεις σὲ θέατρο ἔργα τοῦ Σαίξπηρ ἢ ἄλλων ἀληθινῶν ποιητῶν, νοιώθεις περισσότερο ἀπὸ ποτὲ τὸ πόσο ἡ θεατρικὴ μας τέχνη εἶναι ἀδιαμόρφωτη. Τὸ κυριώτερο, ποὺ δὲ μπορέσαμε ἀκόμα νὰ τὸ νοιώσουμε, εἶναι ἡ σημασία ποὺ στὸ θέατρο ἔχει ὁ λόγος. Καὶ δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη παρανόηση τοῦ θεάτρου ἀπὸ τὸ νὰ παίρνουμε τὸ πρωταρχικὸ αὐτὸ στοιχεῖο γιὰ ἁπλὸ μέσο τῆς ἐξυπηρέτησης μόνο ἑνὸς μύθου. Ὅμως, ἡ ἐκδήλωσή μας σχεδὸν ἐκεῖ τραβᾶει πάντα.

Στὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ ὅλοι οἱ ρόλοι, καὶ οἱ πιὸ μικροὶ σὲ ἔκταση, εἶναι ρόλοι μεγάλοι. Γιατί, ὅπως φαίνεται κι' ἀπ' ὅσα λέω παραπάνω, ὁ ποιητὴς σ' αὐτοὺς ἔχει συμπυκνώσει τὸ ἀπαραίτητο, ποὺ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ μὲ δύναμη καὶ πληρότητα γιὰ νὰ ἰσορροπήσει τὸ δοᾶμα. Ἀλλὰ αὐτὸ λίγες φορὲς προσέχεται κι' ἡ φροντίδα μας συχνότερα στρέφεται στὸν πρωταγωνιστὴ ἢ τοὺς πρωταγωνιστές. Ὥστε μόνο τὴν Ἀλκαίου, τὴν ἀρχοντικὴ στὴ φόρμα της καλὴ θεατρίνα τοῦ παλιοῦ καιροῦ καὶ τὸ Γληνὸ (Δούκισσα τοῦ Γιόρκ — Δούκας τοῦ Βούκιγχαμ) ξεχωρίζει κανεὶς ἀνάμεσα στὸ πολυπρόσωπο ἀνακάτεμα τῶν ἠθοποιῶν ποὺ παίζουν τὸ Ριχάρδο τὸν Γ'. Καλοὶ ἠθοποιοὶ οἱ περισσότεροι, ἀπαίριαστες διανομές, λίγη ἡ ἐπιμέλεια. Μένει ὁ ἥρωας ὁ ἴδιος. Κολοσσὸς ἀληθινός, στὰ χέρια τοῦ Μινωῒτη μποροῦσε νὰ δοθεῖ καὶ νὰ φτάσει. Ὅμως δὲν ἔφταισε. Τόχα ἀπὸ προδιάθεση, ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία, ἀπὸ κακὴ τύχη, ἕνα παραστράτημα τοῦ διαλεχτοῦ αὐτοῦ ἠθοποιοῦ τὸ ἔκανε νὰ χαράξει δρόμο ποὺ τοῦ στοιχίζει τὴν εὐαισθησία του, τὴν ἐσωτερικότητά του. Ξεσηκώνοντας ἀπὸ δεύτερο καὶ τρίτο χέρι τὸν ἄτυχο ἐκεῖνο Ἀμλέτο του, τὸν Ἀμλέτο ποὺ ὁ Γκρύντκες καὶ ὁ Ἄσλαν, ὁ Ἄ σ λ α ν παραλάβανε ἀπὸ τὸν Κάϊντς, ποὺ κι' αὐτὸς τὸς μεγάλος ἀληθινὰ τεχνίτης, ὅσο καὶ σπουδαῖος κομεντιάντες, τὸν εἶχε φτειάσει μισὸ ἀληθινὸ καὶ μισὸ ψεύτικο καὶ τὸν ἐπέβαλε μὲ τὴ μεγάλη, τὴν ἔντονη προσωπικότητά του, χάρηκε ὁ Μινωῒτης, ἢ πιὸ σωστά, θαμπώθηκε ἀπὸ τὸ πλούσιο, μὰ κι' ἐξωτερικὸ παιγνίδι ποὺ φτάνει νὰ δώσει μιὰ καλοδουλεμένη τεχνική. Κι' ἐπροτίμησε τὴ δόξα ἑνὸς διάσημου μὰ στεγνοῦ βιρτουόζου, ἀπὸ τὴν ἀξία ἑνὸς ποιητῆ. Κρῖμα. "Αν καὶ πάντα ὑπάρχει καιρός... Τότε, στὸν Ἀμλέτο, τὸ πράμα κατανοῦσε τραγικό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὧς τὸ τέλος ξενόφερτα σχήματα —σκηνικά, κίνηση, χρώματα, τόνος στὸ λόγο — ποὺ σ' ἔκαναν νὰ λυπᾶσαι τὸν ζωντανὸ ἄνθρωπο ποὺ νέκρωσε τὸν ἑαυτό του, τοὺς παλμοὺς τῆς καρδιᾶς του, τὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεών του κι' ἔγινε ἑτεροκίνητο ἀναφομοιωτο καὶ ἀσυγκίνητο. ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικά, χωρὶς ἐγκλιματισμὸ στὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον σκηνῆς καὶ αἰθουσας. Τότε γράψανε κι' ἐσυζητήσανε πάλι γιὰ Γερμανικὲς καὶ Γαλλικὲς..ψολὲς καὶ ἐπισημοποιήσανε μὲ τὸν ἐπισημότερο τρόπο τὸ ξεσήκωμα καὶ τὴ μίμηση ποὺ μόνο γι' αὐτὰ ἦταν νὰ γίνει λόγος. Νέοι, ὡς καὶ παλιότεροι, ἐπηρεάστηκαν ἀπ' αὐτά, ὁ κόσμος ξεγελάστηκε καὶ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἠθοποιοῦ καὶ γιὰ τὸ θέατρό μας παρουσιάστηκαν νέοι μεγάλοι κίνδυνοι. Τώρα, στὸ Ριχάρδο, τὸ πρᾶμα δὲν ἔχει τὴν ἴδια ἔκταση, μὰ δὲν παύει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο σοβαρό. Ἐδῶ τὰ σχήματα τὰ βρῆκε μόνος του ὁ Μινωῒτης καὶ ἡ δεξιοτεχνία του δείχτηκε περισσότερο στὴν ἀκατάσχετη ταχυλογία του. Κι' ἐνῶ οὔτε αὐτὸς εἶχε τὸν καιρὸ καὶ δὲν προλάβαινε νὰ π λ ά σ ε ι τὰ σχήματα τοῦ λόγου, ποὺ τοῦ παράδωσε συγγραφέας καὶ μεταφραστὴς καὶ τὸ κοινὸ μόλις καὶ μετὰ βίας παρακολουθοῦσε ἁπλῶς τὸ νόημα τοῦ κειμενου, εἶχες τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀφοῦ πῆρε τὸ καλοῦπι τοῦ κουτσοῦ ἥρωα, κάποιος τὸν εἶχε κουρδίσει μ' ἕνα κουμπὶ ἀπὸ τὴ μέση του πίσω, κι' ἐξεκινοῦσε γ ι ὰ ν ὰ τ ε λ ε ι ώ σ ε ι κάθε φορὰ ποὺ ἄνοιγε τὸ στόμα του. Ὅσο κι' ἂν ὁ χαραχτήρας— ἕνας χαραχτήρας — μπορεῖ νὰ μὴ ἔλεπε σὲ κάθε του τιράντα λ.χ., ὅπως καὶ στὸ σύνολο τῆς σκεφτεῖ αὐτὰ ποὺ ἡ καλὴ πίστη ἐρμηνείας του, τὴ λεπτομέρεια τὴν εἶχε ἰσοπεδώσει ὁ ὁδοστρωτήρας τῆς ἔτσι ἐ ξ ω τ ε ρ ι κ ὰ ἐννοούμενης τεχνικῆς. Ἡ ἀληθινὴ τεχνικὴ ξέρει ἀκριβῶς αὐτό: μὲ τὸ χρειαζούμενο καὶ ἀπαραίτητα ἀπαιτητὸ χρονικὸ πλάτος, ποὺ δίνει στὸν ἠθοποιὸ τὸν καιρὸ νὰ δημιουργήσει μέσα του τὶς ἀπαραίτητες συναισθηματικὲς καταστάσεις. τῶν ὁποίων συνέπεια εἶναι ἡ μὲ τὸ λόγο καὶ τὴν κίνηση ἔκφραση καὶ στὴν ἔκφραση αὐτὴ τὰ μέτρα καὶ τὶς ἀναλογίες τοῦ μεγάλου χώρου, ξέρει ἡ ἀληθινὴ τεχνικὴ μὲ τὸ χρονικὸ αὐτὸ πλάτος νὰ συνταιριάζει τοὺς ρυθμοὺς τοῦ κείμενου ὅπως τοὺς ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ ζωὴ ὁ ποιητὴς (κι' ὁ δημιουργικὸς ἑρμηνευτὴς) καὶ νὰ δουλεύει ἀνεμπόδιστα καὶ μὲ πληρότητα καὶ νὰ στήνει μὲ τὶς ἴδιες ἀναλογίες τ ὴ λ ε π τ ο μ έ ρ ε ι α. Κι' ὅσο πιὸ ἀνάγλυφα καὶ παραστατικὰ δίνει τὴ λεπτομέρεια, τόσο πιὸ σπουδαῖος εἶναι ὁ τεχνίτης. Ἂς θυμηθοῦμε γιὰ παράδειγμα τοὺς βιρτουόζους τῆς μουσικῆς.

Ἂν θέλει ὁ κ. Μινωῒτης, ἂς τὰ σκεφτεῖ αὐτὰ ποὺ ἡ καλὴ πίστη καὶ ἡ ἀγάπη στὴν Τέχνη ὑπαγορεύουν σ' αὐτὲς τὶς στῆλες, καὶ ἴσως νὰ μὴ βγεῖ χαμένος.

Ἀπὸ τὸ ὅλο στήσιμο τοῦ ἔργου τὰ δουλεμένο μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν πειθαρχία ποὺ συναντάσε κανεὶς πάντα στὸ Βασιλικό. Δὲν βρέθηκαν νομίζω πολλὲς σκηνὲς ποὺ νὰ προδίνουν φαντασία καὶ δημιουργικότητα στὴ σκηνικὴ πραγματοποίηση. Τὰ σκηνικὰ καὶ τὰ κοστούμια, χωρὶς ἀρχαντήρα θετικὸ (ἡ ἱστοοικὴ ἀκριβεια κι' ἂν ὑπάρχει δὲ φτάνει νὰ δώσει ναοαγτήρα στὴν κολλιτεχνικὴ ἔκφραση, ἂν δὲν μπεῖ στὴ μέση κ' ἡ ποσοωπικότητα τοῦ τεχνίτη κι' ἂν δὲν ὑπάρξει διιοίγευη κι' ἐνιαία σύνθεση στὸ κόσμο καὶ στὰ γρώματα) πρόσθεταν στὸ ἀνακάτεμμα κ-ὶ δὲ βοηθοῦσαν νὰ δοθεῖ ἡ ἐνολλογὴ τῆς ἀτμόσφαισας ποὺ εἶναι τόσο πλούσια στὸ σαιξπηοικὸ θέστρο κι' εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀγαθό του.

Ἀπὸ τὶς περικοπὲς ποῦνινον' σκηνὴ τῶν τεσσάσων γυνναικῶν στὴν τέταρτη πράξη, νομίζω πὼς δὲν Ἔπρεπε νὰ λείψει.

* * *

Ἡ γιοοτὴ εἶναι ἄλλο καὶ ἄλλο ἡ ποοάσταση. Δὲ νομίζω πὼς ἡ στῆλη αὐτὴ μπορεῖ νὰ κυριευτεῖ ἀπὸ συναισθηματισμοὺς καὶ νὰ μὴ κοίνει μὲ τὰ ἴδια μέτρα καὶ σταθμὰ ποὺ χρησιμοποίηπε πάντοτε, τὴν παράσταση. Στὴ γιοοτὴ ἀφιερώθηκε ὁλότελα στὸ περασμένο φύλλο μ' ὅλο τὴν ἐνθουσιασιὸ καὶ τὸ σεβασιὸ ποὺ γοωστοῦμε ὅλοι στὸ ταλέντο τῆς Μαρίκας, τῆς μεγάλης ἑλληνίδας θεατρίνας.

Ἡ Ἠλέκτρα δὲν ἤτανε ἀντάξια τῆς Μαρίκας καὶ τῆς γιορτῆς. Θέατρο καὶ σκηνοθέτης δὲν εἶχαν μιὰ π ρ ο σ ω π ι κ ὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ δράματος, ἀντίληψη δική τους, κι' εἶναι λυπηρὸ πού, θεληματικὰ ἢ ἀθέλητα, στὸ βάθος ἄφηκαν νὰ ἐπηρεαστοῦν ἀπὸ τὴν Ἠλέκτρα τοῦ Βασιλικοῦ. Κι' ἔτσι ἔγινε γιατὶ ἂν ἐδῶ παρουσιάστηκε, ὅπως παρουσιάστηκε, ὁ χορὸς ἢ ὑπῆρχε ἕνα σκηνικὸ μὲ τοὺς αἰσθητικοὺς χρωματισμοὺς καὶ τὸ σχέδιο ἑνὸς διαλεχτοῦ ζωγράφου, τοῦ Νίκου Ἐγγονόπουλου, ἂν ἡ μουσικὴ, συνθεμένη μ' ἐμπνευση ἀπὸ τὸν Εὐαγγελάτο, ἔμεινε μὲ διάκριση σὲ ἐντελῶς δευτερότερο πλάνο, χωρὶς καθόλου νὰ λάβει ἐνεργὸ μέρος, ὁπογραμμίζοντας σὲ ὁρισμένα σημεῖα τὴν πλαστικότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα (ἀρετὴ ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα εἶχε κανεὶς νὰ τὴν ἀναγνωρίσει στὴ σχετικὴ ἐργασία τοῦ Μητρόπουλου), ἂν ἀκόμα τὸ τέμπο τῆς ὅλης παράστασης ἁπλώθηκε — κι' ἁπλώθηκε περισσότερο ἀπ' ὅσο ἡ δύναμη τῶν ἐκτελεστῶν ἦταν σὲ θέση γιὰ νὰ μὴ διασπαστεῖ ἡ συνεχτικότητα — καλὲς ἢ κακές, συζητήσιμες αὐτὲς οἱ παραλλαγές, δὲν ἀλλάζουν στὸ βάθος τὰ πράματα. Μιὰ κεντρικὴ γραμμή, χωρὶς συνέπεια πρὸς τὸ κείμενο, τὶς φόρμες του καὶ τὴ σκηνή. Κι' ἐδῶ μιὰ Ἠλέκτρα μανιασμένη, μνησίκακη, ἀσκημη ποὺ ἐνῶ ὁ ποιητὴς τὴ θέλει σύμβολο ὑψηλό, τὴ βάζει νὰ μελετάει καὶ νὰ πραγματοποιεῖ — ὅπως κι' ἄλλοτε ἔγραψα — τὴν τρομερότερη πράξη. μητροκτονία, κι' ὅμως τὴ θέλει δικαιωμένη στὴ συνείδηση τὴ δική του καὶ τοῦ κοινοῦ. ἐμεῖς τὴ βλέπουμε ξ υ π ό λ υ τ η, ξεμαλλιασμένη, νὰ σωριάζε-

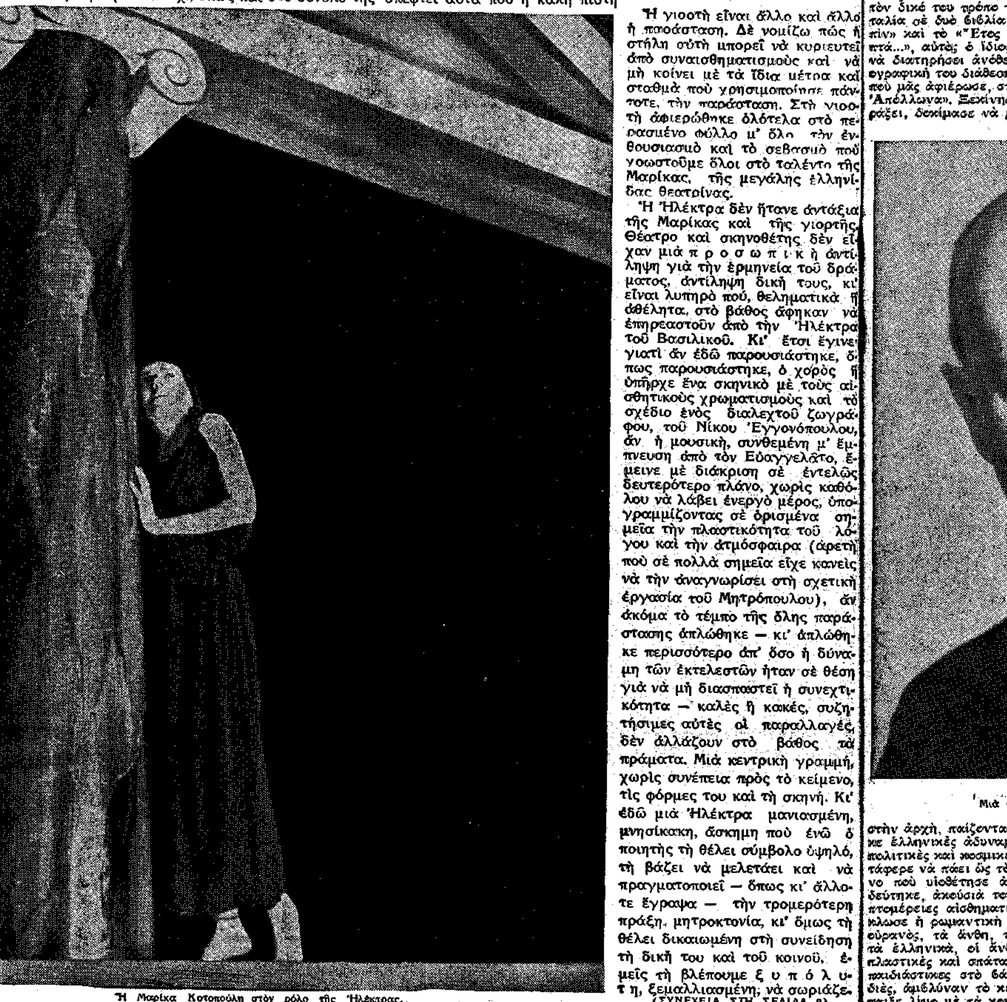

Ἡ Μαρίκα Κοτοπούλη στὸν ρόλο τῆς Ἠλέκτρας.

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ' ΣΕΛΙΔΑ 9)

ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΜΕ ΤΟΝ ΜΩΡΙΣ ΜΠΕΝΤΕΛ Ο «ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ»

τοῦ κ. Ἀλέκου Μ. Λιδωρίκη

Δὲν ξέρω τί ὁ Μωρὶς Μπεντὲλ, αὐτὸ τὸ ζωηρὸ καὶ ἐλαφρὰ ἀπαναστατικὸ «παιδὶ» τῆς σύγχρονης γαλλικῆς λογοτεχνίας, συμπάθησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα περισσότερο: Τὸ κλίμα της ἢ τοὺς ἀνθρώπους... Δὲν ξέρω ἂν πραγματικὰ τὸν ἐσαγήνευσε ἐαθύτερα τὸ γαλανὸ τοῦ οὐρανοῦ μας καὶ τὸ γλυκόχρωμο τῆς θάλασσας ποὺ θρέχει τὶς ἑλληνικὲς ἀκτές ἢ τὰ χαμόγελα τῶν γυναικῶν ποὺ δέχτηκαν τὴν παρουσία του ἐδῶ μὲ ἰδιαίτερη χαρά... Αὐτὸ ἔμως ποὺ ξέρω εἶναι πὼς ὁ Μπεντὲλ ἔρχεται κάθε χρόνο στὴν πατρίδα μας ἀφότου πρωτοαντίκρυσε κοι—ὅπως λέει—πρωτοθαύμασε τὴν σολιτεὶς τῆς Ἀθήνας. Ἐννιὰ φορὲς ἐπέρασε ὡς τώρα τὴ Μεσόγειο, τὰ τελευταῖα τεῦτα χρόνια, γιὰ νἀρβεῖ ὅπλα μας καὶ νὰ ζήσει καὶ ν' ἀναπνεύσει τὸν ἀέρα μας καὶ αὐτός, ὁ φημισμένος γιὰ τὸ σαρκαστικό του πνεῦμα, γιὰ τὴν εἰρωνικὴ μεγάλη τῆς ἀγάπης του. Ἔξω ἀπὸ τὸ βιβλίο του αὐτό, ποὺ εἶναι τὸ μόνο ἔργο τοῦ Μπεντὲλ ποὺ σχολιάζει ἐδῶ κι' ἀκεῖ γελοιογραφικὰ κάποιες φαιδρές μας ἐπιδηλώσεις, ἔξω ἀπ' αὐτὸ ἔγινε κήρυκας θερμὸς τῆς νεότερης Ἑλλάδας. Ἔγραψε ἄρθρα ἀλεξώντανα σὲ περιοδικὰ κι' ἐφημερίδες καὶ φώναξε σ' ὅλους τοὺς Γάλλους:

—Τραβᾶτε στὴν Ἑλλάδα... Πηγαίνετε νὰ δεῖτε τὶ θαυμαστὸ ποὺ ἐνώνονται δυὸ γοητεῖες ἀνεξάντλητες: τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν της...

Μίλησε σὲ διαλέξεις του μὲ ἀφάνταστη ἀγάπη γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὶς χάρες της καὶ γιὰ τὸ σύγχρονο τῶν Ἀθηναίων πνεῦμα· καὶ

Μιὰ τελευταία φωτογραφία τοῦ Μωρὶς Μπεντὲλ

στὴν ἀρχὴ, παίζοντας μὲ ὅσες θρῆκε ἑλληνικὲς ἀδυναμίες — κυρίως πολιτικὲς καὶ ποσωικὲς—μὰ δὲν κατάφερε νὰ πάει ὡς τὸ τέλος τὸν τόνο ποὺ υἱοθέτησε ἀρχικά. Μπερδεύτηκε, ἀκούσιά του ἴσως, σὲ λεπτομέρειες αἰσθηματικὲς, τὸν κώλωσε ἡ ρωμαντικὴ διάθεση καὶ ὁ εὐρανός, τὰ ἄνθη, τὰ ἀκρογιάλια τὰ ἑλληνικά, οἱ ἄνθρωποι μὲ τὶς πλαστικὲς καὶ σπάταλες σὲ γλέντι ποιδιάστυχες στὸ βάθος τους κορδιές, ἀμβλύναν τὸ κεντρί τοῦ. Ἔπαιξε λίγο μὲ τὰ κομματικὰ παραπρωτοστάτησε αὐτός: στὸ νὰ ὀργανωθοῦνε ἐνδρομὲς, «κορουσζιέρες» ἀλλεπάλληλες πρὸς τὰ ἀκρογιάλια τῆς πατρίδας μας. Ὁ Ἰδιος ἔγινε, τελικά, τὸ φάντασμα τῶν Ἀθηνῶν! Ἔρχεται νὰ περάσει ἐδῶ τὶς μέρες του τὶς λεύτερες ἢ πήγαινε προσωνητῆς στὴν Ὀλυμπία καὶ στοὺς Δελφοὺς ἢ παραθερίστης στὴν Μύκονο, στὴν Κέρκυρα, στὰ ὡραῖα νησιὰ τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου.

. . . . . .

Στὸ σπίτι του, ἕνα καλεχτισμένο «ἀπαρτμάν» μέσα στοῦ Παρισιοῦ τὸ κέντρο (Ρὺ Σωλφερίνο 7) πῆγα γιὰ νὰ τὸν δῶ ἕνα πρωΐ, Ψηλός, ἀξύστος, καμφὸς, φέρνει νεανικότατα τὶς πέντε δεκαετηριδίες ποὺ πέφτουν στοὺς ὦμους του. Τὰ μάτια του ἔξυπνα καὶ ἐρευνητικὰ ἀντανακλοῦνε τὴν ἀνησυχία ποὺ πυρχνιδίζει στὴν ψυχή του καὶ τὸ χαμόγελό του δείχνει τὸν ἄνθρωπο ποὺ ξέρει νὰ συνδυάζει τὴν πιὸ χαρατμιένη εἰρωνία μὲ τὴν γαλαπτινὴ εὐγένεια μαζί... Τὸ πρῶτο ἐρώτημά μου στρέφεται, φυσικά, γύρω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τί τὸν συγήνευσε τέσο σ' αὐτήν; Καὶ τί τὸν σιχμαλώτισε ὥστε νὰ μὴν περνάει χρονιὰ μέσ' τὴ ζωή του χωρὶς ν' ἀποχτήσει νὰ ξαναφεῖ ἐδῶ; Τί ἤταν κείνο ποὺ μαγνήτισε τὴν πέννα του καὶ τὸ λεπτὸ φαρμάκι του τὸ ἄλλαξε σὲ ροδέμελι καὶ σὲ ὕμνους γιὰ τὴν παλιὰ καὶ γιὰ τὴ νέα Ἑλλάδα; Ἡ ἀνεπανάληπτη καὶ μὰ ὑλικὴ ρωκαντικό.

—Πειρακτικὸ, γιατί;

—Εἶχανε τέση ἀπιτυχία προηγούμενα βιβλία μου ποὺ ἐξετάζανε διάφορες χῶρες ἀπὸ τὴ γελοιογραφικὴ πλευρά, ποὺ ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔβλεπα τὸ λόγο νὰ κάνω τέτες μιὰν ἐξαίρεση. Ἔκεῖτα εἶχα ἀκουσει—θέλω νὰ εἴμαι εἰλικρινὴς...—πὼς ὁ ὡραῖος τόπος σὰς προσφέρει πλοῦσιε ὑλικὰ—ἀπὸ ἄποψη ἡδονῆς καὶ ἐθίμων—γιὰ σάτυρα κομμάτι τσουχτερὴ. Μὰ σὰν ἐγνώρισα τοὺς Ἕλληνες ἄπαξ ἔτι παδαίνει ἕνα πρωτότυπεῖρο κορίτσι ποὺ ἔχει κάθε διάθεση νὰ εἰρωνευτεῖ τὸν ἔρωτα κι' ἔμως σὰν θρίσκεται μπροστὰ στὸ νέο ποὺ πάει νὰ κορεϊδέψει, τὰ χάνει, γοητεύεται καὶ παραδίνεται σ' αὐτὸν χωρὶς ἀντίσταση κομμιά. Γιὰ μένα ἡ Ἑλλάδα, ἡ σύγχρονη μὲ τὴν παλιὰ μαζί, ἤταν μιὰ ἀποκάλυψη. Ἕνας λοὸς λεπτὸς, εὐγενικὸς ἔχει στὴν ἐπιφάνεια μόνο, μὰ στὶς ἐσοθτερές του ἐκδηλώσεις καὶ ἕνα πνεῦμα φωτεινὸ ποὺ συμπεθάζεται ἀπέλυτα μ' ἐκεῖνο ποὺ ἀποχτήσαι ὁ κολλιεργημένες Γάλλος. Ἔρουγα ἀπὸ τὸν τόπο σας καὶ ξαναῆρθα πάλι, χωρὶς σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ νὰ γράψω τίποτα ἀκόμα. Ἤθελα νὰ σπουδάσω, νὰ δῶ ἐσθότερα, καλύτερα ὅλους τοὺς κόσμους ποὺ δημιούργησαν μέσα μου μιὰ τέτοια ἀναστάτωση.

—Δυστέρο ἡ «Ἀδφνη τοῦ Ἀπόλλωνα» ἔχει κάποιες κακίες!...

—Τί ἔχει, δέν τὸ ἀρνιέμαι, μὰ ἤταν οἱ πρῶτες καὶ οἱ τελευταῖες ποὺ ἀφορεῦν τὴ χώρα σας, γραμμένες ἀπ' τὸ χέρι μου. Δὲν ἤθελα νὰ ἀμολογήσω ὅτι... τυφλώθηκα τόσο πολὺ ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ γοητεία, ὥστε νὰ μὴ μπορῶ νὰ διακρίνω αὐτὰ ποὺ σεῖς οἱ ἴδιοι τὰ κορεϊδεύετε ἀλύπητα. Πέρα ἀπὸ τὰ ἐρείπια, τὶς ἀρχαιότητες, τὴ μυθολογικὴ ὠμορφιὰ ὑπάρχουνε τὰ νέα στοιχεῖα μιᾶς ζωντανῆς Ἑλλάδας. Ὑπάρχει ἡ ζωὴ στὰ πέδια τοῦ θουνοῦ, ὑπάρχει τὸ καφενεδάκι, ὑπάρχει ἡ αὐλίτσα τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ, ὑπάρχει ἡ ταθέρνα ἢ τὸ σαλόνι τῶν ὡμοντανιτὲν, ὑπάρχει ὁ καυγαδάκος κι' ἡ ἀσυνεννοησία, ὑπάρχει ἕνα πλοῦσιο ὑλικὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν τωρινὴ Ἑλλάδα καὶ ποὺ ἀνάμεσά του ὑπάρχει τόσο τὸ καλὸ ὅσο καὶ τὸ ἀξιοπατάκριτο στοιχεῖο. Τελμὶν λειπὸν τώρα νὰ πῶ: πὼς γνώρισα ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὅσο μπορεῖ ἕνας ξένος φυσικὰ νὰ μπεῖ στὰ μυστικὰ τοῦ τόπου ποὺ δὲν γεννήθηκε σ' αὐτόν. Ἐγνώρισα κι' ἀγάπησα τοὺς Ἕλληνες ἰδιαίτερα καὶ πιὸ πολὺ τοὺς Ἀθηναίους κι' ἔτσι αὐτὸ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀξάρω μὲ συνείδηση ὅλα τὰ προτερήματα μὰ καὶ νὰ εἰρωνευτῶ σὲ κάποιο μέτρο—πάντοτε μὲ στοργὴ—ὅλα τὰ ἐλαττώματα ποὺ σᾶς χαρακτηρίζουν.

—Ἀπ' τὴν Ἀθήνα τὶ σᾶς ἔδωσε τὴ μεγαλύτερη χαρὰ καὶ τὸ θεωρήσατε ἰδιαίτερο προτέρημα τοῦ κόσμου τῆς;

—Ἡ χάρη, ἡ πνευματικὴ λεπτότητα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἡ αἰσθαντικότητα, ἡ ἀφομοιωτική τους διάθεση. Ἴσως αὐτὴ ἡ τελευ-

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 10)

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

ΑΠΟ ΕΝΑ ΡΕΣΙΤΑΛ

τοῦ κ. Ἀλέξη Σολωμοῦ

Κυττάω τὸ μεγάλο καθρέφτη ποὺ πτάνει ὅλο τὸ φάρδος τῆς κάμαρας. Μπροστά βλέπω τὸν ἑαυτό μου, ἀλλ' αὐτὸς δὲν μ' ἐνδιαφέρει. Στὸ βάθος εἶναι οἱ δυὸ χορευτές. Προτιμῶ νὰ τοὺς βλέπω μέσα στὸν καθρέφτη «ἀνικαντρέ», παρὰ νὰ τοὺς κυττάω ἀπευθείας. Ξεκαθαρίζω καλύτερα ἔτσι στάσεις καὶ κινήσεις. Καὶ πάλι μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβω πολλὰ πράγματα. Τί ἔχω δεῖ ἀπὸ μπαλέττο; Στὴν Ἑλλάδα

Τὸ ζεύγος Νίκολς-Βλαστοῦ σὲ μιὰ δημιουργία του.

μονάχα τὸ Γριμάνη. Ἔχω παρακολουθήσει τὶς περισσότερες ἐπιδείξεις χορεῦ ποὺ γίνανε δοπ!ρα τὰ τελευταῖα χρόνια· Μοῦ δίναν τὴν ἐντύπωση πὼς ἐγώ, ὁ ἀνίδεος, μὲ τρία μαθήματα θὰ χόρευα καλύτερα. Ἀπόψε ὅμως τὰ πράγματα εἶναι ἀλλιώτικα. Ἀπόψε ζαρώνω στὴν καρέκλα μου καὶ νοιώθω τὸν ἑαυτό μου μικρό. Νοιώθω ὅλη μου τὴ θνητότητα κυττῶντας μέσα στὸν καθρέφτη μιὰν «Ἐλεβασιὸν» τοῦ Κλάρκ Νίκολς.

Εἶχα τὴ σπάνια εὐτυχία νὰ παρακολουθήσω μιὰ πρόβα στὸ ἀτελιὲ τοῦ θαυμάσιου αὐτοῦ χορευτῆ καὶ δασκάλου, ποὺ πρόκειται νὰ δώσει ἕνα ρεσιτὰλ τὴν ἄλλη ἑβδομάδα μαζὶ μὲ τὴ μαθήτριά του δίδα Ντόρα Βλαστοῦ. Αὐτὴ, ἡ δ. Βλαστοῦ, μὲ οὐστησε στὸν Νίκολς. Ζήτησα νὰ κάτσω στὴν πρόβα ἀπὸ περιέργεια. Μὰ μοῦ γεννήθηκε εὐθὺς ἀπ' τὶς πρῶτες φιγοῦρες ποὺ εἶδα ἡ ἐπιθυμία νὰ γράψω κάτι. Ὅταν ἔχει καμεὶς τὴ συνήθεια νὰ γράφει, ὁ ἐνθουσιασμός του πάντα ἔτσι θὰ ἐκδηλωθεῖ.

Οἱ δυὸ χορευτὲς εἶναι πιασμένοι, ἀκίνητοι. Τὰ κορμιά τους σχηματοῦν ἕνα ἁρμονικὸ σύμπλεγμα. Ἀκούγονται οἱ πρῶτες νότες τῆς Σονάτας τοῦ Μπετόβεν. Δὲν φεύγουν ἀπ' τὴ στάση τους. Μένουν ἀκίνητοι. Μὰ ἡ ἠλεκτρικὴ σπίθα σχηματίστηκε μέσα τους· Τὸ ρεῦμα φαίνεται νὰ περνάει ἀπ' τὰ μπράτσα τους, ἀπ' τὰ πόδια τους. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ τοὺς φέρνει σιγὰ σιγὰ σὲ κίνηση καὶ τοὺς στέλνει νὰ κάνουν τὰ βήματα καὶ τὶς φιγοῦρες. Δίνουν τὴν ἐντύπωση πὼς ἄλα πολὺ κάνουν εἶναι ἐμπνευση τῆς στιγμῆς, ὄχι πρόβα. Τόσο εἶναι αὐθόρμητοι—τέτοιο εἶναι τὸ αἴσθημα ποὺ βάζουν σὲ κάθε τους κίνηση. Κι' ὅμως δὲν ἔχουν τίποτα ποὺ νὰ τοὺς βοηθάει. Ὀὔτε κοστούμια, οὔτε ντεκόρ. Ἕνα πιάνο μονάχο, μιὰ γραβάτα κρεμασμένη στὸ πόμολο τῆς πόρτας καὶ ἐγώ «κεθισμένος στὴ γωνιά μου. Αὐτὸ δὲν εἶναι βέβαια περιβάλλον κατάλληλο γιὰ νὰ τοὺς ἐμπνεύσει. Ἔχουνε μονάχα τὴ μουσική—ἔπειτα, τὴν ἀληθινὴ ἐ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

Ο «ΜΠΟΥΡΜΑΣ»

Τοῦ κ. Νίκου Παπαδάκη

Ἀφιερωμένο στὸν πατέρα μου

Τότε ποσχαμε πόλεμο, ἤμουνα πέντε χρονῶν. Ὁ πατέρας μου ἔπαιρνε στὰ γόνατά του καὶ μοῦλεγε:

—Σὰ θὰ μεγαλώσεις ἐσύ, παιδί μου, θέλανα καλλίτερα τὰ πράγματα..

Ἐγὼ τόνε κοίταζα προσεχτικὰ καὶ προσπαθοῦσα νὰ μπῶ στὸ νόημα τῆς σκέψης του. Ἂν ἤτανε βράδυ, θάγερνα τὸ κεφάλι μου στὸ στῆθος του, θάκουγα τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς του, ποὺ θὰ μὲ νανούριζαν καὶ θὰ μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος. Ὁ πατέρας μου φοροῦσε τὰ γυαλιὰ του καὶ διάβαζ' ἐφημερίδα. Ἔβλεπα πολλὰ καὶ διάφορα ὄνειρα: πῶς περνοῦσε ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν πόλη μὲ σάλπιγγες καὶ μὲ σημαίες καὶ πῶς, ξαφνικά, μαύριζε ὁ οὐρανὸς κι' ἄρχιζε ν' ἀστράφτει καὶ νὰ βροντάει. Ὁ κόσμος ὅλος χανόταν ἀπὸ τὰ μάτια μου κι' ἔμενα μόνος, ὁλομόναχος καταμεσὶς τοῦ δρόμου. Ἡ μέρα σκοτείνιαζε — σκοτείνιαζε, ἡ βροχὴ δυνάμωνε κι' ἐγὼ ἤμουνα ἐν' ἀδύνατο πουλάκι μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ ἄγριο ξέσπασμα τῆς φύσης. Παναγία μου! Ἔλεγα κ' ἡ ψυχή μου πιανότανε ἀπὸ τὸ φόβο. Τρομαγμένος ἔτρεχα ἐδῶ καὶ κεῖ κι' ἔκλαιγα καὶ πώνταζα δυνατά:

—Τζεμαλή! Τζεμαλή!..

Ὁ Τζεμαλὴς παρουσιαζόταν, ἀξαφνα, σὰν ἄγγελος καὶ μ' ἄρπαζε στὰ γεσά του χέρια.

—Ἤντά 'παθες πόλι, μικιό μου! μοῦλεγε καὶ μ' ἐσφιγγε στὸ στῆθός του.

Χαμογελοῦσε κι' ἐγὼ ἔβλεπα τὰ δόντια του σὲ δυὸ κάτασπρες, καμπυλωτὲς σειρές.

—Τζεμαλίκο! τοῦ φώναζα καὶ ξυπνοῦσα.

Ὁ πατέρας μου παρατοῦσε τὴν ἐφημερίδα, ἔθγαζε τὰ γυαλιὰ του καὶ χαμογελοῦσε.

—Τὸ Τζεμαλὴ ἔθλεπες πάλι στὸν ὕπνο σου;

Ἄλλοτε πάλι στεκόμουνα στὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ μας καὶ μ' ἄρεσε νὰ κοιτάζω τοὺς φαντάρους ποὺθγαιναν ἀπὸ τὴ στρατῶνα τους μὲ τὰ ὅπλα. Ἤτανε φορτωμένοι γεμάτα σακκίδια κι' ἀπὸ τοὺς ὁμους τους εἶχανε περάσει διπλωμένες κουβέρτες. Ὁ κόσμος παρατοῦσε τὶς δουλεῖες του γιὰ νὰ τοὺς δεῖ, ὅμως μ' ἔπιανε ἡ κακία κ' ἤθελα νὰ τὰ κάμω νὰ πονέσουν. Ἔνοιωθα πῶς ἤμουνα σὰ γίγαντας ἀπὸ πάνω τους' μποροῦσα νὰ τοὺς κάμω κακό, χωρὶς νὰ φοθᾶμαι... Λοιπόν, σήκωνα λίγο τὸ πόδι μου καὶ τάφηνα νὰ πέσει πάνω στὴ φωλιά... Μετὰ στεκόμουνα καὶ καμάρωνα τὸ κατόρθωμα μου...

☘

Τὸ μαγαζί μας εἶχε ἕνα μεγάλον κῆπο, γεμάτον ἀπὸ λογιῶν — λογιῶν δέντρα καὶ φυτά. Στὴν ἄκρη ἤτανε μιὰ μεγάλη αἴθουσα καὶ πίσω ἀπ' αὐτὴ τὸ ἐργοστάσιο, ποὺ ἔκανε μπύρα καὶ «γκαζόζα». Τὴν αἴθουσα τὴ λέγαμε «μπυραρία» γιατὶ ἐκεῖ τραπεζάκια, καρέκλες καὶ πολυθρόνες γιὰ τὸν κόσμο. Ὁ συνεταῖρος τοῦ πατέρα μου ἐβρισκόταν στὸν μπάγκο κι' ὁ πατέρας μου στὸ ἐργοστάσιο. Ὁ Τζεμαλὴς ἔπαινε τὶς μεταφορὲς μὲ τὴ «σούστα». Ἤτανε ἕνας Τοῦρκος, γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Κρήτης, ποὺ τὸν εἶχαν χρόνια πολλὰ στὴ δουλειά. Ὁ πατέρας μου τὸν ἀγαποῦσε, γιατὶ ἤτανε «δουλευτὴς καὶ καλὸ παλληκάρι». Τότε ποὺ ἡ μητέρα μου κοιλοπονοῦσε γιὰ μένα, ὁ Τζεμαλὴς ἔτρεξε, λέει, μὲ τὴ σούστα νὰ φέρει τὸ γιατρό· καὶ σὰ θγῆκα στὸν κόσμο, ὁ Τζεμαλὴς φώναζε:

—Ὤ, τὸ μικιό!.. Ὤ, τὸ μικιό!..

Εἶχε ομίξει τὶς παλάμες του καὶ τὶς ἀνοθοκατέθαζε στὸν ἀγέρα, σὰ νὰ ζητοῦσε νὰ μὲ λικνίσει στὰ χέρια του. Κι' ὅσο ἐγὼ κλαψούριζα, τόσο αὐτὸς φώναζε:

—Ὤ, τὸ μικιό!.. Ὤ, τὸ μικιό!..

Ἀπὸ τότε ὁ Τζεμαλὴς μὲ θάφτισε «Μικιό». Τὰ χρόνια περνοῦσαν, ἐγὼ μεγάλωνα κι' αὐτὸς μὲ καλοῦσε μ' αὐτό τ' ὄνομα:

—Μικιό!..

Ὁ Τζεμαλὴς περνοῦσε πρωΐ - πρωΐ ἀπ' τὸ σπίτι μας, μ' ἄρπαζε ἀπὸ τὴ μέση καὶ μ' ἀνέθαζε στὴ σούστα.

—Ἔεε! ἔκανε μετὰ καὶ χτυποῦσε τὸ ἄλογο μὲ τὸ καμτσίκι.

Καθόμουνα δίπλα του κι' ἄκουγα τὶς ὁπλὲς τοῦ ἀλόγου, ποὺ κάνανε στὸ δρόμο πλάτς - πλάτς. Ἡ ζαίτη του σηκωνόταν κι' ἔπεφτε καθὼς ἔτρεχε ἴσα μπρός. Ὁ Τζεμαλὴς ἀρχίζε ἐν' ἀμανεδάκι καὶ σὲ κάθε ἀπότομη στροφὴ του σήκωνε τὸ καμτσίκι κι' ἔκανε ἔνα ἠχηρὸ τσαλιμάκι στὸν ἀνέρα. Ὕστερα μοῦλεγε:

—Γειά σου, μικιό!..

Βάζαμε κι' οἱ δυὸ τὰ χάχανα κι' αὐτὸς ξαναφώναζε:

—Ἔεε!..

Τὸ ἄλογο ἔτρεχε ρυθμικά, λὲς καὶ χόρευε. Ὁ Τζεμαλὴς πότε - πότε γύριζε κοὶ μ' ἐκοίταζε.

—Μορὲ 'σύ, μικιό! μοῦλεγε. Λόπις φοθᾶσαι:

—Ὄι! ἀπαντοῦσα καὶ 'κεῖνος μ' ἀγκάλιαζε ἀπὸ τὴ μέση. Κολλοῦσα στὸ πλευρό του κι' ἔκλεινα τὰ μάτια μου. Ἤτανε παράξενο νὰ τάχω κλεισμένα καὶ ἡ σούστα νὰ τρέχει. Νόμιζα πως πετοῦσα, σὰν σὲ ὄνειρο, σὲ κόπιο σκοτεινὸ χάος. Ἀπὸ τὴ γῆ ἀνέθαινα στὸν οὐρανό, ὅπως στὰ παραμύθια τῆς γιαγιᾶς μου, καὶ τὰ κουδούνια τοῦ ἀλόγου ἠχοῦσαν. Ὅπως τὰ κουδούνια τῶν ἀγγέλων ποὺ μὲ συντρόφευαν... Ἀνέθαινα — ἀνέθαινα καὶ τὰ σύννεφα μὲ σκέπαζαν. Ὕστερα ξαναγύριζα στὴ γῆ, ποὺ τὴν ἔθλεπα σὰν ἕνα καρτοῦι ἀπὸ τὸ ὕψος μου. Ἄξαφνα μ' ἔπιανε κάτι σὰ φόβος. σὰν ἴλιγγος καὶ ἀδειγο τὰ μάτια μου.

—Ἔεε! φώναζε ὁ Τζεμαλής.

Ἡ μέρα μοῦ φαινότανε ἀλλαγμένη· γίνε λὲς ἄνα ρὸζ χρῶμα καὶ τὰ θουνὰ ἤτανε κατάμαυρα. Τὰ θυμάρια καὶ τὰ σπαρτὰ μοῦ στέλνανε τόσον πιὸ ἔντονα τὶς ἀνοιξιάτικες μυροὐδιές...

Τὸ μαῦσο σαρίκι τοῦ Τζεμαλὴ ἔκανε μιὰ κουλοῦρα πάνω στὸ κεφάλι του κι' ἄφηνε τὰ ἀνοιχτά του μαλλιὰ νὰ γίνωνται ἔξω κυματιστά. Σὰν ἔστρεφε σὲ μένα καὶ μοῦ χαμογελοῦσε, κοίταζα τὸ λεπτὸ του μουστάκι.

—Γιάντα εἶναι ἔτσι τὸ μουστάκι του, Τζεμαλή;

—Δὲ σ' ἀρέσει, μικιό;

—Μοιάζει σὰ σκουληκάκι !.. τ' ἀπαντοῦσα καὶ γελοῦσα.

Γελοῦσε κι' αὐτὸς καὶ μὲ τὸ ἄλο τοὺ τοὺ χάιδευε...

Ὁ Τζεμαλὴς φοροῦσε κοντικὸ «ἐπιβάνια», μιὰ πρωτ. γκυλότα κι' ἕνα σακκάκι «σφακιανό». πούκλεινε «πρωτά σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ πάνινα «τρουνγκὸ κουμπιά. Τὴ μέση του τὴν ἔζωνε μ' ἕνα κόκκινο ζουνάρι, ποὺ ἔκανε εἴκοσι θόλτες, ὅταν ἐξτυλιγόταν. Μέσα σὲ μιὰ δίπλα τοῦ ζωναριοῦ ἔθαζε τὴν ταμπακέρα του μὲ τὸν κοπνό καὶ τὸ τσιγαρόχαρτο καὶ σὲ μιὰν ἄλλη τὸ σουγιά του, τὸ «μπέικο», ποὺ μ' αὐτὸν ἔκοθε τὸ ψωμί, τὰ φρούτα καὶ τὰ νύχια του.

—Μικιό, θέλεις μῆλο; μ' ἐρωτοῦσε κι' ἔθγαζε τὸ σουγιά του.

—Μικιό, νὰ στρίψω ἕνα τσιγαράκι;

Κι' ἔθγαζε τὴν ταμπακέρα του καὶ τὸ τσιγαρόχαρτο. Τὸ τσιγάρο τὸ ἄναθε μὲ τὸ φυτιλένιο τσακμάκι.

—Χαρῶ το 'γώ!.. ἔλεγε, καθώς τόθαζε στὸ στόμα του καὶ τράθαγε τὴν πρώτη ρουφηξιά.

Σὰ γυρίζαμε ὁτὸ μαγαζί, ὁ Τζεμαλὴς μ' ἔπιανε ἀπ' τὴ μέση, μὲ σήκωνε ψηλὰ καὶ μὲ κατέθαζε.

—Ὀδου! Ἀλαφρὸ ποδιαὶ τὸ μικιό μου! ἔλεγε καὶ γελοῦσε.

Ξεφόρτωνε τὰ κασόνια μὲ τ' ἀδεια μπουκάλια καὶ παράδινε μετὰ τοὺς λογαριασμοὺς σ' ἀφεντικά του. Τὸ θραδάκι ἔξεμε τὸ ἄλογο καὶ τὸ πήγαινε στὸ χάνι. Πήγαινα κι' ἐγὼ μαζί του κι' ἔθλεπα, ποὺ τὸ περιπωιόταν' τὸ καθάριζε, τὸπλονε, τόξυνε καὶ τοῦ τραχτοποιοῦσε τὴ σαγή. Τότε μοῦλεγε διάφορες ἱστορίες καὶ παραμόθια: γιὰ τὸ γιὸ τοῦ ἀγᾶ, ποζγιγε χριστιανός, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ πάρει τὴν «καλή του», τὴ ρωμηά, κ' ὕστερα πῆγε φανταρος στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ πολέμησε ἐνάντια στὴν πατρίδα του. Ὅμως πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ τόνε σκότωσαν.. Σὰν τόμαθε ὁ ἀγᾶς ὁ πατερας του, τοδρθε «μιὰ κουζουλάδα κατακέφαλα», ἔτρεχε στοὺς δρόμους τραθώντας τὰ μαλλιά του, ὡσπου τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν ἔκλεισαν στὸ φρενοκομεῖο.

—Δὲν ἤτανε ὅμως κρίμα, ποὺ τὸν νε σκότωσαν, Τζεμαλή;

—Ναί, μικιό μου, κρίμα! Ὅμως μὴν τὰ πιστεύεις τοῦτα νά, ποδναι παραμύθια...

Μοῦλεγε ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ δμοφο θασιλόπουλο ποὖκανε μὲ μιὰ μαγικὴ ραθδοῦλα τὶς πέτρες χρυσάφι καὶ θοηθοῦσε τοὺς φτωχούς. Τὸ λοιπὸν κάποτες τὸ πιάσανε οἱ ληστές, γιὰ νὰ τοῦ πάρουν τὸ ραθδί καὶ τὸ σκότωσαν. Ὅμως τὸ ραθδὶ μονάχα στὰ δικά του χέρια ἔκανε τέτοια θαύματα·στὰ δικά τους ἤτανε ἄχρηστο. Τότες κ' αὐτοὶ ἀπ' τὸ κακό τους τὸ πέταξαν στὴ φωτιά... Τὸ ραθδὶ γίνηκε στάχτη κ' ὅταν φύσηξε ἀγέρας δυνατός, γίνηκε σύννεφο καὶ σκέπασε τὴν πόλη καὶ μπῆκε στὰ σπίτια τῶν φτωχῶν. Ὦ, χαρὰ μας, τότες! Ὅπου ἔμπαινε, ὅλα γίνονταν χρυσᾶ : τὰ μπακιρένια λεφτά τους, τὰ κουτάλια, τὰ πιροὐνια, τὰ μαχαίρια· ἀκόμα καὶ τὰ κουμπιὰ τρυς! Ἔτσι γίνηκαν ὅλοι πλούσιοι, δὲν ὑπῆρχαν πιὰ φτωχοί καὶ ζήσανε καλὰ κ' ἐμεῖς καλλίτερα...

☘

Ἕνα πρωΐ ἤρθε ὁ Τζεμαλὴς στὸ σπίτι μας, γιὰ νὰ μὲ πάρει μαζί του στὸ λιμάνι τῆς «Σούδας». Σὰ μ' ἀνέθασε στὴ σούστα καὶ ξεκινήσαμε, μοῦπε κλείνοντάς μου τὸ μάτι τοῦ:

—Γιάτε, ἤντα σοῦ κρατάω σήμερα!

Μοῦδειξε ἕνα δεματάκι γεμάτο ζαχαρωτά.

—Ὀδου! φώναξα ἀπὸ χαρὰ κι' ἄπλωσα τὰ χέρια μου.

—Τὸ λοιπὸν ἔχομε κι' ἀμάν — ἀμάν!.. Ἀκόνισε τὰ ντόντια σου, μικιό... χαχά!..

Κλίτς ἔκανε τὸ καμτσίκι στὸν ἀγέρα καὶ τὸ ἄλογο τόθαλε στὰ νγήγορα.

Ὅταν ἡ σούστα δὲν ἔτρεχε, ὁ Τζεμαλὴς ἀκουμποῦσε τοὺς ἀγκῶνες στὰ γόνατά του καὶ κρατοῦσε τὰ χαλινάρια ἀχαμνὰ — ἀχαμνά. Τὸ κεφάλι του ἤτανε σκυμμένο καὶ τὸ θλέμμα του καρφωμένο μπροστά. Ἔγὼ ἀγνάντευα τοὺς γύρω κάμπους καὶ τὰ θουνά. Τὰ δέντρα ἤτανε ἀνθισμένα κ' ἡ ἀτμόσφαιρα μυρωμένη. Ἀπὸ τὰ μετόχια ἐρχόνταν, σὰν ἀνοιξιάτικα καλοσωρίσματα, μύρια κελαΐδήματα κ' ἡ ψυχή μου πετοῦσε σὰν πεῦλο! Ἀπὸ θουνὸ σὲ θουνὸ κ' ἀπὸ κάμπο σὲ κάμπο. Τὰ σκυλιὰ οὀρλιαζαν, τὰ κοκόρια ἔκραζαν καὶ τὸ μούγκισμα τοῦ θαθιοῦ, μαζὶ μὲ τὸ τρυφερὸ κάλεσμα τῶν προθάτων, ἔκλεινε τὴ συιφωνία τῆς ἀνοιξης.. Ποῦ καὶ ποῦ ἀκουνότανε ἡ ὀφυρὶελὰ ἑνὸς θοσκοῦ ἢ ἑνὸς ζευγᾶ μαζὶ μὲ τὸ μελαγχολικὸ τραγούδι τοῦ «κοπελιοῦ» ποὺ πάει νὰ ποτίσει τὰ «ὀζᾶ».

—Φτάσαμε στὸ Μετόχι! μοῦ λέει ἄξαφνα ὁ Τζεμαλὴς.

Περνούσαμε ἀπὸ τὸ χτῆμα τοῦ μαγαζιοῦ μας. Στὴν πόρτα στεκόταν μιὰ δουλεύτρα κι' ὁ Τζεμαλὴς τὴ χαιρέτησε σηκώνοντας τὸ χέρι του.

—Ἤ Φιλιώ! εἶπε κι' ἐξακολουθοῦσε νὰ τὴν κυττάζει.

Ἡ σούστα προχωροῦσε, τὸ μετόχι χανόταν ἀπ' τὰ μάτια μας, μὰ ὁ Τζεμαλὴς ὅλο ,καὶ κύτταζε προς τὰ πίσω μὲ σηκωμένο τὸ χέρι... Μετὰ γίνηκε σκεφτικὸς καὶ τὸ θλέμμα του ἀκινητοῦσε κάτω ἀπὸ τὸ θάρος κάποιων στοχασμῶν... Δὲν ξεκολλοῦσα τὸ θλέμμα μου ἀπὸ τὸ λαμπρὸ του πρόσωπο, ποὺ ἀχτινοθολοῦσε μέσα μου καὶ μὲ γέμιζε χαρὰ καὶ θάρρος. Ἤθελα τόσο νὰ μαντέψω τὶς σκέψεις του καὶ τὰ συναισθήματά του... Ὕστερα ἄρχιζε τὸ τραγούδι.. Ἐν' ἀμανεδάκι ἢ κάποιο ριζίτικο. Ἡ φωνή του εἶχε ἕνα παράξενο, μὰ γλυκὸ τόνο. Ὑψωνόταν μὲ πάθος καὶ χαμήλωνε ἀποτομα καὶ πηδηχτά. Τὰ κουδούνια τοῦ ἀλόγου ἀντηχοῦσαν ρυθμικά, λὲς καὶ κομπανιάριζαν τὸ τραγούδι.

—Σ' ἄρεσε; μ' ἐρωτοῦσε στὸ τέλος. Μπράβο, μικιό!.. Κι' ἐμένα μ' ἄρεσε!..

—Τζεμαλή,γιάντα σὲ λένε «μπουρμᾶς»; Ἐπειδὴς εἶσαι Τοῦρκος καὶ φορεῖς σαρίκι;

Χαμογέλασε κι' ἔξυσε τὸ σθέρκο του.

—Χμ!.. Ἄχ, μικιό μου!.. εἶπε κι' ἀναστέναξε.

—Τζεμαλή,.. νά! Ἡ μαμὰ μου μοῦ λέει πὼς οἱ «μπουρμάθες» εἶναι κακοί... ὅμως ἐσὺ δὲν εἶσαι κακός. Τζεμαλή, κι' ἄς εἶσαι «μπουρμᾶς»!..

Τὰ μάτια του ἄστραψαν.

—Δὲν εἶμαι κακός; φώναξε μὲ χαρά. Ἀλήθεια τὸ λές μικιό; Στάσου τὸ λοιπὸν νὰ σὲ φιλέψω!..

Τράθηξε τὰ χαλινάρια ἀριστερά. Μπαίναμε τώρα στὴ Σούδα.

☘

Ἡ Σούδα εἶναι ἕνα μεγάλο λιμάνι ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ἐκεῖ ἀράζουν τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ καράβια καὶ τὰ ξένα πολεμικά.

Σὰν φτάσαμε, ὁ Τζεμαλὴς ἀνοιξε τὸ ξεφόρτωμα κι' ἐγὼ πῆγα στὴν ἐξέδρα. Κύτταζα τὰ καράβια, τὶς θάρκες, ποὺ πήγαναν κ' ἔρχονταν καὶ τοὺς ψαράδες, ποὺ ἐτοιμάζαν τὰ δίχτια τους καὶ τὶς τράτες. Ἡ θάλασσα ἤτανε γαλήνια κι' ὁ ἥλιος ἀντιφέγγιζε πάνω στὴ γαλάζια ἐπιφάνειά της. Μερικοὶ γλάροι ἔκαναν θόλτες σὲ κύκλους κι' ἄλλοι ἀγγίζαν γιὰ λίγο στὸ νερὸ κι' ὕστερα ἔφευγαν. Καπετάνιοι, ναῦτες καὶ θαρκάρηδες, ἀνεθοκατέθαιναν κατνίζοντας καὶ φωνάζοντας. Ἀπὸ τὴν ξηρὰ ἔρχονταν οἱ φωνὲς τῶν πουλητάδων καὶ τῶν ἀμαξάδων.

Στάθηκα σὲ μιὰν ἄκρη καὶ παρατηροῦσα τὰ μικρὰ κυματάκια τῆς θάλασσας καθὼς ἔσκαγαν μὲ πεῖσμα στὰ σίδερα τῆς ἐξέδρας. Φανταζόμουνα τὸ θάθος τῆς θάλασσας καὶ μιὰ κρύα ἀνατριχίλα διαπερνοῦσε τὸ κορμί μου. Συλλογιζόμουνα πὼς ὁποιος δὲν ξέρει κολύμπι καὶ πέσει, πάει στὸν πάτο, πίνει - πίνει νερὸ καὶ σκάει... Ὕστερα θγαίνει στὴν ἐπιφάνεια καὶ πλέει ἀκίνητος... Εἶχα ἀκούσει τόσες καὶ τόσες ἱστορίες γιὰ πνιγμένους, Χριστοῦλη μου! εἶπα μέσα μου κ' ἔκλεισα γιὰ μιὰ στιγμὴ τὰ μάτια μου... Μιὰ μεγάλη θάρκα μὲ πανὶ σίμωσε στὴν ἐξέδρα. Κάποιος πήδηξε καὶ τὴν ἔθεσε σ' ἕνα χαλκᾶ. Μετὰ πήδησαν κ' ἄλλοι δυὸ κι' ἔμεινε μονάχα ἕνα παιδὶ σὰν καὶ μένα.

—Θὰ γυρίσουμε! τοῦ εἶπαν κι' ἔφυγαν.

Αὐτὸ ὅμως δὲν ἤθελε νὰ μείνει κι' ἑτοιμάστηκε νὰ θγεῖ. Ἀκούμπησε τὰ χέρια του στὴν ἐξέδρα, γιὰ νὰ πηδήσει. Ἄξαφνα ἡ θάρκα ἄρχισε νὰ τιγαίνει γρήγορα πίσω, λὲς καὶ κάποιο ἀδιόρατο χέρι τὴν τραθοῦσε ἐπίτηδες. Τὸ παιδὶ ἔμεινε μετέωρο ἀνάμεσα θάρκας καὶ ἐξέδρας. Ἀπὸ κάτω τὰ κύματα ἀφρίζαν τῶρα σὰν πεινασμένα φίδια.. Τὸ παιδὶ ἄρχισε νὰ φωνάζει καὶ νὰ κλαίει. Τὸ κλάμμα του ἔσθυνε μέσα στὸ θόρυθο τοῦ λιμανιοῦ...

Κεῖνες τὶς στιγμὲς δὲ θρισκόταν κανένας κοντὰ κ' ἐγὼ πέτρωσα ἐ-

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 11)

ΡΑΙΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ Σ' ΕΝΑ ΝΕΟΝ ΠΟΙΗΤΗ

Μετάφρ. τοῦ κ. Γιάννη Γ. Τφακισνάκη

4.

Πόσοι νέοι ἄνθρωποι δὲν ξέρουν γ' ἀγαποῦν, πόσοι περιορίζονται τυχαία, ἀδύνατη, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Στὸν ἔρωτα καθὼς καὶ στὸ θάνατο, ποὺ εἶναι κ' αὐτὸς δύσκολος, ὁποιος πηγαίνει σοβαρά, δὲν ἀπὸ κανένα δρόμο χαραγμένο ἀπὸ πρῶτα. Οὔτε γιὰ τὸν ἕνα, οὔτε γιὰ τὸν ἄλλο μποροῦμε νὰ δώσουμε γενικοὺς κανόνες τῶν καθηκόντων ποὺ μέσα μας φέρνουμε καὶ ποὺ τὰ μεταθιβάζομε χωρὶς νὰ νὰ τὰ ξεκαθαρίζουμε σὲ ὅσους ἔρχονται πίσω ἀπὸ μᾶς. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς μοναξιᾶς μας, ὁ ἔρωτας καὶ ὁ θάνατος συναντιοῦνται. Οἱ ἀπαντήσεις γι' αὐτὸ τὸ τρομερὸ ἐγχείρημα τοῦ ἔρωτα πού διαπερνᾶ τὴ ζωή μας, δὲν εἶναι στὸ μέτρο αὐτοῦ ποὺ θὰ μοῦ δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθοῦμε ἀπὸ τὰ πρῶτα μας βήματα. Ἀλλὰ ἄν μὲ τὴ δύναμη τῆς καρτερίας δεχόμαστε τὸν ἔρωτα σὰν μιὰ σκληρὴ μαθητεία, ἀντὶ νὰ χαιδιόμαστε στὸ νο καὶ στὴν ἐπαινεψοφοσύνη, θὰ ἐπιτρέπουν στοὺς ἀνθρώπους νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴ σοβαρότητα τῆς ὕπαρξης, τότε ἴσως θάρθει μιὰ ἀνεπαίσθητη πρόοδος. μιὰ κάποια ρέβαια φανερά, μὰ ὁστόσο τὸ ἴδιο θανάσιμα. Ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νόθους δεσμούς, ποὺ μπερδευιὰ τους ὀφείλεται στὴ βιασύνη, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἕνα φέμα. Οἱ σχέσεις ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τέτοια λάθη φέρνουν μέσα τους μιὰ σύμδαση καὶ ὅταν ἀκόμα εἶναι ἐξὸ ἀπὸ τὰ ἔθιμα (στὴν τρεχουμενη γλῶσσα : ἀνήθικη). Ἀκόμα καὶ τὸ σπάσιμο τῶν δεσμῶν εἶναι μιὰ συμθατική χειρονομία, μιὰ χειρονομία ἀπρόσωπη, τυχαία, ἀδύνατη, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Στὸν ἔρωτα καθὼς καὶ στὸ θάνατο, ποὺ εἶναι κ' αὐτὸς δύσκολος, ὁποιος πηγαίνει σοβαρά, δὲν μένει πάντα ἐκεῖ καὶ γονατίζουν κάτω ἀπὸ τὸ σφάλμα των! Ζητοῦν μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μέσα νὰ κάμουν βιώσιμη καὶ καρποφόρα τὴ θέση, μέσα στὴν ὁποία ἔχουν πέσει. Ἡ φύση των τους λέει πὼς τὰ ζητήματα τῆς ἀγάπης, λιγότερο ἀπὸ ἄλλα ἐπίσης σπουδαῖα, δὲν μποροῦν νὰ λυθοῦν σύμφωνα μὲ τοῦτη ἢ ἐκεῖνη τὴν ἀρχὴ ποὺ ἰσχύει σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις. Αἰσθάνονται πὼς μπαινει ἐδῶ ἕνα ἐρώτημα ποὺ εἶναι γιὰ νὰ εἶναι, καὶ πὼς γιὰ κάθε περίπτωση χρειάζεται μιὰ μοναδικὴ ἀπάντηση στενὰ προσωπική. Μὰ ἄν κιόλας ἔχουν μπερδευτεῖ μεσ' στὴ σπουδὴ τοῦ ἐναγκαλισμοῦ των, ἄν ἔχουν χάσει τὸν ἑαυτό τους, πῶς θὰ βροῦν μέσα τους ἕνα δρόμο γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀθύσσο, ὅπου γκρεμίστηκε ἡ μονοξιά τους; Ἐ νεργοῦν στὰ τυφλὰ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο. Ζοδεύουν τὴν «καλλίτερη θέληση τους γιὰ νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ ψέματα, καθὼς ὁ γάμος, καὶ πέφτουν σὲ ἄλλα ρέματα λιγότερο βέβαια φανερά, μὰ ὁστόσο τὸ ἴδιο θανάσιμα. Ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νόθους δεσμούς, ποὺ θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν, καὶ πολὺν καιρὸ ὕστερ' ἀπὸ μᾶς. Καὶ τοῦτο θὰ εἶναι πολύ. Μόλις τὰ καταφέρουμε σήμερα νὰ κυττάζουμε χωρὶς προλήψεις τὶς σχέσεις ἐνὸς ἀνθρώπου μὲ ἕ-ναν ἄλλο. Οἱ προσπάθειές μας νὰ ζήσουμε τέτοιες σχέσεις δὲν ἔχουν τὸ ποσοδείγματα ποὺ θὰ τὶς καθοθηγοῦσαν. Καὶ ὅμως τὸ παρελθὸν κλείνει προπλάσματα ζωῆς ποὺ δὲν ζητοῦν παρὰ νὰ βοηθήσουν τὸ κορμί μας βήματα. Ἡ κόρη καὶ ἡ γυναῖκα μέσ' στὴν ἀνάπτυξή τους, γιὰ ἕναν καιρὸ μονοχα θὰ μιμοῦνται τὶς ἀνδρικὲς μανίες καὶ τοὺς τρόπους, γιὰ ἕναν καιρὸ θὰ ἀσκοῦν ἀνδρικὰ ἐπαγγέλματα. Ὅταν μιὰ φορὰ περάσουν οἱ ἀέβαιοι τοῦτοι μεταβατικοὶ καιροί, θὰ ἰδοῦμε πὼς οἱ γυναῖκες δὲν δόθηκαν στὶς γελοῖες αὐτὲς μασκαράτες παρὰ γιὰ νὰ ξεριζώσουν ἀπὸ τὴ φύση τους τὶς διαστρεθλωτικὲς ἐπιδράσεις τοῦ ἄλλου φύλου. Ἡ γυναῖκα ποὺ ξεῖ μιὰ ζωὴ πιὸ ἀυθόρμητη, πιὸ καρποφορα, πιὸ ἔμπιστη, εἶναι δίχως ἄλλο πιὸ ὥριμη, πιὸ κοντὰ στὸ ἄνθρώπινο ἀπὸ τὸν ἄντρα, ἀπὸ τὸν ματαιόδοξο καὶ ἀνυπόμονο ἀρσενικό, ποὺ ἀγνοεῖ τὴν ἀξία τοῦ πράγματος, ποὺ νομίζει πὼς ἀγαπᾶ, γιατὶ δὲν κρατιέται ὡς τὰ βάθη τῆς ζωῆς, σαν τὴ γυναῖκα μὲ τὸν καρπὸ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ σωθικά της. Λύτη ἡ ἀνθρωπιὰ ποὺ ὡρίμασε τὴ γυναῖκα μέσ' στὸν πόνο καὶ στὴν ἐπαινεψοφοσύνη, θὰ ἰδεῖ τὸ φῶς ὅταν ἡ γυναῖκα θὰ σπάσει τὶς ἀλυσίδες τῆς κοινωνικῆς της θέσης. Καὶ οἱ ἄντρες ποὺ δὲ νοιώθουν αὐτὴ τὴ μέρα θὰ ξαφνιαστοῦν καὶ θὰ νικηθοῦν. Κάποια μέρα (εἴγουρα σημάδια τὸ δείχνουν κιόλας στὶς θόρειες χῶρες) θὰ γίνει ἡ κόρη θὰ γίνει ἡ γυναῖκα. Καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις «κόρη», «γυναῖκα», δὲν θὰ σημαίνουν μονάχα τὸ ἀντίθετο τοῦ ἄντρα, μὰ κάτι τὸ κύριο, κάτι ποὺ ἔχει δικιά του ἀξία, ὄχι ἕνα ἀπὸ συμπλήρωμα, μὰ μιὰ ἀκέριαι μορφὴ ζωῆς: ἡ γυναῖκα ὀτὸν πραγματικὸν ἀνθρωπισμὸ τῆς.

Μιὰ τέτοια πρόοδος θὰ μεταδάλει τὴν ἐρωτικὴ ζωή, ποὺ εἶναι σήμερα γεμάτη σφάλματα (καὶ τοῦτο τὸ ἑνάντια στὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ στὴν ἀρχὴ θὰ τὸν προοπεράσει). Ὁ ἔρωτας δὲν θὰ εἶναι πιὰ τὸ ἐμπόριο μιᾶς γυναίκας καὶ ἑ-νὸν ἄντρα, μὰ ἡ ἕνωση μιᾶς ἀνθρωπότητας μὲ μιαν ἄλλη. Ὅνειος πιὸ κοντὰ στὸ ἀνθρώπινο, θὰ εἶναι ἄπειρα λεπτὸς καὶ ὅλος σεβασμό, καλὸς καὶ ἐάστερος σὲ ὅλα τὰ πράγματα ποὺ δένει καὶ λύνει. Θὰ εἶναι ὁ ἔρωτας ποὺ προετοιμάζομε παλαίδοντας σκληρά : δυὸ μοναξιὲς ποὺ προστατεύονται, ποὺ συμπληρώνονται, ποὺ περιορίζονται καὶ σκύδουν ἡ μιὰ πρὸς τὴν ἄλλη.

Καὶ κάτι ἄλλο : Μὴ νομίσετε πὼς χάθηκε ὁ ἔρωτας ποὺ γνωρίσατε ὅταν εἰσαστε ἐφηδος. Μήπως δὲν ἔκαμε νὰ κορπίσουν μέσα σας πλούσιες καὶ γερὲς φιλοδοξίες, σχέσεις ποὺ τὰ ζεῖτε ἄκομα καὶ σήμερα;

Νομίζω πὼς γιὰ νὰ διστηρεῖται ὁ ἔρωτας αὐτὸς τόσο πολὺ στὴ μνήμη σας, θὰ πεῖ πὼς ἤταν γιὰ σᾶς ἡ πρώτη εὐκαιρία τῆς μοναξιᾶς σας στὰ κατάδαθα τοῦ ἑαυτοῦ σας, ἡ πρώτη ἐσωτερική προπαθεια ποὺ ἐπιχειρήσατε στὴ ζωή σας.

Τὶς εὐχές μου, ἀγαπητ

ΜΕ ΤΟΝ ΜΩΡΙΣ ΜΠΕΝΤΕΛ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 7)

ρασία τους σπρώχνει κάποτε στὸ ἐλάττωμα, στὶς ἀχρηστες μιμήσεις, ποὺ κατασκεύρεουν — σπάνια εὐτυχῶς—τὴν ἰδιαίτερη προσωπικότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη. Ἀκόμα κάτι ποὺ ἀχαρήσε πολὺ εἶναι τὸ κέφι τῆς γυναικας; ποὺ ζεῖ μέσ' τὴν πρωτεύουσα σὰν Ἕλλης τῆς χώρας οἱ κυρίες σὰν ἐρωτεύονται ἀληθινὰ, ὑποδουλώνονται πνευματικὰ σ' αὐτὴ τὴ «νέσα» ποὺ καλεῖται ἔρωτας! Μιὰ Ἀθηναία ὅμως ποὺ ἐρωτεύεται, δὲν παύει νὰ εἶναι ἐξυπνη. Διατηρεῖ μέσ' τὴν ψυχὴ της κάτι ἀπὸ τὴν πνευματικότητα τῆς Ἀσπασίας τοῦ Περικλῆ. Καὶ γενικὰ τὴ θρίσκω πιότερο καλλιεργημένη ἀπὸ τὶς γυναίκες τῆς Ρώμης, ποὺ δίκαια πρέπει νὰ παραβληθοῦν σὲ ἴδια μοῖρα πανω-κάτω ἀφοῦ ἡ παράδοση ἐνώνει τὴν Ἰταλίας τὴ δεκαιλίδα μὲ τὸ στολίδι τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἀθηναϊκὴ «κουλτοῦρα» ἀκόμα δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὴν πνευματικὴ ὑπόσταση ἄλλων Βαλκανικῶν κρατῶν. Πλησιάζει τὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ ἀπὸ ἄποψη πραγματικότητας καὶ χιοῦμορ ἀγγίζει κάποτε τὴν ἀγγλική. Ἡ νεοτεροπία ἀκόμα τῶν κυριῶν τῆς πρωτεύουσης σας μοῦ θύμισε τὴ γαλλική. Μιλάνε ἄλλωστε ὅλες τέσο θαυμαστὰ γαλλικὰ ποὺ ξεγελιέσαι κάποτε καὶ ἔχεις τὴν ἰδέα πὼς κουβεντιάζεις μὲ Γαλλίδες! Αὐτὸ ἐσεῖς ἔταν χκρινιάζετε τὸ λέτε ἀνεμπισμὸ.. Ἐμένα μοῦ ἔφερε γιαπὶ πάρα πολλὲς φορὲς νόμιζα πὼς θρισκόμουνα μέσα σὲ παρκινὸ σαλόνι. Μαζὶ μου συμφωνοῦν καὶ ὁ Λακρετὲλ καὶ ὁ Βοντουαγιὲ, φίλοι τοῦ τόπου σας ἐπίσης, ποὺ διοπτσωσαν κι' ἐκεῖνοι ὅτι τὰ χὼ τῆς «Βρεττανιας», αὐτοῦ τοῦ ὡραίου ξενοδοχείου, μοιάζουν καμμιὰ φορὰ μὲ «μπουλεβάρ» Παρισινά!

—Εἶμαστε σύμφωνοι ἀπόλυτα—τοῦ λέω,—μὰ ἕνας ἄλλος συγγραφέας μὲ ἀναμφισβήτητο περιεχόμενο, μὲ κόσμους ἐσωτερικοὺς μεγάλους, ποὺ ἤρθε στὴν Ἑλλάδα, ἔμεινε μακρυὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χὼλ τῆς «Βρεττανιας» γιατὶ ἀκριεῖδως—ὅπως τὸ εἶπε κάπου—θρῆκε πὼς διαφεῖρουν τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικὸ καὶ πὼς ἀπομακρύνουν τὴ σύγχρονη Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν γνῆσιο δρόμο της.

—Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ συγγραφέας;

—ρωτᾶει μὲ περιέργεια ὁ Μπεντέλ.

—Ὁ Ἀντρὲ Ζίντ, Ἤρθε καὶ στάθηκε μακρυὰ ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποὺ σᾶς ἀρέσουν...

—Ἔ! τότε στάθηκε μακρυὰ—λέει θριαμβευτικὰ ὁ συνομιλητὴς μου—ἀπὸ τὴ σύγχρονη Ἑλλάδα. Ἀγνόησε αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ συμπαθητικὸ ἐλάττωμα μιᾶς κοινωνίας ἀξιωματικῶν.

—Πιστεύετε, ἀγαπητὲ μου κμαιτρ» πὼς ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶν' ἐπιπόλαιοι;

Χαμογελᾶς καὶ θλέπω πάλι τὴ λεπτὴ τοῦ εἰρωνία:

—Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ὅλοι, ἀλλὰ κάποιες κυρίες τόσο χαριτωμένες πὼς ν' ἀρνηθῶ ὅτι εἶναι ; Μὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὸν Ζίντ. Θαυμάζω τὸ ἔργο του εἰλικρινά. Ἂν καὶ ὁ Ἰδιος εἶναι προτεστάντης καὶ ἀγωπᾶσε μὲ τὸ δικό του τρόπο τὴν ἡδονὴ ἀπὸ μιὰ «λευρὲ». Ὅλα τὰ ἄλλα, τὶς ἀπαλὲς, μικρὲς ἀδυναμίες ποὺ ἀνθρώπου τὶς στάει καὶ τὶς ἐξευτελίζει, δὲν θέλει νὰ τὶς λογαριάζει πὼς ὑπάρχουν. Μονάχα ἀνεκτιμᾶει μιὰ... διχοβορά! Πὼς θέλετε νὰ συμπαθήσει τοὺς Ἀθηναίους αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ποὺ μέσ' τὴ γενικὴ γραμμὴ τους ἔχουν πολλὲς «διαφορὲς», χωρὶς στὸ θάθος νὰ χάνουνε καμμιὰ; Αὐτὸ τὸ τελευταῖο, πρὸ παντὸς, μᾶς μαγνητίζει ἐμᾶς τοὺς Γάλλους. Κι' αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ αἰσθανόμαστε τὴ χώρα σας λιγάκι σὰν δική μας..

Ὁ συγγραφέας τῆς «Δάφνης τοῦ Ἀπόλλωνα» σηκώνεται τώρα ἀπ' τὴ θέση του καὶ θηματίζει λίγο μέσ' τὸ δωμάτιο-γραφεῖο του. Περνάνε μερικὲς στιγμὲ; κι' ἔπειτα ξαφνικὰ γυρίζει πάλι πρὸς τὸ μέρος μου:

—Θέρετε κάτι τι;—μοῦ λέει.—Ἐισαστε παρεξηγημένοι κάπως σὰν ἀλλὸς ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο. Ἐδῶ ποὺ κουβεντιάζουμε δυὸ φίλοι, εἰλικρινὰ αὐτὴ τὴν ὥρα, σᾶς λέω πὼς ἔκανα καὶ κάνω ἀδιάκοπο ἀγώνα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ γνώρισα κι' ἀγάπησα τὸν τόπο σας, γιὰ νὰ ἐπιθάλω τὴν ἀληθεια. Ἐγὼ προσωπικὰ θάζω τὴν ὁμορφη πατρίδα σας πάνω ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα ἔθνη. Νομίζω πὼς ἕνας "Ἕλληνας ὅσο πτωχὸς κι' ἂν εἶναι, ὅπου κι' ἂν ζεῖ σταυφιλία, δίψαει γιὰ τὸ Παρίσι καὶ γιὰ τὴ διαφωτική του κίνηση κι' ἀργοπεθαίνει μέσ' τὸ μαρασμὸ. Ἀφῆστε τὰ καλύτερα!

Τότε ἂς πᾶμε σὲ ἄλλο θέμα:

—Ποιὰ ἀπὸ τὰ θιβλία σας ἔχετε ἀγαπήσει περισσότερο;

—Ἔ! εἶναι πολλὰ... — μοῦ ἀπαντᾶει—ποὺ κλοδεύφουνα χαρὰ σὰν τάγραφα. Ἔδωσα κάτι ἀπ' τὴν ψυχὴ μου στὸν «Ζερφ» καὶ ἡ «Φιλιππίνα» μοῦ γιὰ τὴν Ἰταλία ἐγραφτηκε μὲ ἀπαίνο κέφι. Ἡ «Νέα Ἀρκαδία» εἶναι ἐπίσης ἕνα ἀπὸ τὰ πνευματικὰ παιδιὰ μου ποὺ τὰ ὑπολογίζω. Ἰδιαιτερα, ὅπως καὶ ἡ «Ζουλφὰ». Ἀκόμα: «Ὁ κορυλαὸς στὸ σύνεφο» πιστεύω πὼς εἶναι μιὰ ἐργασία ἀξιόλογη γιατὶ μέσ' τὶς σελιδὲς τοῦ λέει κάποιες ἀλήθειες ποὺ θεωρῆθηκαν καμμιὰ τοσουχτερες.

—Καὶ τωρα τί ἐτοιμάζετε;

—Γραφω ἕνα ἱστορικὸ θιβλίο ἀπ' τὴ ζωὴ μιᾶς ἐκσιλισσας τῆς Γαλλίας. Ἡ «Βέρβα μὲ τὸ μεγάλο πόδι» εἶναι ὁ τίτλας τῆς μονογραφίας αὐτῆς, ποὺ θὰ κυκλοφορήσει ἔπειτα ἀπὸ λιγο...

—Τὲ τελευταῖο θιβλίο σας ποιὸ ἤτανε;

—Ἡ «Γεωγραφία τῶν χίλιων ἑκατριανῶν.» Ἔγινε γρήγορα ποὺ μπορῶ καὶ ἀνασκευάζω μιὰ μεγάλη πλάνη γιὰ τὴν μουντὴ, τὴ σκοτεινὴ ψυχὴ τῶν Νορβηγῶν ἢ τῶν Σουηδῶν. Ἤ λένε γιὰ τοὺς Γάλλους: «φεύτης λαός». Ἔ! δὲν τὸ παραδέχομαι αὐτό. Μὰ ὅταν χρειαζεται τὸ φέραμα, ἔταν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ γίνει χρῆση τοῦ ἀπ' τὸ Γάλλο, ξέρει καὶ τὸ μετατρεῖεται πιὸ ἔξυπνα ἀπὸ κάθε ἄλλον. "Ὅλοι μαλέμε φέμματα! Οἱ Γερμανοὶ τὰ ἀκουστε γιὰ θεατρε;

—Ἔ! ὄχι δά...—χαμογελᾶει πάλι εἰρωνικὰ.—Πολὺ σκλιρὰ μοῦ φερεστε! Εἶπα ὅτι θὰ γράψω γιατὶ πιστεύω πὼς ὑπάρχουν πράγματα ποὺ μένε μὲ τὴν τέχνη τοῦ θεατρου μπορεῖ κανένας νὰ τὰ πεῖ. Ἐκεῖ σὲ δεηθάνε οἱ δυὸ διάλογοι...

—Αὐὸ διάλογοι;

—Ἀυὸ φυσικά. Ὁ ἐσωτερικὸς κι' ὁ ἐξωτερικός. Αὐτὸς ποὺ ἀκουὲται κι' ὁ ἄλλος ποὺ ὑπονοεῖται. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς τέχνης τοῦ θεατρου. Νὰ φάνεις σὲ μιὰ τέτοια ὀρμὸτητα, ὥστε νὰ μπορεῖς νὰ ἐκφράζεις αὐτὸ ποὺ αἰσθάνεσαι θαθύτερα, αὐτὸ ποὺ ἔχεις νὰ πεῖς χωρὶς μακρόσυρτους διαλόγους, χωρὶς «τιράτες» ἐξαντλητικὲς, μὰ κάτω ἀπὸ τὰ λόγια τὰ ταντικὰ καὶ τὰ ἀπλὰ τὴς κοθημερινῆς ζωῆς.

—Νοιώθετε αὐτὴ τὴν ὠρμιότητα;

—Πιστεύω πὼς τὴ φτάνω. Χρόνια καλλιεργῶ μέσ' τὴν ψυχὴ μου τὴ θέλησή και τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφραστῶ ἀπὸ τὴ σκηνή. Τώρα νομίζω πὼς δὲν εἶναι πιὰ μακρυὰ αὐτὴ ἡ μεγάλη ὥρα.

—Καὶ σὲ ποιὸ εἶδος θεατρικὸ νοιώθετε μιὰ συγγένεια;

—Μπορῶ νὰ γράψω—ἔτσι φανταζομαι—πλούσιες κωμωδίες μὲ θεση, μὲ κάποια «φαντεζία». Στὸν τύπο— τώρα θὰ πῶ ἕναν μεγάλο λόγο!—στὸν τύπο τῶν κωμωδιῶν τοῦ Σαϊξπηρ. Ἔχετε ὑπ' ὄψη σας τὸ "Ὅπως ἀγαπᾶτε»; τὴ «Δωδεκατη νύχτα»: Αὐτὸ τὸ εἶδος μὲ ἐμπνέει κι' ἐκεῖ, σ' αὐτὰ ἀπάνω τὰ ἀχνάρια θὰ ἤθελα νὰ ἀργαστῶ.

—Καὶ γιὰ τὸ θεατρο ἔξω ἀπὸ σᾶς, γιὰ τὴ σημερινὴ μορφὴ του, γιὰ τὴν ἐξέλιξη τὴ γενικότερη τῶν τελευταίων χρόνων, τί ἔχετε νὰ πεῖτε;

—Μοῦ ἀρέσει ἰδιαίτερα ὁ τύπος τῆς προσπάθειας τοῦ Μπαρῶ.

—Μὰ τότε εἶσαστε ἕνας πρωτοπόρος!

—Πάρτε το ὅπως θέλετε. Μ' ἀρέσει ὁ Μπαρῶ γιατὶ πίσω ἀπὸ τὴν πρωτοπορεικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ ἀναδίνει ἡ προσπάθειά του, κρύθεται ἡ διάθεση μιᾶς ἀληνοφορᾶς τοῦ θεάτρου στὸν μεσαιωνικὸ του τύπο. Ἂν ἐρευνήσουμε καλὰ-καλὰ, θὰ δοῦμε πὼς ὁ Μπαρῶ, ὅπως καὶ μερικοὶ ἀκόμα ποὺ ἀκολουθοῦν σχεδὸν τοὺς ἰδιους δρόμους, δὲν κάνουν τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ μᾶς σερβίρουν παλιὲς ἀλήθειες σὲ νεότερα, ἀκαταλαβίστικα σχεδιάζουν στὰ μεσαιωνικὰ «Μυστήρια» καὶ ἀμπνεωμένοι ἀπ' αὐτὰ δημιουργοῦν μιὰ νέα—ἂν θέτε νὰ τὴν πεῖμε νέα—θεατρικὴ μορφὴ, ποὺ κρύθει μέσα της τὰ μυστικὰ τοῦ πιὸ ἀρχαίου ρωμαντικοῦ στοιχείου. Καὶ μεῦ χρειάζεται ἕνα διδάσκαλο, ἕνα μεγάλο μάθημα ἰσορροπίας τῶν αἰσθήσεων μας, ποὺ τελευταία γκρεμιστήκανε στὴ χάνη τοῦ ὑλισμοῦ. Μόνο ἡ φανταιαμαγορία μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπαναφέρει στὸν ἴσιο δρόμο ποὺ νὰ μᾶς ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴ Γαλλία. Ὄχι γιατὶ εἶμαι Γάλλος, ἀλλὰ γιατὶ μιλᾶει πλατειὰ καὶ ὡραία ἡ ἱστορία της. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὸν κόσμο νὰ ἐξαρνιστοῦν ὁλότελα τὰ πιὸ μεγάλα ἰδανικὰ: Ἐλευθερία καὶ σωέφη ἀνώτερη. Θὰ τὰ περασπιστοῦμε... "Ὅλοι... Καὶ σεῖς οἱ Ἕλληνες μαζὶ. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ μπορέσει ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ἐξανεφερεῖ ἕνα πρόγραμα: Τὴν ἀντιλήψη τοῦ γιὰ τὴν τέχνη σὰν κοινωνικὴ λειτουργία καὶ τὴν πρόθεσή του νὰ σπάσει κάθε θεσμὸ μὲ τὴν κληρονομημένη ποιητικὴ παράδοση μπορεῖς ν' ἀγνοήσει ἐντελῶς ἕνα πρόγραμμα; ... γιὰ νὰ προχωρήσει ἀδέσμευτος πρὸς νέες δημιουργίες. Ἀξιέπαινη ἡ πρόθεση, ἐστὼ κι' ὅταν ἐκφράζεται μ' "Ἡχους μιὰ «ἀγνωστη γῆ». Ἀπὸ τὴν πεζολογικὴ στιχοπλοκὴ, ποὺ δὲν δίνει καμμιὰν εὐκαιρία στὶς δημιουργικὲς του ἱκανότητες ν' ἀναπτυχθοῦν, μὰ, ἀπεναντίας, τὶς κοτίνει καὶ τὶς ἐξαφανίζει, ἂν ὑπάρχουν, εἶναι προτιμότερο νὰ στραφεῖ ἐκεῖ ποὺ τὸν σπρώχνει ἡ ἀληθινὴ φύση του. Καὶ τοτε μονάχα θὰ μπορεῖ νὰ κριθεῖ δίκαια, γιατὶ τὸ σημερινὸ του θιβλίο, παρ' ὅλο ποὺ δίνει ἀφορμες γιὰ συζήτηση, ξεφεύγει βασικὰ ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῆς κριτικῆς, ἀφοῦ δὲν θαθύτερην ἐκείνη ἀνάγκη, ποὺ προέρχεται ἀπὸ πλατειὰ ἐσωτερικὴ καλλιέργεια, τοῦ δημιουργοῦ ν' ἀνοιχτήσει ἀρμενιὰ καὶ χαϊλοῦ τρόπους ἔκφρασης, νὰ ντύσει τὶς ἀγωνίες τῆς ψυχῆς του, τοὺς πόνους του καὶ τὶς χαρὲς του, μὲ νέα σύμβολα καὶ μὲ νέες εἰκόνες.

Τὸ σπουδαιότερο ὅμως εἶναι ποὺ ὁ κ. Φλεγοῦας, ἀσχετα μὲ τὶς ὀποιεσδήποτε ἀντιλήψεις του, δὲν κινεῖται σὲ μιὰ ποιητικὴ περιοχὴ, μὰ, ἀπλούστατα, αἰσθανετεῖ τὴν ἀνάγκη νὰ πεῖ ὁρισμένα πράγματα : σὲ στίχους, ἐνῶ μποροῦσε νὰ τὰ διηγηθεῖ καὶ ἀλληγορικα, πρὸς ὀφελός του. Γιατὶ φαίνεται πὼς πραγματικὰ κάτι ἔχει νὰ μᾶς πεῖ. Ἡ κριτικὴ διάθεση ποὺ τὸν χαρακτηρίζει — κριτικὴ πάνω στὴ ζωὴ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους, κριτικὴ στὰ πράγματα καὶ τὶς ἀξίες — θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ τὴν ἔκφραση της σὲ ἄλλο εἶδος τοῦ γραφτοῦ λόγου καὶ, ἂν κρίνω ἀπὸ τὴν ἀναγγελία δυὸ ἀνέκδοτων μυθιστορημάτων τοῦ, φαίνεται πὼς τὸ ταλέντο τοῦ κ. Φλεγοῦα μᾶλλον πρὸς τὴν πεζογραφία κατευθύνεται, ὅπου ἴσως μπορέσει νὰ βρεῖ τὸ κατάλληλο κλίμα τοῦ. Γιατὶ εἶνται φανερὸ πὼς ἡ ποίηση στέκεται γιὰ τὸν δημιουργὸ τὸν «Ἡχους μιὰ «ἀγνωστη γῆ». Ἀπὸ τὴν πεζολογικὴ στιχοπλοκὴ, ποὺ δὲν δίνει καμμιὰν εὐκαιρία στὶς δημιουργικὲς του ἱκανότητες ν' ἀναπτυχθοῦν, μὰ, ἀπεναντίας, τὶς κοτίνει καὶ τὶς ἐξαφανίζει, ἂν ὑπάρχουν, εἶναι προτιμότερο νὰ στραφεῖ ἐκεῖ ποὺ τὸν σπρώχνει ἡ ἀληθινὴ φύση του. Καὶ τοτε μονάχα θὰ μπορεῖ νὰ κριθεῖ δίκαια, γιατὶ τὸ σημερινό του βιβλίο, παρ' ὅλο ποὺ δίνει ἀφορμες γιὰ συζήτηση, ξεφεύγει βασικὰ ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῆς κριτικῆς, ἀφοῦ δὲν β

ΓΡΑΦΕΙΑ
Ρ. ΠΑΛΑΜΗΔΗ 8
ΤΗΛΕΦ. 30-297

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ Περίοδος Β
ΤΙΜΗ ΔΡΑΧ. 4
ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 154

Ο ΑΙΩΝΙΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ

ΤΟΥ ΑΝΡΙ ΜΑΣΣΙ

Τὸν πόλεμο τοῦτο, ἐμεῖς οἱ παλιοὶ τὸν κάνουμε ἔχοντας στὴ θύμησή μας τὸν περασμένο. Ὅλες τὶς ἀτέλειωτες ὧρες τῆς προσμονῆς ποὺ τὶς περνοῦμε στὸν καταυλισμό, δὲ μιλοῦμε παρὰ γιὰ τὸ 1914 καὶ γιὰ τὸν ἄλλο πόλεμο κι' ὅλες μας οἱ αὐζητήσεις γυρίζουν πρὸς τὰ πίσω ἀκολουθῶντας τὶς θύμησές μας, λὲς κ' ἡ ταινία τῆς ζωῆς μας ξετυλίγεται ἀνάποδα, μὲ κατεύθυνση ἀντίθετη στὸ χρόνο, ἢ καλύτερα σὰν καὶ ὁ χρόνος νἄχει στενέψει ξαφνικά, νἄχει σφιχτεῖ ἔτσι ποὺ τὸ 1939 ἑνώθηκε ἀπότομα μὲ τὸ 1914, ἐξαφανίζοντας ὅλο τὸ μεταξύ τους διάστημα.

Στὸν πόλεμο τοῦτο θἄχουμε τὰ παιδιά μας. Στὸν ἄλλο εἴχαμε τοὺς φίλους μας, τοὺς νέους τῆς ἡλικίας μας, τοὺς μάρτυρες τῆς ἐποχῆς μας, τοὺς ἥρωες τῆς γενιᾶς μας. Σήμερα μπαίνουμε στὸν πόλεμο μόνοι μας, ἐμοναχιασμένοι· καὶ γιὰ νὰ μπορέσουμε, γιὰ νὰ κατορθώσουμε νὰ πάρουμε μέρος χωρὶς νὰ αἰσθανθοῦμε πολὺ τὴ μοναξιά μας καὶ τὸ παράξενο πεπρωμένο μας, γιὰ ν' ἀποχτήσει πιότερο βάρος ἡ συμμετοχή μας, νοιώθουμε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπικαλεσθοῦμε τὸ παρελθόν μας, νὰ τὸ καλέσουμε νὰ ἑνωθεῖ μαζί μας.

Κι' αὐτὸ ὄχι γιὰ νὰ ὑποκύψουμε στὴ μελαγχολία, μά, ἀντίθετα, γιὰ νὰ μᾶς ὁδηγήσει καὶ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἀνορθώσουμε τὰ πάντα, νὰ ξαναρχίσουμε ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἀρχή. Γιατὶ ἡ δική του ἢ διορατικότητα δὲν ἤτανε λαθεμένη καθὼς ἀποδείχνεται σήμερα. Στὶς δυὸ τοῦ τελευταίου Σεπτέμβρη, ἡ δεύτερη μέρα τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1914 μοῦ φάνηκε πιὸ ζωντανή κατὰ ἕναν τρόπο, πιὸ κοντινὴ ἀπ' τὴ μέρα τούτη ποὺ τὸν ξανάρχιζε ὕστερα ἀπὸ εἰκοσιπέντε ὁλάκαιρα χρόνια.

Κείνη τὴ μέρα — θυμᾶμαι σὰν τώρα, πὼς ἤταν Κυριακὴ — εἶχα πάει μὲ τὸ συνεργάτη μου τὸν Ἀλφρὲ ντὲ Τόρντ ν' ἀποχαιρετήσω τὸ φίλο μας τὸν Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσέ. Τὸν βρήκαμε ντυμένο μὲ τὴ στολή του, ἕτοιμο νὰ φύγει. Σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ γραφείου του βρισκόταν ἀκόμη μιὰ στίβα βιβλία μόλις βγαλμένα ἀπ' τὸ βιβλιοδετεῖο, ποὺ εἶχαν τὸν τίτλο: «Τὶ σκέφτεται ἡ γερμανικὴ νεολαία». Συγγραφέας τοῦ βιβλίου ἤταν ὁ Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσέ. Μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, πάνω στὸ ἴδιο τοῦτο γραφεῖο ποὺ βρισκόταν σκόρπια χαρτιὰ μὲ σημειώσεις κι' ἕνας ξεδιπλωμένος χάρτης τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὁ φίλος μου ἔγραφε τὶς γραμμές τοῦτες ποὺ καθόριζαν τὸ πεπρωμένο τῆς γενιᾶς μας: «Ὅταν φτάσαμε σὲ ἡλικία ὥριμη γιὰ σκέψη, εἴδαμε τὴ Γαλλία ἀναστατωμένη, αἱματωμένη, πονεμένη, ἀβέβαιη. Εἴδαμε τὸν πόλεμο ν' ἀνάβει στὴν Εὐρώπη καὶ παντοῦ τοὺς λαοὺς ν' ἁρματώνονται, τὰ ἔθνη ν' ἀγριεύουν, τὸν πολεμικὸ πυρετὸ νὰ κυριεύει τὰ πάντα. Κι' ἐμεῖς ἐπίσης, καθὼς οἱ πρόγονοί μας, βροντοφωνάξαμε τὶς ἀξιώσεις μας. Δὲν ξεχάσαμε, βέβαια, τὰ ὀνόματα Δικαιοσύνη καὶ Ἀλήθεια, γιατὶ ξέρουμε πάντα τὸ νόημά τους. Ὡστόσο μάθαμε πὼς ἡ δύναμη στέκεται συχνὰ ἀντιμέτωπη στὴν ἰδέα. Ἡ λέξη πατρίδα πῆρε ξαφνικὰ γιὰ μᾶς ἕνα νόημα ὁλότελα καινούργιο. Ἡ λέξη Γαλλία δὲ μᾶς θύμιζε πιὰ ἕνα χάρτη διαιρεμένο σὲ ἀντίπαλα διαμερίσματα, μὰ ἕνα τετράγωνο κομμάτι κοκκινοβαμμένης γῆς, ἑνωμένης μὲ εὐκολόσπαστους δεσμούς, σὲ ἄλλα κομμάτια σπαρμένα ἐδῶ κι' ἐκεῖ ἀνάμεσα σ' ἕνα σύστημα ἀπὸ ἀντίπαλες κι' ἐχθρικὲς αὐτοκρατορίες. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ τὸ κάθε τι ποὺ μποροῦσε νὰ συντελέσει στὴν ἀποκατάσταση τῆς συνοχῆς, στὴν ἐξασφάλιση τῆς πειθαρχίας, τῆς τάξης, τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς τολμηρῆς ἐνεργητικότητας, μᾶς ἤταν ἀγαπητὸ καὶ καλό, δηλαδή, ἀπαραίτητο. Ἔτσι τὸ νοιώσαμε τὸ ἔργο μας, τὸ ρόλο μας, τὸ χρέος μας».

Καὶ νὰ τὶ ἤταν κεῖνο ποὺ εἶχε συνδέσει τόσο στενὰ τὰ τελευταῖα ἀποφασιστικὰ χρόνια τοὺς τρεῖς νέους, μιὰ στερνὴ φορὰ ποὺ ξανασυναντήθηκαν, ὅταν ζύγωνε πιὰ ἡ τραγικὴ ὥρα ποὺ εἶχαν προβλέψει. Τὸ πεπρωμένο τους ἔπερνε τὸ δρόμο ποὺ τὸν εἶχαν διαβάσει καθαρότατα, σ' ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν. Δὲν εἶχαν τίποτε πιὰ νὰ ποῦν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο καὶ μονάχα ἡ ἐλπίδα, ποὺ ἔκανε τὶς καρδιὲς των νὰ χτυποῦν, ἔλαμπε στὰ μάτια τους, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τολμοῦν νὰ τὴν ἐκφράσουν. Αὐτὴ τὴ γρήγορη καὶ ἁπλὴ σκηνὴ τὴν ξανάζησα ὕστερα ἀπὸ ἕνα τέταρτο αἰώνα. Πόσες θλίψεις ὅμως τὴ βαραίνουν! Γιὰ νὰ τῆς ἀποδώσουμε ὅλο της τὸ νόημα, γιὰ νὰ χρησιμέψει ὄχι στὸ νὰ δυναμώσει μιὰν ἀνώφελη λύπη, παρὰ γιὰ νὰ μᾶς δώσει κάποιο μάθημα, ἄς ἀφήσω νὰ ξεπηδήσουν ἀπ' τὸ βάθος τῆς μνήμης μου κι' ἄλλες θύμησες, ποὺ τὴ συμπληρώνουν. Ναί, τὴ σύντομη αὐτὴ σκηνὴ τὴν εἶχα θυμηθεῖ μιὰν ὥρα λιγώτερο συγκινητική, τὸ ἴδιο ὅμως σοβαρή — τάχα κ' ἡ τωρινὴ δὲν ἤταν δικό της γέννημα; — στὰ 1932 ποὺ ἐπισκέφτηκα τὸν Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσὲ στὸ Βερολῖνο. Ὁ συγγραφέας τῆς ἔρευνας τοῦ 1913 πάνω στὶς σκέψεις τῆς γερμανικῆς νεολαίας, ἤταν πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴ Γερμανία. Καὶ τώρα, ἤμουν ἐγὼ ἐκεῖνος ποὺ ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι ὁλάκαιρα χρόνια ἐρχόμουνα στὴ Γερμανία, γιὰ νὰ σπουδάσω τὴν πνευματικὴ κατάσταση τῆς γερμανικῆς νεολαίας. Ὅσο διαφορετικὴ ὅμως κι' ἂν ἤταν, δὲν παρουσίαζε πάντα «ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ αἰνίγματος ἐκείνου, ποὺ ἡ λύση του εἶναι γιὰ μᾶς ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου;»

Καὶ πραγματικά, τὸ μέλλον μας ἐξαρτιόταν ἀπ' τοὺς νεαροὺς τούτους ποὺ ἀνεβοκατέβαιναν τὰ πανεπιστήμια κι' ὄχι ἀπ' τοὺς «πνευματικοὺς ἀνθρώπους», ποὺ συναντοῦσαν οἱ δικοί μας καὶ ποὺ δὲν εἶχαν καμμιὰ ἐπιρροὴ στὴν πραγματικὴ Γερμανία. Νὰ τὶ φανέρωσε ξεκάθαρα ὁ Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσὲ μὲ τὴν προειδοποιητικὴ του ἔρευνα.

Κι' ὅμως κανένας δὲν εἶχε περισσότερη συμπάθεια γιὰ τὴ Γερμανία τῶν διανοουμένων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν ἀπ' τὸ νεαρὸ ἐκεῖνο καθηγητή, ποὺ ἔκανε γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1912 τὸ ταξίδι τοῦ Βερολίνου, πηγαίνοντας γιὰ νὰ γυρέψει τὴν ἀπόκριση στὰ ἐρωτήματα ποὺ βασάνιζαν τὸ πνεῦμα του. Μὲ τὴ μόρφωσή του, μὲ τὶς φιλογερμανικές του ἀντιλήψεις, μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἐπαφὴ ποὺ διατηροῦσε δέκα ὁλόκληρα χρόνια μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα ποὺ βρίσκονταν στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ Ρήνου, ἤταν καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον προπαρασκευασμένος στὸ νὰ κάνει τὴν ἔρευνά του χωρὶς καμμιὰν ἐχθρικὴ προκατάληψη καὶ χωρὶς καμμιὰ μεροληψία. Στοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους ἀπ' τοὺς ὁποίους ἔβγαινε, πίστευαν ὅλοι πὼς ὑπῆρχε στὴ Γερμανία μιὰ νεολαία τραβηγμένη πρὸς τὸ σοσιαλισμό, ποτισμένη μὲ πάθος ἀπ' τὸ δημοκρατικὸ καὶ τὸ φιλελεύθερο ἰδεῶδες. Κι' ἐστηρίζονταν ὅλοι τους πάνω σ' αὐτὴ τὴ γνώμη, γιὰ νὰ βγάλουν τὸ συμπέρασμα, σὲ λίγο ἡ Γερμανία θ' ἀλλάζε πιά, κι' ἔτσι θὰ μποροῦσε ὁ κόσμος ν' ἀνασάνει λίγο. Ὁ Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσὲ θέλησε νἄχει καθαρὴ τὴ συνείδησή του πάνω σ' αὐτό. «Ὑπάρχουν στιγμές — ἔλεγε — ποὺ ὁποιος σέβεται τὸν ἑαυτό του χρωστάει νὰ καθορίσει τὴ στάση του». Εἴχαμε φτάσει σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς στιγμές αὐτές. Καὶ γιὰ τοῦτο τὸ λόγο, ὁ Φρανσουὰ Πονσὲ ξεκίνησε γιὰ τὴ Γερμανία. Ξεχνῶντας τὶς ἐπιθυμίες του, παραιτούμενος ἀπ' τοὺς πόθους τῆς καρδιᾶς του, ἀπ' τὴν ἀγάπη καὶ τὴ συμπάθειά του γιὰ τὴ Γερμανία, ὑποχρεώθηκε ἕξη μῆνες ἀργότερα ν' ἀναγνωρίσει τὴν ἀλήθεια, ποὺ μᾶς τὴν ὁμολογεῖ στὶς παρακάτω γραμμές. «Ἡ πανεπιστημιακὴ νεολαία τῆς Γερμανίας γυρίζει τὶς πλάτες στὸ ἐξωτερικὸ καὶ στρέφεται πρὸς τὸ ἐσωτερικό. Εἶναι στὴν ὑπηρεσία τῶν δυνάμεων ποὺ κυβερνοῦν τὴ χώρα. Τὸ καθεστὼς στηρίζεται σ' αὐτήν, ποὺ εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς στύλους ποὺ συγκρατοῦν τὴν ἱεραρχία του».

Αὐτὰ τὰ στιβαρὰ λόγια, ποὺ δὲν τὰ ὑπαγόρευε ἡ προκλητικότητα, παρὰ ἡ φρονιμάδα, κι' ἦσαν ἐμπνευσμένα ἀπ' τὴν παρατήρηση τῆς πραγματικότητας, προκάλεσαν μεγάλη ἔξαψη στὴ Σορβόνη. Τὸ νὰ λέει κανεὶς πὼς ἡ καταχτητικὴ Γερμανία τοῦ 1913 ἀποτελοῦσε γιὰ μᾶς ἕνα σοβαρὸ κίνδυνο, ἤταν, κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν, καθαρὴ ἀντίδραση καὶ τίποτε παραπάνω. Καὶ γιὰ νὰ διαψεύσουν τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς του, καὶ ν' ἀποδείξουν τὴ «μεροληπτικότητά» του, τὸν κατηγόρησαν πὼς εἶχε ἀγνοήσει συστηματικὰ τὴ «διαμαρτυρία» τῆς πνευματικῆς Γερμανίας. Τὶ ἤταν αὐτὸ πάλι; Ἕνα μανιφέστο, δημοσιευμένο σὲ κάποιο μικρὸ βερολινέζικο περιοδικό, τὴ «Δράση», ποὺ μ' αὐτὸ διακόσιοι «διανοούμενοι» ὀρθώνονταν ἐναντίον τοῦ στρατιωτικοῦ νομοσχεδίου, ποὺ συζητιόταν κείνη τὴν ἐποχὴ στὸ Ράϊχσταγκ. «Στὴ Γαλλία, ἔγραφε τὸ «Ραντικάλ», θἄδιναν λόγο στὴ δικαιοσύνη ὅσοι θὰ ὑπόγραφαν ἕνα τέτοιο μανιφέστο». «Στὴ Γερμανία, ἀπαντοῦσε ὁ Πονσέ, κανεὶς ἀπ' ὅσους ὑπόγραψαν δὲν ἔπαθε τίποτε. Τὸ σημεῖο τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει ἐμᾶς καὶ τὸ νόημά του ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸ «Ραντικάλ». Τὸ νόημα ὅμως αὐτὸ βέ μποροῦσε νὰ ξεφύγει κι' ἀπ' τὸν Ἀντρὲ Φρανσουὰ Πονσὲ, ποὺ εἶχε δεῖ πόση ἐχτίμηση ἔτρεφε ἡ Γερμανία στὸν κόσμο τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν. Τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους, ποὺ τὸ εἶχαν ὑπογράψει καὶ ποὺ οἱ δικοί μας τοὺς λογάριαζαν τόσο πολύ, τοὺς εἶχε συναντήσει ὁ Πονσὲ στὸ Βερολῖνο, στο καφενεῖο τῆς «Δύσης» ποὺ μαζεύονταν καὶ ποὺ ὁ κόσμος τ' ὀνόμαζε κοροϊδευτικὰ «Καφενεῖο τῆς τρέλλας» ἢ «καφενεῖο τῶν μεγάλων ἀνθρώπων τοῦ μέλλοντος». Κι' ἀπ' τὸ καφενεῖο αὐτὸ ὁ Πονσὲ ἀποκόμισε τὶς πιὸ κάτω ἐντυπώσεις:

«Ὑπάρχουν ἐκεῖ καλλιτέχνες, λογοτέχνες, ἠθοποιοί, κι' ἄλλοι λογῆς λογῆς ἄνθρωποι. Ἡ ἐντελῶς ξεκάθαρη ἐντύπωση ποὺ ἀποκομίζει κανένας, μόλις περάσει τοῦτο τὸ κατῶφλι, εἶναι πὼς στὸ μέρος τοῦτο τίποτε δὲν εἶναι πρωσσικό. Νομίζεις πὼς μ' ἕνα μαγικὸ τρόπο μεταφέρθηκες ἔξαφνα πολὺ μακρυὰ καὶ βρίσκεσαι σὲ κάποιον ἄλλο τόπο. Ὅσο λίγο κι' ἂν κουβεντιάσεις μὲ τοὺς πελάτες τοῦ καφενείου ἡ ἐντύπωση αὐτὴ βεβαιώνεται. Μιλοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους σὰν νὰ εἶναι ἐξόριστοι σ' ἕνα νησί. Δὲν ἔχουν καμμιὰν ἐπικοινωνία μὲ τὴ γῆ κι' εἶναι περιτριγυρισμένοι ἀπὸ γενικὴ ἀδιαφορία».

Αὐτὴ ἤταν ἡ κατάσταση τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς Γερμανίας πρὶν ἀπ' τὰ 1914. Κι' οὔτε φαίνεται πιθανό, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 18, μέσα στὰ δεκαπέντε χρόνια τῆς αὐτοεξέτασης ποὺ ἀκολούθησαν καὶ ποὺ ὅλα θἄπρεπε νἄχουν ἀνανεωθεῖ, πὼς μπόρεσαν οἱ Γερμανοὶ διανοούμενοι νὰ καταχτήσουν τὴν ἐπιρροὴ ποὺ παραπονιόνταν πικρὰ πὼς δὲν εἶχαν. Ποτὲ ὡστόσο οἱ ὅροι δὲν τοὺς ἦσαν πιὸ εὐνοϊκοί. Ποτὲ ἡ σκέψη δὲν ἤταν πιὸ ἐλεύθερη ἀπ' τὴν ἐποχὴ αὐτή, ποὺ μποροῦσε νὰ τολμήσει τὰ πάντα. Κι' ὅμως, κι' ἐκείνη τὴν εὐτυχισμένη ἐποχή, ποὺ ἡ λατρεία τοῦ πνεύματος δὲν εἶχε ἐξαφανιστεῖ τὸ ἀξίωμά τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων εἶχε, τάχα, πιότερη ἀχτινοβολία ἀπὸ πρὶν κ' οἱ γνῶμες ποὺ ὑποστήριζαν εὕρισκαν μεγαλύτερη ἀπήχηση; Ὑπῆρχε στὴ Γερμανία αὐτή, καθὼς καὶ στὴ Γαλλία, μιὰ πνευματικὴ κοινὴ γνώμη; Οἱ συγγραφεῖς ἔνοιωθαν νὰ ὑποστηρίζουνται, νὰ καταλαβαίνουνται, νὰ σχολιάζουνται ἀπὸ ἕνα κοινὸ φιλικό, ζωντανό, ἄξιο γιὰ ν' ἀντιδράσει; Ἀσκοῦσαν πραγματικὰ κάποιαν ἐπίδραση; Αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις τὶς ἔκαμα στὰ 1932, τότε ποὺ βρισκόμουνα στὸ Βερολῖνο, στὸ διευθυντὴ τοῦ «Φιλολογικοῦ Κόσμου», ποὺ μοῦ ἀπάντησε, χωρὶς δισταγμούς: «Τίποτε ἀπ' ὅ,τι γράφουν οἱ λογοτέχνες σας δὲν περνᾶ ἀπαρατήρητο στὸν τόπο σας κι' ἐσεῖς αὐτὸ τὸ βρίσκεται φυσικό. Ἐδῶ, ὅμως, θὰ γυρεύατε μάταια κάτι παρόμοιο. Οἱ συγγραφεῖς μας δὲν ἔχουν καμμιὰν ἐπιρροὴ στὸ κοινό, ποὺ δὲ νοιάζεται γιὰ πνευματικὰ ζητήματα».

Νὰ τὶ δὲν κατάλαβαν ποτὲ οἱ δικοί μας διανοούμενοι. Πίστευαν πὼς οἱ καλλιτέχνες, οἱ συγγραφεῖς, οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου αὐτοῦ, εἶχαν κάποια ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῆς λαϊκῆς γνώμης. Κι' ἐπειδὴ σὲ ὁρισμένους φιλολογικοὺς κύκλους τοῦ Βερολίνου διάβαζαν κι' ἐσχολίαζαν τοὺς δικούς μας τοὺς συγγραφεῖς κι' ἐκδήλωναν φιλία κι' ἀγάπη γιὰ τὴν εἰρήνη, καθὼς καὶ τὸν πόθο γιὰ μιὰ γαλλογερμανικὴ συνεννόηση, ἔβγαλαν τὸ συμπέρασμα οἱ δικοί μας, πὼς ἡ Γαλλία δὲν εἶχε πιὰ νὰ φοβᾶται τίποτε. Καὶ ξεχνιόταν πὼς στοὺς ἴδιους κύκλους, λίγα χρόνια πρὶν τὸ 1914, ἐκδήλωναν πάλι τὴν ἴδια συμπάθεια γιὰ τὴ Γαλλία· πὼς παρακολουθοῦσαν τὴ λογοτεχνία μας, κι' ἐφανέρωναν ἐνθουσιασμὸ γι' αὐτήν· πὼς ἦσαν ἐπίσης φιλειρηνιστὲς καὶ μάλιστα ἔκαναν κάτι παραπάνω τότες: ἐδημοσίευαν διαμαρτυρίες ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς πολιτικῆς.

Ἀργότερα δὲν κατάφεραν τίποτε παραπάνω. Δὲ μπόρεσαν νὰ παίξουν τὸ ρόλο ποὺ ὀνειρεύονταν, μιὰ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δράσης τῶν στάθηκε τόσο μέτριο. Ὁ Ἄινριχ Μὰν δὲν περίμενε ὅ,τι ἀκολούθησε, γιὰ νὰ διαλαλήσει τὸ αἰώνιο παράπονο τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου αὐτοῦ: «Οἱ μεγάλοι Γάλλοι συγγραφεῖς, ἔγραφε στὰ 1912, ἀνήκουν σ' ἕνα ἔθνος ποὺ πρὶν ἀπ' ὅλα νοιάζεται γιὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα κι' εἶν' ἕτοιμο νὰ τοὺς ἀκολουθήσει ὅπου θὰ θελήσουν νὰ τ' ὁδηγήσουν. Δὲν γνώρισαν τὸ μαρτύριο τοῦ νὰ μὴ βρίσκουν ἀπήχηση τὰ λόγια τους. Αἰσθάνονται τὸν ἑαυτό τους στηριγμένο ἀπὸ ἕνα λαό, ποὺ δὲ βλέπει στὸ παιγνίδισμα τῶν λέξεων μιὰν ἁπλῆ κι' ἀνεδαφικὴ διασκέδαση. Στὸν καθένα τους ξαναζεῖ ὁ Βολταῖρος, ἐνῶ οἱ καλλίτεροι ἀπ' τοὺς δικούς μας ξαναρχίζουν τὴν ἱστορία τοῦ Γκαῖτε, τοῦ καταδικασμένου σὲ ἀδράνεια. Ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς χίμαιρας ἀκίνητος ὁ Γκαῖτε θεωρεῖ τὸ ἀκίνητο ἔθνος του. Τ' ὄνομά του, τὸ ἔργο του δὲ μπόρεσαν ν' ἀλλάξουν τίποτε στὴ χώρα του».

Ἔτσι — καὶ τὸ κείμενο τοῦ Μὰν εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη — καὶ τότες «αὐτὸς ἀκόμα ὁ Γκαῖτε ἤταν μόλις ἀνεχτός». Καὶ δὲ συμβαίνει ἐπίσης «τώρα καὶ λίγα χρόνια μονάχα», καθὼς βεβαιώνει ὁ Βαλερύ, «αὐτὸ τὸ ἀκατανόητο φαινόμενο». Εἶναι ἡ ἴδια νοοτροπία, ποὺ δὲν ἀλλάζει καὶ ποὺ ἀντίθετα, ἢ ἴσως ἴσως κι' ἀπ' ἀφορμὴ τὸ δυναμισμό της, τὸ ζωτικό, μένει πνευματικὰ καὶ διανοητικὰ καθυστερημένη καὶ στατική.

Κι' ἔτσι, ὁ αἰώνιος κίνδυνος ἄλλαξε μονάχα στὴν ἐπιφάνεια. Νὰ τὶ κατάλαβα στὰ 1932, ποὺ πῆγα νὰ μελετήσω τὶς κατευθύνσεις τῆς νέας γενιᾶς, καθὼς τὸ εἶχε κάμει κι' ὁ Πονσὲ, εἴκοσι χρόνια πρωτήτερα. Τούτη τὴ φορὰ ὅμως, αὐτὸς ἤταν πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κι' ἤθελε νὰ συζητήσει τὶς ἐντυπώσεις του μὲ τοὺς ἄλλους, ποὺ τὸν ρωτοῦσαν γιὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνάς του. «Τὸ εἶδα, τοῦ εἶπα κι' ἐγώ. Τὸ περιεχόμενο τοῦ χιτλερισμοῦ, ἐκεῖνο ποὺ τοῦ δίνει τὴ βαθύτερή του δύναμη, εἶναι ἡ νέα γενιά. Ὅ,τι κι' ἂν θ' ἀπογίνει στὸ μέλλον, τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κίνημα θὰ ἔχει ἐκφράσει τὴ θέληση ἑκατομμυρίων νέων Γερμανῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Χίτλερ στέκεται σὰν ἐνσάρκωση μιᾶς μυστηριακῆς νοσταλγίας».

Ὁ Πονσὲ μ' ἄκουσε χωρὶς νὰ μὲ διακόψει κι' ὕστερα πρόστεσε: «Ἂν ἡ Γαλλία δὲν ξυπνήσει, θὰ περάσει σύντομα ἀπὸ πολὺ σοβαροὺς κινδύνους».

Τὰ λόγια τοῦτα ποὺ εἰπώθηκαν ἀπὸ τὸν πρεσβευτή μας στὰ 1932, πρὶν τὴν κατάληψη τῆς Ρηνανίας καὶ τοῦ Σάαρ, προσπάθησα ν' ἀκουστοῦν καὶ νὰ μελετηθοῦν. Τὰ ὑποδέχτηκε ὅμως ἡ ἀδιαφορία κ' ἡ δυσπιστία στὴ χώρα μας.

Αὐτὴ ἡ τύφλωσή μᾶς ἔφερε στὰ χρόνια ποὺ ζοῦμε. Κι' ἂν ἐπικαλοῦμαι σήμερα τὶς θανάσιμες ἐκεῖνες αὐταπάτες, δὲν τὸ κάνω παρὰ γιὰ ν' ἀποφύγουμε καινούργιες στὸ μέλλον ποὺ θὰ ἐπιδράσουν στὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου καὶ στὴ ζωὴ τῆς Γαλλίας. Τὸ ν' ἀποφύγουμε παρόμοιες πλάνες, θὰ σημαίνει νὰ μὴν ξαναστείλουμε στὴ σφαγὴ ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ὑπάρξεις.

ΑΝΡΙ ΜΑΣΣΙ

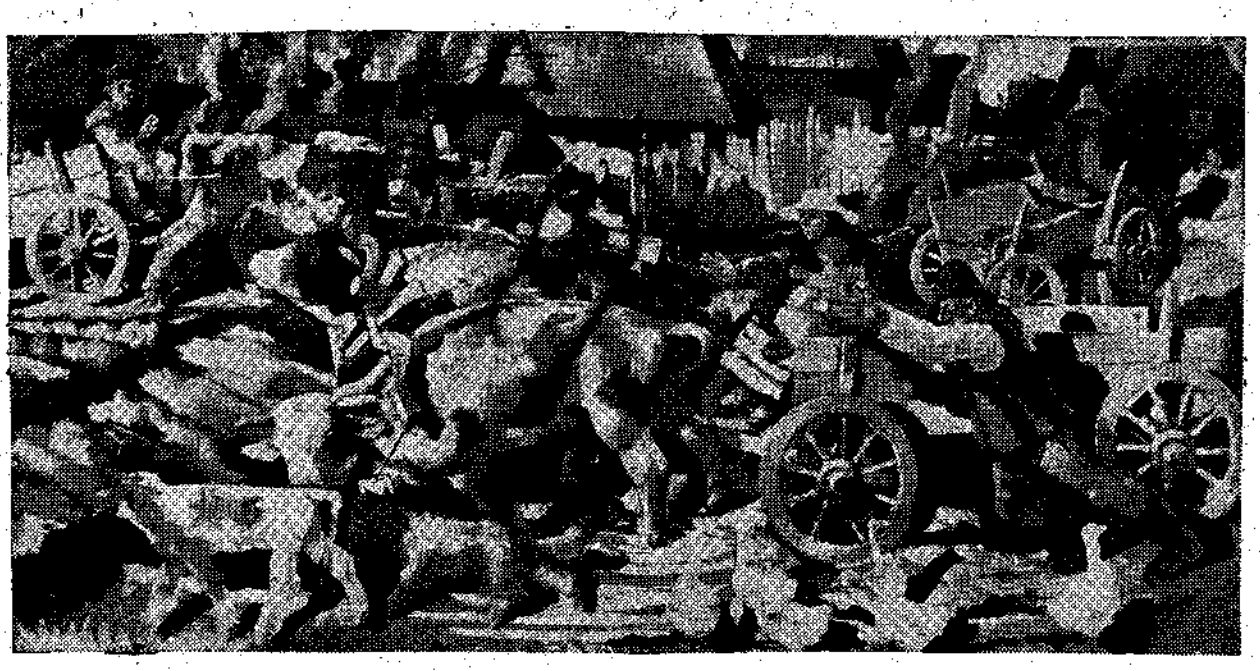

«Σ' ἕνα ὀρεινὸ χωριό», ἔργο τοῦ Οὐγγροῦ Βίλμος Ἄβα—Νουάκ. Ἀπὸ τὴ διεθνῆ ἔκθεση τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰκάρνεγκι στὴν Ἀμερική.